

Boek vijf
Onze doden

1906: Een lock-out

In de stad keek iedereen met spanning uit naar de zaak Commerman, die reeds begin januari haar beslag moest krijgen. Een talrijke groep weetgrage Aalstenaars had op donderdag 11 en vrijdag 12 januari de trein naar Gent genomen, maar aan hun nieuwsgierigheid werd niet voldaan: de zaak zou met gesloten deuren behandeld worden, en zij hadden in de gangen van het gerechtshof te wachten naar de uitspraak. Het blad *Vooruit* stuurde echter een mannetje, om sommige getuigen aan het praten te krijgen en alleen hiermee was reeds voldoende stof vergaard, om er alle kolommen van het blad mee te vullen. Het werd een speciale uitgave voor het stadje Aalst, waarvan een goede 3000 exemplaren in de straten verkocht raakten.

Onder de getuigen ten laste bevonden zich burgemeester Gheeraerds en schepen baron de Bethune, gevolgd door zeventien vrouwen waarop Commerman geweld had gepleegd of proberen te plegen. Als getuigen ten ontlaste waren er een zestal zijner politiemannen, waaronder als voornaamsten agenten Meert en Kindermans. Zij die speciaal vanuit Aalst de trein hadden genomen, zagen Commerman nog even binnenbrengen – hij was een ietsje vermagerd, maar keek met vranke ogen de zaal in – en dan hadden ze allen de zaal te verlaten, zodat de hele verdere zaak met gesloten deuren kon behandeld worden.

Burgemeester Gheeraerds en schepen de Bethune verklaarden, dat Commerman steeds een zeer goede beambte was geweest, met alle kans om hoofdcommissaris van politie der stad te worden. Meermaals hadden ze klachten over hem gehoord, maar die niet kunnen geloven. Toen dan deze klachten menigvuldiger werden, gaven ze agent Colson speciale opdracht Commerman in het oog te houden en dank zij zijn waakzaamheid was dan alles aan het licht gekomen. Maar als agent Colson werd binnengebracht, samen met agent De Boeck, om de door hen achterhaalde feiten te vertellen, haastte Commerman zich te zeggen ‘dat agent Colson steeds getracht had hem te ondermijnen om zijn plaats van onder-commissaris te kunnen inpalmen, en dat hij daarvoor tot alles bereid was’.

Daarna verschenen in lange rij de meisjes en jonge vrouwen, die van Commerman 'last hadden gekregen'. Als eerste verscheen het jonge meisje, dat door Commerman was aangerand terwijl agenten Colson en De Boeck hem vanuit de nevenkamer in het oog hielden, en waardoor zij dan handelend hadden kunnen optreden. Verschenen na haar jonge meisjes en vrouwen, elk met hun verhaal, onder andere 'op een late avond te zijn overvallen door een zestal mannen, en na klacht te hebben neergelegd nog eens te zijn overvallen door de onder-commissaris'. En de laatste in de rij was een jonge vrouw, die meedeelde tegen Commerman zelf klacht te hebben neergelegd, maar tot antwoord kreeg 'dat dáártegen niets te doen was'.

De getuigen ten ontlaste waren, zoals ik reeds zei, meestal politiemannen zelf. Zij hadden op alle genoemde dagen niets ongewoons gezien of gehoord op het politiebureau. De verdediging haalde aan, 'dat dit alles aan het licht kwam, alleen door wraakzucht van agent Colson, die een hevige haat jegens Commerman koesterde'. Maar Commerman werd dan veroordeeld voor zes verschillende feiten tot elk zes maanden gevangenisstraf, wat samen een drietal jaren betekende. De voorzitter, die de straf bekendmaakte, voegde hieraan toe: 'Gedraag u goed en dan zult ge de plaats bekomen die ge aangevraagd hebt.' Waaruit men dan opmaakte, dat hij gevraagd had hulpcipier in de gevangenis te mogen worden.

Dit is dan het verslag der zaak Commerman, zoals ze op de rechtbank werd behandeld. En misschien zult u zich afvragen, waarom ik aan deze zedenzaak zoveel aandacht heb besteed. Eerst en vooral reeds omdat er uit bleek, dat een politiecommissaris jarenlang de ene aanslag op de eerbaarheid na de andere kon plegen, en dat ondanks klachten en nog eens klachten niemand van hogehand aandacht eraan besteedde, en meer zelfs, tot antwoord gaf 'dat dáártegen niets te doen viel'.

Maar ik wou het er ook nog over hebben, omdat deze hele zaak onder het volk bleef voortleven en verhoudingen aannam die soms aan het fantastische grensden. In de verbeelding van het volk werden het felgekleurde verhalen, die men had kunnen bundelen onder titel 'de bende van de Vos Commerman'.

Voor het volk was Commerman alleen maar voor zedenfeiten veroordeeld, om nog heel wat anders en wat meer in de doofpot te kunnen steken. Zij moeten in verbeelding de inbraken en diefstallen, gepleegd door de 'Zwarte Bende', en het feit dat de politie deze bende nooit vatten kon, aan elkaar beginnen koppelen zijn. Politie-ondercommissaris Commerman, veroordeeld wegens verkrachting en aanslag op de eerbaarheid van meer dan zeventien vrouwen, werd in de verbeelding een legendarische figuur, een bandiet, een roverhoofdman, de leider van een 'bende', waarvan een aantal zijner politiemannen deel uitmaakten.

De vesting der behoudsgezinde katholieken begon nu hier en daar barsten en scheuren te vertonen, door de voortdurende aanvallen der democraten, de noodlottige gebeurtenissen en processen die in hun nadeel uitvielen, en de komst van ruimdenkender elementen in hun eigen rangen. Waarmee ik nog niet zeggen wil, dat deze iets ruimdenkender elementen reeds de democratie in pacht hadden. Ook het nieuwe blad *De Volksstem* kon soms even hatelijk schrijven als *Denderbode* het gewoon was. Het viel ons, daensisten, iets minder fel aan, maar het bedacht elke week opnieuw venijnigheden aan het adres der socialisten, die het blad hierom *Het Volksstemmeke* en daarna *Het Vuilhemdeke* noemden.

Maar niet alleen door de tegenstelling *Volksstem* en *Denderbode* kwam er onenigheid in hun rangen. Het feit dat de Aalsterse katholieke volksvertegenwoordigers het bouwen der forten van Antwerpen gestemd hadden, was weer een nieuwe oorzaak van onenigheid. Heel wat katholieken namen het Woeste kwalijk, er alles op gezet te hebben om de koning terwille te zijn en die forten te doen stemmen, en dit terwijl een groot aantal zijner kiezers ze niet verlangden. Als de Aalsterse katholieke Jonge Wacht haar jaarlijks banket hield, en Woeste dit moest voorzitten, werd het hem zelfs door sommige zijner Jonge Wachten zélf voor de voeten gegoid. De bladen *Volksstem* en *Denderbode* namen zijn toespraak op het banket in haar geheel over, maar geen van beiden waagde het commentaar erop te geven. Het was als een redevoering, waarbij aan het einde het applaus ontbrak. Het katholieke blad *Geeraard*, van Geraardsbergen, gaf echter in

vetjes de namen der katholieke volksvertegenwoordigers die, tegen de wil van Woeste in, tégen het bouwen der forten hadden gestemd.

En niet zonder er hoofdschuddend bij te grimlachen, zag ik dat Petrus Van Schuylenbergh niet meer wist naar wie onder hen het hoofd te wenden. In zijn van kleur veranderd *Klokke Roeland* schreef hij 'dat het te betreuren viel dat de forten van Antwerpen gestemd waren, maar dat de katholieke partij zich hierom niet mocht splitsen in voor- en tegenstanders'. En ik begreep het best van zijn kant: nauwelijks van kamp veranderd moest hij zien, hoe het ook dáár niet allemaal koek-één-deeg was, en hij helaas opnieuw kiezen moest tussen deze of gene.

Vier jaar geleden, in 1902, was er een zeer heftige pennewist gevoerd tussen het liberale blad *Dendergalm* en het socialistische blad *Recht En Vrijheid*. De tegenstrevers waren: de liberaal Philemon Van Stijvendael en de socialist Alfred Nichels. Nu verscheen in *Recht En Vrijheid* een artikelenreeks onder titel 'Aalst en de sociale democratie', en onderaan het laatste artikel tekende de schrijver ervan met zijn naam... het was de liberaal Van Stijvendael.

Het ging er in zijn proza over, dat liberalen, socialisten en daensisten, meer met elkaar hadden samen te werken. Door het ontbreken van de evenredige vertegenwoordiging, schreef hij, waren in de vorige verkiezing meer dan 1100 stemmen verloren gegaan. En naar zijn berekening zou dan de gemeenteraad, moest de evenredigheid wél zijn toegepast geweest, bestaan hebben uit negen liberalen, twee socialisten en twee daensisten, tegenover tien katholieken.

Maar het voornaamste van zijn betoog was toch, dat het nu moest ophouden met die persoonlijke twisten, die slechts koren op de molen der katholieken waren. En dit alles was geschreven, haast in briefvorm, aan het adres van 'zijn goede vriend Alfred'. Alfred Nichels antwoordde, in hetzelfde nummer nog, 'dat hij nooit persoonlijke twisten wou uitlokken, maar als men hem de handschoen toewierp, hij ze dan ook opraapte'. Hij ging er eveneens mee akkoord, dat alle antiklerikale krachten moesten gebundeld worden, 'maar daarom toch nooit ons rode vaandel verloochend of onze principes op zak gestoken, zulle, kameraad! De waarheid moet

gezegd, zowel aan liberalen als katholieken, want de belangen der werkende klas boven alles’.

De artikelenreeks van Philemon Van Stijvendael wou ondertussen maar niet ophouden. Ze werden elke week langer en langer, en de plaats die Nichels overbleef om erop te antwoorden, kleiner en kleiner. Bij de voorlaatste brok, weeral een pleidooi voor verstandhouding, antwoordde Nichels alleen nog: ‘Koekoek één zang... de liberalen hebben sámen met de katholieken de fortén van Antwerpen gestemd.’

Dat Van Stijvendael zo maar week aan week het blad der socialistén volschreef, werd door vele liberalen met een scheef oog bekeken. Men maakte het hem onmogelijk in hun midden, en eind februari was het dan met hem afgelopen als liberaal. Nichels liet weten, dat op hun laatste bijeenkomst een onlangs aangewonnen lid der partij aanwezig was: Philemon Van Stijvendael.

En socialistisch partijlid geworden, bleef Van Stijvendael *Recht En Vrijheid* volschrijven, nu met een nieuwe reeks die hij ‘Volksstrijd’ noemde en waarin hij niet meer zo heel erg op samenwerking met de liberalen aandrong, maar op samenwerking met ons, daensisten. Daarin schreef hij dan: ‘Eerbied voor elke godsdienstige overtuiging, en alle werkbroeders hand in hand voor ons stukske brood.’ Maar nog steeds, net alsof hij geen socialist was geworden, pende Nichels steeds een eigen bedenking voorbij de streep neer. ‘Dat alles is een persoonlijke mening van de vriend Philemon,’ schreef hij, ‘maar een overwinning van de democratische partijen is nog altijd geen overwinning van de socialistische partij. Liever één enkele socialist in de gemeenteraad, dan b.v. een meerderheid van liberalen en daensisten, zonder socialist.’ Ach, en misschien had dan die éne socialist wel Alfred Nichels te zijn.

Maar Van Stijvendael liet het er dit keer niet bij. Nu ook hij socialist was geworden hield hij aan zijn persoonlijke mening en schreef hij: ‘Onze vriend Nichels kan gelijk hebben, maar tussen iets wensen en iets verwezenlijken bestaat een groot verschil.’

Waarvoor Van Stijvendael zo heel fel en tevergeefs geijverd had, dat was er dan plots, in één enkel uur: verstandhouding tussen liberalen en socialistén,

want het overwegend katholiek stadsbestuur nam een maatregel, die in het stadje de schooloorlog weer in alle heftigheid deed oplaaien.

Dit stadsbestuur had zoveel mogelijk het officieel stedelijk onderwijs gesaboteerd, en met macht en geld zoveel mogelijk het vrije katholieke onderwijs gesteund. Hierdoor waren nu in het stadje acht katholieke lagere schooltjes, weloverwogen over alle stadsgedeelten verspreid. Aan officieel lager onderwijs bestond alleen de jongensschool der Kat en de aanpalende meisjesschool in de Schoolstraat, beiden in het midden der stad, en verder een totaal verwaarloosde jongensschool aan de Arend en een even totaal verwaarloosde meisjesschool in de Hovenierstraat, allebei aan de overkant van de Dender. Omdat het onderwijs in deze beide laatste schooltjes al te primitief was, bleven de democratische en linksgezinde ouders hun kinderen naar de jongensschool der Kat en de meisjesschool in de Schoolstraat sturen. Met gevolg dat deze overbevolkt waren en men in elke klas met honderd en meer kinderen op elkaar gepakt zat.

Om hieraan te verhelpen had het stadsbestuur in feite de beide scholen aan de overkant van de Dender moeten herinrichten en moderniseren, maar het nam net de verkeerde maatregel: men wou in de gemeenteraad het besluit doen stemmen, de kinderen van de overkant van de Dender te verbieden een school in de binnenstad te bezoeken. En dit met duidelijk merkbaar doel... Daar niemand zijn kinderen naar die verwaarloosde schooltjes zou sturen, was men dan verplicht ze naar katholieke schooltjes over te hevelen.

Socialisten en liberalen gingen hierbij op de achterpoten staan en paktten uit met een bond, 'de vrienden van het officieel onderwijs'. In het bestuur ervan zetelden de drie liberale gemeenteraadsleden De Blicck, Leveau en Van der Schueren. Naast hen zaten de socialisten Bocqué, Nichels en Podevijn. Er werden manifesten opgesteld en in de stad verspreid, en ook in de gemeenteraad wou men er niet over zwijgen. Maar ondanks het protest der liberalen, werd dan toch de geplande maatregel in voege gebracht: de kinderen van over de Dender mochten niet meer naar de scholen in de binnenstad. De enige katholiek, die van oordeel was dat dergelijke maatregel tot onvoorstelbare haat zou leiden, was dr. Claus. Hij

zei: 'Tot mijn spijt moet ik me, samen met de liberalen, voor de vrijheid van schoolkeuze uitspreken.'

Hierop werd ook nog een protestmeeting gehouden in de zaal Foncé op de Varkensmarkt. Net was De Blicck aan het woord toen ik de zaal betrad... Het was een ongewoon moment, want jaren geleden had ik in deze schoolstrijd fanatiek aan de kant der katholieken gestaan, en waren toen de liberalen bij mij ruiten komen ingooien. Nu werd ik bij het betreden van de zaal meteen door De Blicck opgemerkt, en zijn rede onderbrekend zei hij: 'We zijn gelukkig, onder de aanwezigen ook volksvertegenwoordiger Pieter Daens te mogen begroeten.' En hij maakte er ook gebruik van, de niet aanwezige dr. Claus te huldigen om de moed te hebben gehad, tegen de dwangmaatregel zijner partij op te komen.

Ook de katholieken gebruikten het woord 'dwang', maar dan in omgekeerde zin. In hun blad *De Volksstem* verscheen een ongetekend artikel, waarin men het had over de liberalen 'die dwang hadden willen uitoefenen op de katholieke meerderheid in de gemeenteraad'. Deze schrijver liet ook nog weten: 'Maar de voorstanders van deze schooldwang viel een ferme bolwassing te beurt. 't Is zo dat de katholieken steeds moeten tewerkgaan: die wolven de muil stoppen, ofwel op hun duivels vel een regen van stokslagen doen neerkomen.' En dat was nog steeds de taal van vroeger, de taal van de onverzoenlijke haat, de taal van het geweld uit de glorie-tijd der 'Stokslagers', toen iedereen, die er een andere mening durfde op na te houden, met zware stokken in de straten werd neergeslagen.

Alfred Nichels was er echter de man niet naar, zich dergelijke taal nog te laten welgevallen. Als een echte vechtjas antwoordde hij de katholieke schrijver: 'Ik wil doen opmerken dat, moest iemand het wagen de stok te heffen tegen onze mensen, we de schrijver van *Het Vuilhemdeke* onmiddellijk bij het gerecht zullen verantwoordelijk stellen... en dat, moest hij ook naar mij de stok durven te heffen, ik hem eens ferm onder zijn katholieke kont zal stampen.' En op zijn geijkte manier besloot hij: 'Hebt ge het verstaan, snotneus?'

De droom van Philemon Van Stijvendael, de eenheid der democraten, kon nu verwezenlijkt worden: op zondag 27 mei was het opnieuw verkiezing

voor Kamer en Senaat. De socialisten waren er nu rotsvast van overtuigd, dat eindelijk hun tijd aangebroken was en ze een verkozene in het arrondissement zouden hebben. Zij riepen de partijgenoten zelfs niet eens ten strijd op, en trommelden ze alleen maar bij elkaar om op de avond van 27 mei in de lokalen van 'Hand Aan Hand' en 'De Rode Leeuw' eens ferm te feesten op de kloppartij die de Bokken zouden krijgen'.

En feestvieren deden ze dan ook, al hadden ze geen verkozene in het parlement. Iedereen vierde trouwens feest, die avond van 27 mei: ook de liberalen, ook de Bokken... Slechts een enkele partij kwam gehavend uit de strijd: wij, daensisten. Wij verloren de zetel van onze leider en bezieler, broer Adolf. Ik zou nu heel alleen in de Kamers moeten zetelen en het daar zonder zijn steun moeten stellen.

De katholieken vierden feest omdat hun ministerie zou aanblijven, omdat het aantal hunner verkozenen in het arrondissement hetzelfde bleef, en vooral omdat zij het sardonische genoegen smaakten priester Daens niet meer herkozen te weten... ook al werd zijn zetel door een liberaal ingenomen. Ik voelde me dankbaar, omdat de socialisten schreven: 'Ja, vooral dáárom waren zij dol van vreugde, wapperden hun vlaggen aan de openbare gebouwen, speelde de beiaard en waren zij onzegbaar stout en uitdagend.' Adolf zelf, die deze zware slag te verduren kreeg, noemden zij vol mededogen 'de oude grijsaard'. En dit was hij inderdaad op zijn 67ste jaar geworden. Door de kerk verstoten en onteerd, door haat en broodroof vervolgd, en gekweld door de hartziekte die hem voor steeds langduriger perioden aan het ziekbed kluisterde, bood hij een afgetakelde aanblik, waarbij ik soms de tranen in de ogen kon krijgen.

En alsof dat alles nog niet voldoende mocht genoemd, slingerde Plancquaert hem nog allerlei verwijten naar het hoofd. Plancquaert begreep stilaan dat zijn levensdroom nimmer in vervulling zou gaan: langs onze partij om in de Kamers te komen. Als Adolf zelf niet meer verkozen raakte, hoe moest hij het dan ooit worden? En misschien dacht hij wel, dat zijn enige kans erin bestond, scheuring in onze partij te verwekken en zich aan het hoofd der scheurmakers te stellen. Ook naar priester Fonteyne schreef hij brieven: 'Vriendschap voor u voel ik niet meer, en zal ik wellicht nooit meer voelen.'

Adolf was dit eeuwige gekrakeel moe geworden. Verslagen, afgemat, en met een hart dat aan het begeven was, verlangde hij alleen nog zich in rust en stilte te mogen terugtrekken. Hij was ziek, zwaar ziek, dat zag ik wel. Als een oud en versleten man was hij die avond van 27 mei uit Brussel teruggekeerd, slechts verlangend zich te kunnen neerleggen, te slapen, en alles te vergeten. En toen hij rond middernacht met de laatste trein in het station te Aalst aankwam, hadden de zegevierende en dronken geworden Bokken op het stationsplein postgevat, 'om hem eens onder handen te nemen', zoals ze zegden.

Maar de mannen van de ijzeren weg, de bedienden der spoorwegen voor wie wij zo menigmaal in de bres hadden gesprongen, loodsten hem langs een speciale uitgang voor spoorwegbedienden naar buiten. Ze hadden ook mij verwittigd, en Adolf helpend strompelden we in de duisternis langs de spoorweg verder. Hij was te moe en te afgemat om nog de voeten te heffen, en nabij het wachthuisje raakte hij verward in de draden van het signaal en viel. Het was één uur in de nacht geworden, ons huis zat nog vol vrienden die hem wensten te troosten, maar hij glimlachte ze alleen maar even toe en ging zich doodop te bed neerleggen.

De bende aanhangers van Woeste, de laatsten der zegedronken Bokken, hadden op het stationsplein tevergeefs gewacht om Adolf te honen, te slaan of te schoppen. Teleurgesteld trokken ze af, om naar de Zoutstraat te gaan en daar kabaal te maken aan het socialistisch lokaal 'De Rode Leeuw'. De herbergen waren echter reeds op bevel der politie gesloten, en nu er geen ruiten meer vielen stuk te slaan, smeerden ze er dan maar de straatgevel vol drek.

Nog een andere uitwas hunner feestelijke optochten... Voor de zondagavond hadden ze dan een stoet zoals vroeger georganiseerd, met fakkels en brandende lampions, geflankeerd door de Stokslagers die elkeen te lijf gingen welke hen niet geestdriftig genoeg toejuichte. En mét in de stoet ook nog de weesjongens der stad. Deze weesjongens waren aangevoerd door een broeder, een geestelijke, die er zo dronken als wat naast liep, danste en zong. Alhoewel zelf het priesterkleed dragend, lalde deze geestelijke het gekende straatliedje op priester Daens: 'Donsjke, Donsjke, uwe rok valt af'. Bij het eindigen van de stoet liet hij ook nog de weesjongens aan hun lot

over, en bezoop zich verder in een herberg aan de overkant van het wezenhuis, zingend en kabaalmakend, alhoewel een politieman hem attent maakte op het feit, dat het uur der nachtrust reeds geslagen was.

Niet alleen wij, daensisten, maar ook liberalen en socialisten hebben geprotesteerd bij het stadsbestuur, tegen de deelname der weesjongens aan een politieke betoging. De broeder werd dan ook op de vingers getikt, iets waarbij hij echt ontdaan opkeek en zei 'niet te hebben gedacht dat het zóveel opspraak zou hebben verwekt, en hij het toch maar gedaan had *om de weesjongens eens wat ontspanning te brengen*'.

De katholieke kopstukken kwamen na hun glorierijke optocht ook nog samen in de Katholieke Kring op de Grote Markt, waar er feest en banket was. Daar namen alle bekenden onder hen het woord; burgemeester Gheeraerds, de vaandrager Achiël Eeman, en baron de Bethune. Deze laatste had onder de aanwezigen ook gemeenteraadslid dr. Bauwens opgemerkt, die wel katholiek was, maar zich steeds minder en minder op katholieke bijeenkomsten liet zien. Baron de Bethune maakte er gebruik van, 'hulde te brengen aan de man van kunst en wetenschap die patati en patata...' En toen stond dr. Bauwens recht en zei hij met lang gezicht: 'Die lof heb ik niet verdiend, ik heb niets gedaan dat de moeite waard mag genoemd, en ik heb de eer u aan te kondigen dat ik mijn ontslag indien van gemeenteraadslid, ik heb er schoon genoeg van.'

Iedereen zat verslagen te kijken. Zowel de burgemeester als baron de Bethune probeerden de situatie te redden, de stemming er opnieuw in te brengen en dr. Bauwens te overtuigen dat men hem niet missen kon. Hij zei toen, nog steeds met lang gezicht, 'dat hij dan maar zou blijven, doch alleen uit compassie'.

Het liberale blad *De Volksgazet* schreef toen: 'Wat we voorzien hebben is gebeurd: dr. Bauwens, de enige verdienstelijke man die de katholieken nog hebben, blijft bij hen uit compassie... wachtend op nieuwe beledigingen, die de lummels hunner bende hem niet zullen sparen.'

Maar trokken de katholieken in triomfantelijke stoet door de stad, de liberalen organiseerden eveneens een overwinningsoptocht, waaraan veel socialisten deelnamen, zelfs Nichels en Van Stijvendael. Toch zat er ook bij Van Stijvendael wat in de neus, hij hield ermee op nog langer artikelen te

schrijven voor *Recht En Vrijheid*, en plaatste er alleen nog een aankondiging, die hij ook in mijn bladen wou hebben: ‘Bij Van Stijvendael Philemon, in de Lange Zoutstraat 38, is er alle soorten ingelegde en gebakken vis te bekomen. Spoedige, zuivere en beleefde bediening, gemakkelijke zitplaatsen en kosteloos pianomuziek.’

Het blad *Dendergalm* verscheen niet meer, na 21 jaar de spreekbuis der liberalen te zijn geweest, tegen de katholieke overmacht te hebben gevochten en zich te hebben verzet tegen het opkomend socialisme. Het werd echter onmiddellijk opgevolgd door *De Volksgazet*, opgesteld, gedrukt en uitgegeven door net dezelfde die ook *Dendergalm* hadden verzorgd. Het leek er wel op, of ze met hun titel verwarring met katholieke bladen beoogden. Want toen het voornaamste katholieke blad *Denderbode* was, noemden zij hun blad *Dendergalm*, en nu de katholieken de voorkeur gaven aan *De Volksstem*, noemden zij het *De Volksgazet*.

Dat *De Volksstem* steeds meer gelezen werd bij de katholieken, stemde Clemens Van de Putte zeer bitter. ‘Er zijn mannen die denken,’ schreef hij, ‘dat de belangen der katholieke drukpers kunnen behartigd worden door altaar tegen altaar op te richten. Maar hierdoor worden strijdorganen bevochten, die onbetwistbaar sinds vele jaren met moed en volharding in de bres stonden ter verdediging der katholieke zaak. En het onvermijdelijke gevolg hiervan: eindelijk ontmoediging en verzwakking in de strijd.’

Recht En Vrijheid haastte zich, deze laatste woorden in vetjes weer te geven, want het deed ze deugd *Denderbode* ontmoedigd en verzwakt in de strijd te weten. Maar het voegde er onmiddellijk aan toe: ‘Eertijds werd *Denderbode* de “oneer der drukpers” genoemd, maar *De Volksstem* heeft *Denderbode* kunnen overtreffen in liegen, lasteren en verdachtmaken.’

Toch was *Denderbode* nog niet zó ontmoedigd. Omdat Adolf niet meer verkozen was geraakt, jubelde het en plaatste het een spotprent waarop Adolf de Boeckhoutberg – de heuvel waarover de steenweg van Aalst naar Brussel loopt – in priesterkleed komt afrollen. Had een of ander vrijzinnig blad op dergelijke wijze de karikatuur van een priester durven te geven, *Denderbode* had moord en brand geschreeuwd, en niet gerust vooraleer men hiervoor veroordeeld was geraakt.

Zich ziek en uitgeput voelend greep Adolf toch nog naar de pen: 'Alles is toegelaten en heimelijk aangemoedigd door de priesters zelf: liegen, lasteren, broodroven, bedrog plegen. Men kan het niet genoeg herhalen, op zulke wijze wordt de religie hatelijk en verachtelijk in de ogen van het volk. De kerk wordt aanzien als een winkel van uitbuiting en onrecht. Ja, zij leuren met het schrikbarend dogma der hel en der eeuwige verdoemenis. Zij verdoemen naar hun grillen en belangen en maken hierdoor de religie verachtelijk en belachelijk. Er zijn geen vrijmetselaars of geuzen of vrijdenkers meer nodig om de godsdienst te bestrijden: de pastoors zelf breken met eigen handen de kerk af. De godsdienst wordt, te Aalst en elders, uitgebuit door een bende opslokkers en huichelaars.'

Van de Putte nam het artikel in zijn geheel over, om Adolf voor 'Pilatus Daens' te kunnen uitmaken en aan het slot te schrijven: 'Ziedaar, deze regels kenschetsen de door hoogmoed verdoemde en diepgezonken man.'

Maar hoe bitter het ons ook stemde, en hoe pijnlijk het ons ook was dit te slikken, met haast tranen in de ogen stelde ik vast, dat het de waarheid en niets anders dan de waarheid was: Adolf ging inderdaad moreel en lichamelijk de berg af. De christen volkspartij had hij zich groter en invloedrijker gedroomd, een beweging die het hele land zou omspannen, de oude katholieke partij gewoon wegvagen en het 'christelijk socialisme' te laten zegevieren. En wat was het werkelijke resultaat? Dat slechts een enkele onder ons, en dan nog met moeite, in het parlement kon komen.

Door het verlies van zijn kamerzetel was Adolf ook nog opnieuw brodeloos gesteld. Toch weigerde hij de onderstand van 50 frank's jaars die de kamerleden der linkerzijde voorstelden. Het was de socialist Destrée die met dit voorstel uitpakte, 'om de oude grijsaard aan de armoede te ontrukken'.

Ook *Recht En Vrijheid* was verontwaardigd om de karikatuur in *Denderbode* en schreef 'dat het niet voldoende was pastoor Daens wat steungeld te bezorgen, wij moeten het als een heilige plicht aanzien de eerlijke volkspriester zegevierend naar de Kamers terug te sturen. Woeste heeft er de oude grijsaard toegesnauwd dat hij, pastoor Daens, nooit meer in het parlement ging komen. Welnu, het volk van het arrondissement Aalst moet antwoorden!'

Nog een andere slag kreeg Adolf te verduren. Zijn beste en trouwste strijdmakker, smid Lambrecht, werd eveneens heel erg ziek. Adolf zorgde ervoor dat hij nog een maand in Blankenberge kon wonen, waar een onzer vrienden een kamer had met uitzicht op zee. Na deze maand keerde hij terug, en leek hij weer de oude vrolijke en moedige smid. Acht dagen later, we hadden hem nog bezocht en met hem gepraat, werd ik de dag nadien door een werkman in het Noordstation te Brussel aangesproken: 'Smid Lambrecht is vannacht overleden.' Adolf was niet eens meer in staat de begrafenis van zijn meest trouwe vriend bij te wonen, hij kon zich slechts met de grootste moeite verplaatsen. Ik verving hem dan en sprak er de lijkrede uit.

Einde november kon Adolf nog een vergadering der partij te Brussel voorzitten. Het was de laatste, die hij nog heeft bijgewoond.

Maar terwijl wij vooral bekommerd waren om Adolf, werd in het stadje de politieke strijd voor enkele weken op de achtergrond gedrongen door de sociale strijd. De meest onvoorziene gebeurtenis was er oorzaak van: een staking in de fabriek Marchant, in de Stoofstraat. En het feit dat directeur Marchant schopte naar een der in staking gaande meisjes, was voldoende om meteen een ganse volksbeweging in gang te zetten.

Marchant beging nog een andere tactische fout. Hij liet horen, bereid te zijn de arbeiders een proeftijd te geven: als bleek dat zij aan het einde der week een deel van hun loon moesten verliezen door zijn nieuwe tarieven op het stukwerk, hij dit ontbrekende zou bijleggen. Daar waren zijn arbeiders mee akkoord en in de maandagochtend begaf men zich naar het werk. Aan de gesloten poort werd hen echter gezegd 'dat meneer Marchant zich bedacht had'. Hierdoor waren zij echter – en daar had hij helemaal niet aan gedacht – geen werkstakers meer, maar werklozen, en vielen zij automatisch ten laste van het stedelijk werklozenfonds. Het was Leveau die hierop wees in de gemeenteraad, en waarbij burgemeester Gheeraerds dan met lang gezicht moest zeggen 'die rare kwestie toch nog eerst eens grondig te willen onderzoeken'.

Tot mijn ergernis moest ik ook nog vaststellen, dat Petrus Van Schuylenbergh zich bij deze gelegenheid liet kennen als een echte

antisocialist: hij durfde de staking niet openlijk afkeuren, maar omdat Marchant een katholiek was wou hij ze ook geen gelijk geven, en bovendien onthield hij zich van alle medewerking voor hulp en steun. Nooit had ik iets tegen hem gezegd, maar nu liet ik hem voelen dat het meer dan welletjes was met hem: 'Een ware volksvriend zoekt naar middelen om de slachtoffers te helpen, een valse volksvriend wil het volk nog méér verdelen.' De socialisten gaven hem echter nog een vuiler veeg uit de pan, beweerend dat hij in de dagen der verkiezing per automobiel had mogen rondrijden om antidemocratische propaganda te voeren, 'een verraad dat hem 3000 ballekes heeft opgebracht'.

De staking bij Marchant zou echter op normale wijze verlopen zijn geraakt, was net in deze dagen te Verviers geen lock-out begonnen. In een fabriek te Verviers had men met moeilijkheden te kampen en besloot de baas een tiental arbeiders af te danken. Hierop pakten de andere arbeiders met de vraag uit, om dan liever iederéén om beurt een dag te laten verliezen, zodat niemand onder hen met volledige werkloosheid getroffen werd. De fabriekseigenaar had hier geen oren naar, en toen gingen al zijn arbeiders in staking. Na overleg met een aantal andere fabriekseigenaars besloten deze dan, gewoon alle fabrieken stil te leggen en hiermee de arbeiders en de vakbonden eens een goeie les te geven. Van de 154 fabrieken sloten er 153 de poorten, en hierdoor vielen plots van de ene dag in de andere 19.800 arbeiders zonder werk. Ook de banken steunden de stilliggende fabrieken: zij boden geen enkele wissel meer aan, om de fabrieken voor het failliet te sparen.

Bijna 20.000 arbeiders te Verviers zaten nu brodeloos, en geen macht ter wereld was nog in staat hier doeltreffende hulp te brengen. Geen macht ter wereld, was er te Gent geen Anseele, die zich bij dergelijke gelegenheid eens in volle formaat kon tonen. Hij nam de eerste de beste trein naar Verviers en stelde daar voor: alle kinderen der stakers met hem te laten meegaan en ze door de partijgenoten te Gent kleren, voedsel en huisvesting te bezorgen, hoelang deze lock-out ook duren mocht.

Ook hierbij moest Petrus Van Schuylenbergh weer eens doen alsof, maar meteen zoveel mogelijk het zaad van twijfel en moedeloosheid strooien: 'Met duizenden drementen ze daar nu rond, terwijl de winter voor de deur

staat, de lange koude pijnlijke winter... Daaraan ziet men weer eens hoe de socialisten alleen maar klassestrijd in het schild voeren.'

Wat Nichels betref, die stormde Anseele achterna, om eveneens kinderen te halen en ze bij de Aalsterse socialisten te kunnen huisvesten. Op de trein naar Verviers zat echter een hunner partijgenoten uit Gent, en die deelde hem mee hoe moeilijk het was, ginder de kinderen van hun ouders los te maken, 'alhoewel zij weten dat men ze van de hongersnood wil redden, kunnen de moeders er niet van scheiden'. Maar dergelijke hindernis ruimde Anseele meteen op. 'Als het moet nemen we dan de moeders mee,' zei hij... 'en als het nóg moet nemen we ook de vaders mee.'

Nichels keerde onmiddellijk naar Aalst terug, om opgewonden mee te delen: 'Kinderen kunnen we niet krijgen, we moeten hele families nemen.' En hun kopstukken besloten dan, twaalf gezinnen te vragen zolang de lock-out duurde. Waarop Nichels opnieuw naar het station stormde, de eerstkomende trein naar Verviers nam, om de daar meeting gevende Anseele toe te roepen: 'Aalst wil twaalf families.' En Anseele antwoordde vanop het podium: 'Ge krijgt er vijftien!'

Het nieuwtje liep Nichels vooruit en in de lokalen van 'Hand Aan Hand' werd het een enorm gedrang: iedereen wou een familie uit Verviers. En toen Nichels rond vier uur in de zondagmiddag in het station aankwam, vergezeld van vijftien gezinnen met pak en zak, stond de fanfare ze reeds op te wachten om ze in de stad rond te leiden en triomfantelijk 'Hand Aan Hand' binnen te loodsen.

De hele voorpagina van *Recht En Vrijheid* was een soort monsterachtig uitgegroeide Strijdpennning geworden, met eindeloze opsomming der giften 'voor de uitgestotenen van Verviers'. Giften van kleinen en eenvoudigen, niet hoger dan een paar centjes, giften bij elkaar gebracht op fabrieken of rondgehaald met bussen, giften in natura... August Marcel gaf vijftig broden, De Blicck honderd kilo aardappelen, Leveau zeven kilo vlees, Marie Sanders saussison d'Anvers en Van Stijvendael vis. En ik was er wel fier om: in deze lange lijst van schenkers prijkte de ene daensist naast de andere, en had onze eigen coöperatieve bakkerij geld en brood aangebracht.

De week eropvolgend, 28 oktober, was *Recht En Vrijheid* over haar volle vier bladzijden één Strijdpennning, met als eindbedrag 2134 frank en 35

centiemen. Jan Sanders maakte deze eindsom ook bekend in hun lokaal 'Hand Aan Hand', en nadat hij deze had gegeven zei hij: 'bijeengebracht door socialisten en daensisten'. Ik moet er meteen bijzeggen, dat ook heel wat liberalen hulp en steun hadden geboden, maar Jan Sanders wat lastig liep omdat de liberale partij officieel niets had gedaan.

Wat de katholieken betrof, die staken alleen maar stokken in de wielen. In vele katholieke huizen werd de deur op een kier geopend en geantwoord: 'We geven niet aan vreemde luizen.' Iets wat zeer onchristelijk mocht genoemd, want onder de families uit Verviers waren er heel wat godsdienstigen. Zelfs de familie die bij Nichels was gehuisvest bleek christelijk te zijn: in de zondagochtend stapte het zoontje van Alfred met hen op, om ze de weg naar de kerk te wijzen.

Deze ontroerende solidariteit werd rijkelijk beloond: op zondag 4 november was de lock-out geëindigd met een overwinning der arbeiders. In plaats van de syndikaten te kunnen neerslaan, moesten ze door de fabriekseigenaars erkend. De vijftien gezinnen zouden nu naar Verviers terugkeren, maar niet zonder afscheidsfeestje. Het waren de gezinnen uit Verviers zelf, die zich geïnteresseerd hadden om die avond liedjes en luimige samenspraken ten beste te geven. Een onder hen wou ook een afscheidsrede houden, die door Jan Marcel werd vertaald: 'Wat nu tussen Waals- en Vlaamssprekenden is gebeurd, zou in het vervolg tussen arbeiders van alle landen kunnen gebeuren... Leve Aalst, leve onze Vlaamse broeders, leve de werkersverbroedering.'

De Aalstenaars boden hen nog een fotografie aan, waarop alle vijftien gezinnen prijkten. Ik heb het allemaal meegemaakt, want ook ik bevond me die dag in het feestlokaal van 'Hand Aan Hand'. Ik kon het niet nalaten hen eveneens een afscheidswoord toe te spreken, 'dat zij waren ontvangen geweest door vrienden die even arm waren en slechts twee frank daags verdienden, maar dat zij door hun houding moed en strijdlust hadden geschonken, om eveneens betere tijden te kunnen tegemoet zien'.

Tot aan het station werden zij uitgeleide gedaan, en vooraleer te vertrekken riepen ze nog een laatste maal 'Vive Alost!'

De sociale ommekeer begon zich nu stilaan te voltrekken. De zeepfabriek Sunlight te Vorst, in feite een Engelse fabriek, voerde dit jaar als allereerste in België de achturige werkdag in. Het had meteen voor gevolg, dat de strijd voor vermindering der werkuren weer in het hele land oplaaide. Te Brussel was er een monsterbetoging waaraan het hele land deelnam, en in ons stadje werd eveneens een betoging op touw gezet waaraan de socialisten en wij daensisten deelnamen.

Onze beide fanfares zouden aan de optocht deelnemen, en alhoewel de liberale fanfare zich niet liet zien – wat ze te schande werd gesproken – was hun zaal Concordia ter beschikking gesteld, om er na de optocht een monster-meeting te houden. Daar werd het woord gevoerd door de liberaal Leveau en de socialisten Jan Sanders en Van Stijvendael. Naast broer Adolf zat ook ik op de eerste rij, en meende ik het mijn plicht eveneens de mensen toe te spreken. Ze juichten me geestdriftig toe, maar als ook nog Adolf zich moeizaam rechthees en steun zoekend het podium beklom, ontstond er een haast hysterische begeestering. Men huilde en schreeuwde, men stampte met de voeten, het leek erop of de zaal Concordia ineenstuiken ging. Veel kon hij niet zeggen, het had trouwens ook geen belang wat hij zei: dat hij in hun midden was bleek voldoende om ze haast een revolutie te doen beginnen.

In het kader der sociale omwenteling was er ook nog het verzoek van de fabriek FFR – aan het stadsbestuur gericht – om een drietal blokken werkmanswoningen voor hun arbeiders te bouwen. En laat het nu zijn, zoals sommige hatelijke lieden hebben gezegd, ‘dat het vanwege de FFR niet alleen een filantropisch doel kon genoemd, maar ook een mooie geldbelegging was’... het bouwen van die enorme blok huizen, op de lege terreinen aan de achterzijde der fabriek, zou het einde betekenen der stinkende armoebuurten waarin het fabrieksproletariaat opgesloten zat. Het zouden nu bewóónbare huizen worden, gerangschikt rond een mooi plein met bomen, waar de kinderen konden spelen en de ouden van dagen op een bank in het zonnetje zitten. Bovendien gingen de bewoners allerlei voordelen bezorgd: de huur dezer huisjes zou verminderen, naar gelang de jaren die men in de fabriek werkzaam was.

Het verzoek werd dan in de gemeenteraad besproken, en gek genoeg, het waren de liberale gemeenteraadsleden die zich meenden te moeten verzetten tegen dit plan van een liberale fabriek... Het verzet was vooral uitgegaan van liberale huisjesmelkers, die begrepen dat hun stinkende en in puin vallende krotten meteen niet meer de minste waarde gingen bezitten. Maar in zijn blad *Recht En Vrijheid* verdedigde Nichels de liberale fabrieksdirecteuren Cumont en Van Langenhove. Hij schreef: 'Om het even of dit voor hen een geldbelegging is, ja dan nee, maar ze gebeurt niet op de rug van het werkvolk. Het werkvolk gaat alleen maar aan het bouwen van die 400 nieuwe en gezonde woningen voordeel hebben.'

Het was er mede oorzaak van, dat het stadsbestuur Nichels een kool stooftte. Zijn aanhoudend betoog, dat ook de socialistische vakbonden moesten vertegenwoordigd zijn in het bestuur van het stedelijk werklozenfonds, vond weerklank: het bestuur was bereid ook een socialist in haar midden op te nemen. Het stadsbestuur ging hiermee akkoord en zei langs de neus weg 'dat ze dan zélf zouden aanduiden welke socialist erin opgenomen moest worden'. Of met andere woorden, ze wilden wel een socialist, als het 'die Nichels' maar niet was.

Iets wat Nichels zeer diep heeft gegriefd.

1907: Dood van Adolf

In het begin van de winter 1906-07 begon Adolf zienlijk te vervallen. Als ik hem de trap zag opstropelen, ik zou gezegd hebben: hij draagt een hart dat zodadelijk gaat breken. Nog ging hij elke dag naar de kerk, langs de Achterstraat, maar voetje na voetje. In januari 1907 verliet hij haast zijn kamer niet meer. Hij schreef er brieven voor zijn handel in wijnen en olie, en ook schreef hij nog een artikel voor *L'Avant-Garde* van Luik, waarin hij een overzicht gaf van de strijd die we in onze christen volkspartij hadden gevoerd. Toen ik het las besprong me de gedachte: 't is zijn politiek testament!

Hij zag er ook zo gebroken uit, zo deerlijk en zo moedeloos. Op zijn kamerke droomde hij van de warme zuiderzon, waar hij zou genezen. Zonder een cent zittend, schreef hij naar de firma in Bordeaux, voor wier wijnen hij vertegenwoordiger was. Die heer kwam hem nog bezoeken, zag dat hij nooit meer het Zuiden zou bereiken, en beloofde later nog eens terug te keren om hem dan mee te nemen. Hij begon ondertussen al zijn koffers in te pakken en klaar te zetten.

Op dinsdag 29 januari, rond halfnegen in de morgen, stond hij beneden, gekleed, zijn sjerp aan. Hij kón in die kamer niet meer blijven, zei hij... 'Laat me bij Maria gaan, daar heb ik een groter kamer met een raam op het oosten, daar zal ik herstellen.' Maria was mijn dochter, getrouwd met Jules Delaforterie, en om de waarheid te zeggen, ik zag hem niet graag gaan. Jules droeg onze volkspartij niet in het hart, en schreef bovendien in katholieke gazetten. Ik moest ervoor waken, dat van Adolfs zwakte geen misbruik werd gemaakt om onze volkspartij nog een laatste slag te kunnen toebrengen. Bij mij was hij veilig, maar eens uit mijn ogen kon er net álles gebeuren.

Maar er was geen houden aan, ik zag hem de Molenstraat opstropelen tot aan Maria's huis, nabij de Markt. Ik hoorde dat hij daar eerst wat beter scheen te worden, maar spoedig daarop met hoge koorts naar bed moest. Er werd nog gauw een dokter bijgehaald, en die vreesde voor de nacht. Een wat voorbarige vrees, want het zou nog enkele maanden duren eer deze

langzame en bittere doodstrijd een einde nam. Adolf lag kalm en stil. Als er gesproken werd van ook nog een priester te halen, zei hij dat het niet nodig was, 'ik ben veertien dagen geleden nog te biechten geweest en ben gerust in alles'.

Zijn ogen waren toen op mij gericht, ondervragend. 'Adolf, we mogen gerust zijn,' zei ik, 'Onsheer kent de inzichten van onze lange en pijnlijke strijd... ge kunt nog beteren, maar is het de dood, dan kunt ge gerust sterven.'

Er was ondertussen al een pastoor der Sintmaartenskerk gekomen, en die zei me: 'Meneer Pieter, gij als werelds mens moogt erover denken zoals ge wilt, maar een priester heeft bijzonder plichten van gehoorzaamheid aan zijn bisschop.'

Ik hoorde het wel, daar waren ze er reeds mee. 'En denkt ge, dat een priester geen bijzondere zending kan hebben, aan welke hij zich niet mag onttrekken?' antwoordde ik bitsig.

Op donderdag 31 januari was er een lichte verbetering. Adolf verlangde van mij, dat ik naar Brussel zou gaan om dr. Joux te vragen, een boezemvriend van hem. Ik had het niet mogen doen, ik had onmiddellijk iemand anders naar Brussel moeten sturen en bij hem blijven waken. Maar als ik in de namiddag uit Brussel terugkeerde, was het kwaad reeds gesticht. Van de dekenij was men met een drieledig stuk komen aandraven, om hem dat te doen tekenen. Tweemaal had hij geweigerd, en toen men voor de derde maal aandrang deed hij mijn vrouw roepen. 'Louise', zei hij, 'wat is uw mening erover, zou ik het tekenen?' 'Ik geloof dat ge het niet moet doen, Adolf,' antwoordde ze.

Ze hoorden dan dat ik aangekomen was, maar lieten me niet binnen. Onderpastoor Van den Abeele zei nog gauw, dat het niet nodig was te tekenen, dat het voldoende was te zeggen: 'Indien ik als priester ongehoorzaam was aan mijn bisschop, ik vraag er vergiffenis om.' Adolf, totaal uitgeput, lispelde het na, en daarmee was het gebeurd: *Denderbode* kon meteen schrijven, dat priester Daens op zijn sterfbed de christen volkspartij afgezworen had.

Op zondag 3 februari was de toestand nog steeds ongewijzigd. Ik moest in Brussel een vergadering van onze volkspartij bijwonen, en daar was tot

mijn ontsteltenis een brief van Adolf toegekomen: hij verlangde niet meer herkozen te worden als voorzitter of ere-voorzitter, en dit om als priester te kunnen gehoorzamen aan zijn bisschop. Ik heb dan gevraagd, om die brief voorlopig niet bekend te maken, maar te wachten tot ik eerst nog met Adolf erover gesproken had. De volgende dag echter stond de brief reeds in het blad *Le Patriote*.

Arme broeder, wat was er gebeurd? Wat ging er om in uw hoofd en in uw hart? Men had u moeten met rust laten, u met vrede laten sterven. Maar zelfs dat kon men niet. Het huis van Maria, waar hij zijn laatste dagen doorbracht, dat huis werd bestormd. Gazetschrijvers kwamen van alle kanten opdagen, vingen hier wat op, raapten daar wat bij elkaar. De katholieke bladen stonden vol met onzin, dat hij ook nog zou gezegd hebben 'Ik zal van dorp naar dorp gaan, bij de mensen die door mijn woorden afgevallen zijn.' Het was een rammel, het hele land door.

Ik zal de wonden onzer familieverscheuring niet openrukken, maar toch, de waarheid moet gezegd. Adolf, niet herkozen in het Brusselse, zonder middelen van bestaan, miskend, belasterd, wreed behandeld en onbegrijpelijk aangevallen door zijn eigen mannen in de partij... rondom zich niets zien dan duisternis, voelend dat de dood naderde, bezocht worden door de pastoordeken, een brief ontvangen van bisschop Stillemans... en toch nog denken aan mij, bekommerd zijn om mij. Ze lieten me niet meer tot bij hem, maar hij schreef me nog een briefje: 'Och, Pieter, begint ge niet in te zien dat de rol der christen volkspartij afgelopen is? We hebben onze plicht vervuld, we hebben gestreden zolang het mogelijk was...'

Ik hoorde dat hij weer even beter was geworden en van het bed naar de zetel bij het raam mocht, maar nog steeds belette men mij hem te naderen. En dan tekende hij inderdaad het stuk, waarin hij van alle politieke werkzaamheid afzag en vergiffenis vroeg aan zijn bisschop. Het stond meteen in alle katholieke gazetten, zodat het bestuur onzer volkspartij te Brussel op 18 februari samenkwam en Plancquaert er dankbaar gebruik van maakte zijn uitsluiting te eisen. Hij wou ook nog, dat wij Adolf een brief zouden schrijven, waarin hij zwart op wit meedeelde of hij de christen volkspartij en haar programma ja of nee goedkeurde of afkeurde.

Ik drong toen tot bij hem door, op zijn kamer. ‘Luister, Pieter,’ zei hij, ‘we hebben teveel geofferd. Ga bij de bisschop, hij zal u goed ontvangen.’ Katholieke gazetten voegden eraan toe, dat hij gezegd had ‘vraag vergiffenis aan de bisschop’. Maar waarom of waarvoor had ik die Stillemans vergiffenis te vragen? ‘Zo iets doe ik nooit, Adolf,’ heb ik geantwoord, ‘ik ga nog liever naar het socialisme over, dan te moeten terugkeren tot de katholieke conservatieven.’

Ik bleef dan enkele dagen weg, tot hij me opnieuw deed roepen. Toen zei hij me, dat hij het bewuste stuk alleen getekend had als priester, de oude formule, maar dat zij hem ook nog voortdurend lastig vielen andere stukken te tekenen.

De maand april bracht ik door in hoop en vrees. Hij bleek toen weer aan de beterhand, zodat hij enkele vrienden liet komen. Hij zegde ze: ‘Vrienden, blijf democraat, maar blijf toch ook christen mensen.’ Doch in de maand mei herviel hij weer, elkeen zag het best. Hij kreeg stuipen van gejaagdheid, bad en smeekte om nu terug naar Chipka te mogen terugkeren. Ja, hij smeedt zijn boeken door het venster om ons te verplichten hem terug naar mijn huis te voeren.

Het was reeds 9 juni toen hij me zegde: ‘t Is gedaan met mij, in Gods naam dan.’ In de Kamers was elkeen bekommerd om hem. Hij wilde niet dat ik er afwezig bleef, maar op 12 en 13 juni ging ik dan toch maar niet en was ik bij hem, aan zijn sterfbed. Op 14 juni vroeg hij nog: ‘Hoe lang nog?’ Het was maar een enkele dag meer: op 15 juni, rond vijf uur, gebeurde het. Ik heb hem afgelegd in zijn zwart priesterkleed, kruisbeeld en paternoster in de hand. ’s Nachts had ik nog zijn doodsbeeldeke opgesteld. Niets, maar ook helemaal niets aan geld werd er gevonden, hij was bijna zo arm als Christus aan zijn kruis. Zijn gouden horloge en ketting had hij waarschijnlijk verkocht, buiten ieders weten. Enkele weken voor zijn dood, toen hij nog te bed lag, had hij me gezegd: ‘Pieter, ik heb hier en daar wat schulden...’ ‘Adolf, ik weet het wel.’ ‘Zult ge daar voor zorgen?’ ‘Ja, Adolf, wees gerust, wees gerust in alles.’

Op maandag, te 9 uur, werd hij begraven, zeer nederig, zonder muziek, zonder vlaggen, zonder kronen, zonder gezang van de geestelijkheid. Een korte stille dienst met de doodskoets der armen was het. En een der heren

die met de schaal rondgingen, deed me nog het affront aan mijn gift te weigeren. Het werd een stille droeve optocht naar het kerkhof, tussen een grote en diepbewogen menigte volksmensen. Als laatste merkteken der vervolging ontving het lijk van mijn broeder niet eens de priesterlijke eer. Op het kerkhof mochten geen lijkreden uitgesproken worden, maar ik kon me niet weerhouden, ik móést daar het woord der waarheid spreken. Want hij mocht zich dan al aan zijn bisschop onderworpen hebben, hij blééf het zwarte schaap, en dat moest men laten zien, ook nog op de begraafplaats. Hadden ze in hun bladen zo ijverig betoogd dat pastoor Daens zich bekeerd had, ze schenen er zelf niet veel van te geloven, want niemand van hen kwam het lijk groeten of was aanwezig geweest bij de dodenmis. Daar waren alleen de armen, volksvrouwen met een zwarte doek over de schouders, arbeiders, stakers – want men maakte die eigenste dagen juist een der grootste stakingen mee, die het stadje ooit gekend had – en een zwijgende menigte, die erover verbaasd stond dat men nog steeds niets van hem weten moest, nadat hij op zijn sterfbed vergiffenis had gevraagd.

Maar heel wat vrienden en bewonderaars van Adolf hadden eraan gehouden hem een laatste eer te brengen. Bijna alle leden van Kamer en Senaat stuurden hun deelneming in de rouw, en velen drukten hun spijt uit niet te kunnen aanwezig zijn op dat vroege ochtenduur. In het sterfhuis was de allereerste die het lijk kwam groeten, de socialistische voorman Edward Anseele. En na hem volgde de liberale volksvertegenwoordiger Jules Rens.

‘Ik zal de wonden onzer familieverscheuring niet openrukken,’ schreef ik daarnet. Maar het is nu allemaal lang genoeg geleden gebeurd, en waarom zou ik het dan willen verzwijgen? Het is wel een beetje de schuld van mijn schoonzoon Jules Delaforterie geweest, waar Adolf op de kamer aan de oostzijde was gaan sterven. Jules was geen onaardige jongen, maar als katholiek belette hij me Adolf in zijn laatste ogenblikken te naderen. Bij de begrafenis bleef hij zich afzijdig houden en bekeek me haast niet. Daags vóór de begrafenis had ik mijn dochter Maria nog een briefje laten bezorgen: ‘Ik heb altijd gedacht, dat er vrede en verzoening komt als de dood in een huis zijn intrede doet. Deze morgen zei ik het nog tot uw moeder, en ik zeg nu tot u: als uw kinderen later zo handelen, wat zult ge afzien! Heb ik u iets misdaan, ik vraag u vergiffenis. Elk heeft zijn fouten,

maar er moet vergeven en vergeten worden. Altijd zullen we u en Jules dankbaar zijn, om nonkel pastoor bijgestaan te hebben in die laatste wrede uren. Moest ik in uw plaats zijn, ik zou deze achternoen de kinderen eens sturen. Zo zal alles op zijn effen komen, zonder van iets te spreken.'

De kindertjes kwamen niet, en Jules bleef koppig zonder spreken. Op 15 augustus schreef ik nog eens opnieuw: 'In ons huis is veel verdriet, meer dan ge kunt denken. Jules weet, dat ik hem altijd heb vrijgelaten. Als gij nog niet kunt komen, laat toch de kinderen eens goeiedag komen zeggen. Het is nu de derde maal, dat ik een soort smeekbrief schrijf.'

Het zouden er nog méér worden. Als ik te Brussel uit de trein stapte om me naar het parlement te begeven, ging ik de wachtzaal binnen, greep potlood en papier en schreef naar Maria: 'Moest ik naar u geluisterd hebben, ik stond nu naast Van Schuylenbergh.'

In de stad was juist die dagen een nieuw centjesblad verschenen, met titel *De Vrije Werker*, en opgericht door mijn vroegere leerling en partijgenoot Petrus Van Schuylenbergh. Hij was door de behoudsgezinde katholieken gemachtigd geworden antisocialistische werkersbonden op te richten en deze *Vrije Werker* zou er het orgaan van zijn.

In het tweede nummer behandelde hij over haast de hele frontpagina het geval Daens en noemde hij het bezwijken van Adolf 'een moedige daad'. Hij schreef 'te zijn opgesprongen van vreugde en getrild te hebben van geluk', toen hij gehoord had, dat Adolf vergiffenis aan zijn bisschop had gevraagd... 'Wat zijn wij gelukkig de grijze leider der christen volkspartij zijn ongelijk te zien bekennen.' Hij had het erover, hoeveel en hoe dikwijls hij aan ons, zijn oude vrienden, had gedacht en ons te hebben beklaagd, en hij deed tenslotte een oproep om ook ons de wapens te zien weggooien en naar zijn kamp, dat der antisocialisten, over te lopen... 'Denk niet dat gij iets slachtoffert, integendeel, gij zult verwonderd staan over de goede geest die de katholieken bezielt en de zaak die u ter harte ligt beter dienen dan ooit.'

Maar jubelde Petrus Van Schuylenbergh over de 'terugkeer' van priester Daens, over zijn dood of zijn begrafenis schreef hij geen enkel woord. Ook al was hij opgesprongen van vreugde en had hij getrild van geluk, in zijn hele blad *De Vrije Werker* kwam geen enkel woord dat als een laatste eer, een

laatste groet mocht beschouwd. Alleen onder de rubriek 'Mededelingen van de Burgerlijke Stand' trof men er aan: 'Overlijdens: A. Daens, priester, 67 jaar – T. De Bruyne, weduwe Van Henden, zonder beroep, 69 jaar – H. Buys, blikslager, 38 jaar – J. Van der Eecken, twijnder, 24 jaar.'

Samen met een weduwe zonder beroep, een blikslager, een verongelukte jonge twijnder en twee naamloze kinderen onder de zes jaar, was voor Petrus Van Schuylenbergh en de antisocialisten priester Daens dood, begraven en vergeten.

Het was me een troost dat het blad *Vooruit* met zeer veel begrip geschreven heeft over de laatste uren in Adolfs leven. Ook het Aalsterse weekblad der socialisten sloeg een andere toon aan dan het blad van Petrus Van Schuylenbergh, maar hield wel rekening met het feit, dat nu de leider der christen volkspartij van het schaakbord verdwenen was. Nichols maakte meteen het bilan der christen volkspartij op, 'die stilaan al haar bekwaamste mannen verloor'. En onomwonden schreef hij: 'Wij treuren er niet om, in het belang onzer eigen partij heeft de christen volkspartij lang genoeg geleefd. Wij zullen er het meest van erven. En nu vooruit, om ál binnen te palmen wat ervan te nemen is.'

Maar hoe schel en snijdend me dit ook in de oren klonk, eerlijkheidshalve moet ik eraan toevoegen, dat dan wat later het doodsbericht van Adolf in *Recht En Vrijheid* verscheen, met rouwband omgeven. Iets wat alleen bij hoge uitzondering gebeurde met de eigen voornaamste partijgenoten. In de arbeidersbuurten was men echter dezelfde dagen in een der zwaarste gevechten gewikkeld, die het fabrieksproletariaat ooit had moeten leveren. Reeds meer dan negen weken was men in staking, en werden hele gezinnen naar Verviers en naar Ronse overgeheveld, om die strijd te kunnen winnen. Het hele blad der Aalsterse socialisten stond dan ook in het teken daarvan, en de dood van Adolf – alhoewel met rouwband omgeven – kon alleen maar lakoniek meegedeeld: 'Pastoor Daens is vrijdagnamiddag rond 5 uur overleden. De begrafenis heeft plaats maandagmorgen om 9 uur. Ongetwijfeld zullen wij dan het lijk zien volgen door hen die hem tijdens zijn leven bespot, beledigd en zelfs zinnebeeldig verbrand hebben.'

De dag zijner begrafenis eindigde ook de wekenlange strijd der arbeiders met een overwinning voor hen, en verscheen het blad met een kop over de hele frontpagina: 'Grote Triomfstoet!' En vond men op de binnenbladzijde amper plaats om het over de begrafenis van Adolf te hebben. Men stelde vast 'dat heel wat minder arbeiders de stoet zouden gevolgd hebben, moesten zijzelf niet de arbeiders – en stakers – aangespoord hebben deze bij te wonen'.

Maar beschikte *Recht En Vrijheid* niet over voldoende plaats, hun blad *Vooruit* deed dan toch heel wat meer. Bij zijn overlijden kwam dan dit: 'Sinds ettelijke dagen was er geen hoop meer de volksstrijder in leven te houden. Lichamelijk, en nog meer zedelijk, was de man gebroken. Daens was 67 jaar. Van stap tot stap was hij meer en meer meegesleept op de baan der democratie. Hij werd in feite het hoofd der christen volkspartij en bevond zich weldra zeer dicht bij alle socialistische hervormingen. Verzwakt en ziekelijk onderwierp hij zich aan zijn bisschop, trad af als leider der christen democraten en verklaarde, zich met de overheden der kerk te willen verzoenen. Verscheidene groepen der christen democraten keurden zijn handelwijze af. Maar of de geest van de volkspriester nog huisde in het gemartelde en afgebeulde lichaam, betwijfelen we. De kerk overwon een gevelde, een stervende... Arme kerk.' En men mag ervan denken wat men wil, maar het was me een riem onder het hart, dergelijke woorden bij de socialisten te mogen lezen.

Op 18 juni gaf *Vooruit* dan ook nog het verslag der begrafenis, en weer waren het woorden die ik als balsem op de wonde kon voelen: 'Hedenmorgen is pastoor Daens onder grote toeloop van volk begraven. Wij bemerkten volksvertegenwoordigers Anseele en Rens. De deken had gevraagd, dat geen vlaggen of kartels het lijk zouden vergezellen. De daensisten hadden dan toch hun vlaggen mee, maar ze mochten de kerk niet binnen. De kerk heeft de oude grijsaard op zijn sterfbed moeten stelen, en toch liet men niet toe dat zijn zinnebeelden hem volgden. Opmerkenswaardig was het ook, dat geen enkele katholieke volksvertegenwoordiger het lijk van priester Daens heeft gevolgd.'

Hadden Plancquaert en anderen geëist, dat Adolf nog gauw voor zijn dood uit de partij zou gesloten worden, de partij dacht er vrij spoedig aan, hem een monument op te richten. Reeds in augustus was er in het Sintjorisstraatje partijvergadering voor het hele arrondissement en kwam op de dagorde: de toestand der kas én een gedenksteen voor priester Daens. We besloten een zuil te plaatsen op het kerkhof en deze officieel in te huldigen september van komend jaar 1908.

En tussen haakjes, het stadsbestuur zou dan weigeren, dat op de steen de woorden werden aangebracht die Adolf zo dikwijls had aangehaald en het motto van zijn leven en streven werden: 'De arbeider zal noch slaaf noch bedelaar zijn.' Maar ondertussen riep ik reeds alle democraten van het hele land op, om er iets groots en heerlijks van te maken, 'het moet de schoonste dag worden die de democratie sinds haar ontstaan kende... Aalst moet die dag te klein zijn voor ons'.

Amper drie maanden na het afsterven van Adolf overleed einde september de man die zijn vriend had willen zijn, maar zijn ergste vijand was geworden, en ons heel veel ellende had toegebracht: baron Leo de Bethune, die amper 47 jaar was geworden.

Petrus Van Schuylenbergh, die in zijn blad *De Vrije Werker* met geen woord over de dood of de begrafenis van Adolf had gerept, stelde in zijn nummer van 6 oktober haast de hele tweede pagina beschikbaar, voor het relaas der begrafenis van Leo de Bethune, door wiens geld en steun het blad er gekomen was. En hierbij dan zijn afscheidswaarden: 'Sinds een jaar was hij ziekelijk door overwerk. In den beginne dacht men dat het een voorbijgaande ongesteldheid was, gemakkelijk door wat rust te genezen. Hij vertrok toen voor enige tijd naar Duitsland. Verleden zaterdag echter, rond 5 uur 's morgens, werd hij door een geweldige crisis overvallen: de laatste uren van de brave volksvriend waren geslagen, om 6 1/2 uur gaf hij de geest. Oud en jong, rijk en arm, lieden van alle kleur en gezindheid spraken erover met diepe smart. Hoe schoon, hoe treffend heeft de eerwaarde deken hieraan op de treurige vergadering van de werkmanskring herinnerd.'

En dan Van Schuylenberghs beschrijving der begrafenis: 'Woensdag werd het stoffelijk overschot ter aarde besteld. Aan alle huizen stak de

rouwvlag halftop en de straatlantaarns waren met rouwfloers omhangen. Men schat de toeloop van volk op 15.000 personen, en dat zal niet overdreven zijn, want er waren speciale treinen uit Brussel en Gent ingelegd. De lijkkest werd gedragen door de hoofdmannen van de katholieke werkmanskring, de militaire eer werd bewezen door een afdeling pompiers. Burgemeester Gheeraerds en schepenen Meert, De Gheest en De Hert hielden de hoeken van het baarkleed.'

En daar Van Schuylenbergh zojuist ook nog katholieke vakverenigingen had mogen oprichten, liet hij het rouwbeklag dezer verenigingen horen: 'Als verdediger der christen vakbeweging aanzien wij het als een duurzame plicht een laatste hulde te brengen, in dankbaarheid en bewondering, aan de nagedachtenis van de betreurde afgestorvene. Hij was een man van zijn tijd en begreep te goeder ure het nut en de noodzakelijkheid van christen vakbonden. Het was zijn grootste genoegen, te vernemen dat ze zulke grote uitbreidingen namen te Aalst.'

Neem me niet kwalijk, als zelfs in dit onpartijdig weergeven van door hen geschreven teksten, mijn bitterheid zou doorklinken. Ik woonde niet de gemeenteraadszitting bij, die bij hoogdringendheid was bijeengeroepen, met enkel de dood van baron de Bethune op de dagorde. Als ik aan Adolf dacht kón ik er niet heengaan. De burgemeester opende de zitting en maakte het overlijden van de schepen van Finanties bekend. Al de raadsleden en ook het publiek hoorden rechtstaande de lof van de overledene aan. Zelfs de socialist Jan Sanders, die dit keer Nichels te vervangen had, schreef in zijn verslag 'de achtbare overledene'. De burgemeester sprak namens de hele bevolking, Moyersoén sprak namens de katholieke partij en De Blicck namens de liberale minderheid.

Toch konden de katholieken het in deze gemeenteraadszitting niet bij alleen een rouwbetoon houden. Zij begonnen onmiddellijk ruzie te maken, over wie zijn opvolger zou worden. In piëteit voor de overledene, en rekening houdend met de nog steeds machtige familie de Bethune in het algemeen, werd gedacht aan de acht jaar jongere broer van Leo de Bethune, de dan 35 jaar geworden Louis de Bethune, die naast zijn oudere broer nooit een kans had gekregen in het politieke strijdperk. Nu kwam die kans, maar had men eveneens rekening te houden met een zeer sterke rivaal: de 37-

jarige Romain Moyersoen, die reeds gemeenteraadslid was, en het ook nog vanzelfsprekend vond dat hij volksvertegenwoordiger zou worden.

Twee jaar ouder dan Louis de Bethune, was hij deze telkens en telkens opnieuw een slag vóór geweest. Net vóór hem liep hij school bij de jezuiten te Aalst, net vóór hem haalde hij zijn diploma in de rechten aan de universiteit van Leuven, net vóór hem haalde hij zijn titel van advocaat. Moyersoen kon reeds als 26-jarige jongeman gemeenteraadslid worden, en nu zou de plaats van schepen van Finanties en van volksvertegenwoordiger vrijkomen. De keuze tussen Romain Moyersoen, op wie de oude Woeste zijn hoop had gesteld, en Louis de Bethune, troonopvolger in de adellijke familie der stad, was niet makkelijk. Maar het werd dan tóch Moyersoen... Nogmaals moest een lid der familie de Bethune boeten voor de smaad die straks een halve eeuw geleden Woeste was aangedaan.

Toch ben ook ik even het lijk weest groeten. Ik was een christelijk man, en van oordeel dat de dood alle afgronden dempen moet. Maar ik was ook een mens, en dacht erbij: Laat het een les zijn voor allen die Adolf niet zijn komen groeten. Maar wat wou ik mij door zo'n kleinigheid opwinden? De tijd verstreek en Adolf werd steeds groter en groter, als een kerktoren die reeds van uren ver wordt opgemerkt, en over Leo de Bethune werd na al die schone redevoeringen nooit meer met een woord gerept.

Ik was 65 jaar geworden en kreeg als erfenis de ontzaglijke last der hele christen volkspartij op de schouders. Hoe ik daaronder niet bezweken ben, begrijp ik nog steeds niet. Er waren moeilijkheden in mijn eigen gezin, er waren moeilijkheden geweest rond het sterfbed van Adolf, en er waren moeilijkheden in en om onze partij. Bijna allen die onze volkspartij hadden gesticht, waren verdwenen. Van Langenhaeck, De Pelsmaecker, Ducatillon en Van Schuylenbergh hadden haar de rug toegekeerd. Frans Sterckx, Aloïs De Backer, smid Lambrecht waren overleden. En nu ook nog hij, die ik niet vervangen kón, de leider, de bezieler, de broer waar ik steeds naar opgekeken had. En meteen stierf ook een man die ik nergens in dit relaas noemde, maar van wie ik ontzettend veel heb gehouden: de waard uit de herberg 'De Nieuwe Wereld', een partijgenoot van het allereerste uur en een vriend door dik en dun, Jan Miers.

Ik weet het nog best, het was een nare zondagnanoen met triest neervallende regen, de kleinkinderen mochten me niet komen bezoeken en voor mijn bladen schreef ik in de Dagklapper: 'Een trieste zondag. Leefde Jan Miers nog, hij deed de stoof aansteken en hing een bordje voor het raam: Hier brandt de stoof!' En ook mijn andere vriend en partijgenoot, de horlogemaker Boone, lag op sterven. Ik zag alleen treurigheid om mij heen, tranen en rouw.

Maar voortgestuwd door wat ikzelf in beweging had gebracht, mijn bladen volschrijvend, de zittingen der Kamers bijwonend, vergaderingen houdend en meetings bijwonend, vond ik geen tijd me in meewarige bespiegelingen te verliezen. Ik trachtte moed en kracht te putten in wat verwezenlijkt werd en nog verwezenlijkt kon worden. Ik beschreef de dag waarin ik voor de verkiezingen het volk van de Osbroeck had toe te spreken. Het was een schone heldere zomeravond en ik sprak die mensen van de Osbroeck in hun smalle en grauwe straatjes toe: 'Als ge denkt dat ik mijn plicht heb gedaan, dat ik u eerlijk vertegenwoordigd heb, dan kan ik niets anders doen dan mij weer in de Kamers op mijn bankske neerzetten.'

En ik was dan herkozen met 15.396 stemmen. Mijn tegenstrevers wisten niet waar hun het hoofd stond, ze hadden gedacht dat met de dood van Adolf ook het daensisme overleden was. Woeste keek de uitslagen met wijddopen mond aan, het Goudvinkske – neem me niet kwalijk, maar zo was men in de stad Moyersoen beginnen noemen – moest zich vasthouden om niet van zijn stoel te vallen, en mijn huis op Chipka zag men niet staan van het volk en de bloemen. Ondertussen kwamen ook de mensen uit de Osbroeck toegestroomd, in stoet, en dragend het 'bankske' waarvan ik gesproken had. Maar onmiddellijk daarachter volgden anderen met hoog opgestoken een zetel in eikehout en groen damast, en volgden de vrouwen met een spandoek: 'De vrouwen van de Osbroeck aan hun volksvertegenwoordiger Pieter Daens: hij mag op geen bankske zitten.'

Als mij alles te zwaar werd en ik door leed en treurnis overmand raakte, dan stapte ik naar de Osbroeck op en sprak er met het volk, mijn volk, legde ik in de herberg van Van Kerckhoven in de Ajuinstraat een kaartje, en met een kwinkslag of een geestig woord droeg ik de zwaarste lasten en stapte ik maar door... en meestal zélf niet wetend waarheen.

Bijeenkomsten, partijvergaderingen, arrondissementsvergaderingen... Op deze laatste kwam een jonge daensist verslag uitbrengen: 'Alles is betaald en er blijft nog een proper sommeke over.' Ik was diezelfde zondag ook nog te Erembodegem, om er alle kleine groeperingen tot eenzelfde daensistische bond aan elkaar te hechten. Ik moeide me in de avond met de vakverenigingen en ik woonde tenslotte nog in de late avond een bestuursvergadering bij. In mijn blad *De Werkman* verscheen een artikel, waarin zo'n dag van mij in kleuren en geuren beschreven werd, onder titel 'Een doodgewone dag in het leven van Pieter Daens'... Ik had het zelf geschreven, 's nachts nog.

Toen brak echter de grote staking uit.

Zij begon in de katholieke fabriek La Georgie en sprong over naar de liberale fabriek Filature et Teinturerie d'Alost. De Filature du Canal volgde, en meteen waren ze ook bij Moens, bij Roos-Geerinckx-De Naeyer en bij Borreman-Mahy aan het staken. Ook in het vellenfabriek op de Tragel brak staking uit, en dan natuurlijk ook in de FFR die zich eveneens op de Tragel bevond.

De staking in de FFR zou de grootste en de zwaarste worden, die ooit de fabrieksarbeiders in ons stadje hadden meegemaakt. Daar begon het doodgewoon met de meisjes der continus, die 25 centiem per dag opslag vroegen. De bazen grepen dit met beide handen aan: die opslag zou hen meteen uitbetaald worden, als ze nu eens eindelijk met twee meisjes aan drie molens wilden werken. Daar waren ze echter reeds vroeger voor in staking gegaan: elk meisje bleef graag bij haar eigen molen. Ze lieten horen, dat ze elk aan hun eigen molen bléven én 25 centiemen opslag wilden. En omdat dit niet kon, verlieten ze de fabriek. Met hen legden een aantal smeeders het werk neer, de mannen der Engelse molens en de vlasspinneren. Of 132 stakers, die eerste dag.

De dag daarna volgden de vlasspoelders, de lustreerders, de molentjeswerksters, de vlascontinus. Wat het aantal stakers op 520 bracht. Op vrijdag viel de hele fabriek stil: 1250 man eisten 25 centiemen loonsverhoging per dag. Opnieuw verschenen eindeloos lange lijsten met bijdragen, die van overal voor de stakers op de FFR werden gestort. Clemens

Van de Putte nam in zijn blad *Denderbode* een loopje met de fabrieksmeisjes, die met bussen van huis tot huis gingen: hij noemde ze ‘de dames van de FFR’.

Doch daar zat Petrus Van Schuylenbergh dan met zijn blad *De Vrije Werker*, en met de pasgestichte katholieke vakbonden. De FFR werd een blauwe fabriek genoemd, omdat de bazen Cumont en Van Langenhove liberaal waren, doch in de beheerraad zaten de katholieken Borreman en Druwé, en met deze laatsten ging hij overleg plegen. ‘Wij zijn met de heren der fabriek weest onderhandelen,’ schreef hij, ‘ons bezoek had voor doel kleine misverstanden op te klaren en verder duidelijk te doen uitschijnen hoe gegrond deze strijd is, hoe redelijk de eis der werklieden en hoe gemakkelijk aan die eis zou kunnen toegegeven worden.’

Borreman en Druwé bleken geantwoord te hebben, dat Cumont en Van Langenhove de hele fabriek 25 centiem opslag wilden geven, maar dat ze nu definitief van wal verlangden te steken met de Engelse methode, twee meisjes aan drie molens te plaatsen.

En omdat men nu toch met palabers was begonnen, liet burgemeester Gheeraerds een plakbrief op de muren der stad aanbrengen – gedrukt bij *Denderbode*, die de fabrieksmeisjes ‘de dames van de FFR’ had genoemd – en waarin gezegd werd, dat de fabrieksdirecteuren verlangden te onderhandelen met hun arbeiders, ‘maar zonder tussenkomst van vreemden’. En dit laatste betekende: zonder tussenkomst van de leiders der vakbonden. Trouwens, om alle twijfel hieromtrent uit te sluiten, waren de laatste woorden van burgemeester Gheeraerds zelf: ‘Luister niet naar baatzuchtige opruiers, die niet de verbetering van de toestand betrachten, maar hun politieke berekeningen willen bevoordeligen.’

Door het verschijnen van de plakbrief – de staking duurde toen al vijf weken – ontstonden allerlei verwarrende situaties. Van Schuylenbergh nam de hele tekst ervan in zijn *Vrije Werker* over, want het paste in zijn kraam en Gheeraerds was bovendien de katholieke burgemeester. Maar in de gemeenteraad protesteerde de liberaal Leveau, dat hij zich niet mocht gemengd hebben in een strijd, ‘die nu reeds meer dan een maand duurde, en dit voor een loon waarop de arbeiders zeer zeker recht hadden’. Nu had de burgemeester alles behalve kritiek verwacht uit de blauwe hoek, en zei hij

ietwat verbouwereerd, 'die plakbrief uit eigen beweging te hebben laten aanbrengen, omdat hij meende hierin een oplossing te zien'. Iets waarop nu ook de liberaal De Blicq hem op de korrel nam, en zei 'dat het niet zijn taak was zich daarover een oordeel te vormen, maar beter voetstappen zou aangewend hebben om de betrokken arbeiders te doen overwinnen in hun strijd om meer loon'.

Het schepencollege oordeelde het dan nodig een verbeterde uitgave van de plakbrief te brengen, en die ook als officiële brief aan de fabriek FFR te laten worden. Men deed hierin beroep op de 'edelmoedige gevoelens van Cumont en Van Langenhove' en haalde als argument aan 'dat de levensbehoeften in de werkmansstand vermeerderden, terwijl de waarde van het geld verminderde'. Cumont en Van Langenhove gaven onmiddellijk antwoord op deze brief, 'dat zij voldoende rekening hielden met de vermeerdering der levensbehoeften, daar zij enkele maanden geleden nog uit eigen beweging bijna al de daglonen met 25 centiem hadden verhoogd'.

Het was inderdaad waarheid, dat zij de lonen reeds met 25 centiemen hadden verhoogd. Maar dat konden ze ook heel makkelijk; in de *Moniteur* was hun bilan verschenen, met een winst van 1.308.226 frank en 98 centiemen.

Burgemeester Gheeraerds was echter in zijn wiek geschoten, omdat men de enige door hem getroffen maatregel een verkeerde maatregel had genoemd, en hierom besloot hij nu álles te verbieden wat met die staking betrekking had: elke geldomhaling ten voordele der stakers werd in de stad verboden, en elk fabrieksmeisje dat nog rammelend met de bus door de straten liep, kwam op het politieboekje. Iets wat dan Nichols uit zijn sloffen deed springen, zodat hij in *Recht En Vrijheid* schreef: 'Dát men ons vervolge, dát men ons doet boeten, maar we zullen er niet mee ophouden. We zullen zien of de burgemeester de moed zal hebben onze bussen aan te slaan en hiermee de boterhammen stelend van de kinderen, die in deze strijd honger lijden.'

En koppig tégen koppig werd een fabrieksmeisje er met een bus op uitgestuurd, om aan de woonst van de burgemeester zélf te staan rammelen. Zij werd onmiddellijk op het boekje gezet en de bus ontnomen. En hierop

verschenen in de socialistische bladen titels met kloefletters: 'Politie te Aalst pleegt diefstal!'

De weken gingen voorbij, zonder dat een oplossing in zicht kwam. Men was nu verplicht net hetzelfde te doen, wat met de lock-out te Verviers was gebeurd: de kinderen der stakers naar Verviers en naar Ronse over te brengen. En ook hiermee werd dankbare propaganda gemaakt: deze kinderen, beladen met pak en zak, werden eerst nog eens door alle straten rondgeleid vooraleer ze naar het station te brengen. Nichels, die de kinderen naar Verviers vergezeld had, keerde met het fabelachtig nieuws terug, dat de Waalse vakbonden 25.000 frank zouden storten om de stakers in Aalst te doen overwinnen.

Petrus Van Schuylenbergh was van oordeel, dat dit alles veel te veel de socialistische vakbonden in het licht stelde, en dacht eraan nu op zijn beurt een stunt uit te halen. In eerste plaats liet hij horen, het sterk te betwijfelen of die fabelachtige som van 25.000 frank ooit zou uitgekeerd worden. En bovendien vatte hij het plan op, eens heel alleen die monsterstaking tot een goed einde te brengen. Hij gaf een manifest uit, waarin hij het over 'een laatste poging' had: nogmaals was hij bij de katholieke beheerder Borreman weest aankloppen, maar nu in gezelschap van de pastoor-deken der Sintmaartenskerk. Maar bij deze palabers beging hij een kapitale vergissing: hij stelde voor dat de meisjes, die bij de katholieke vakbonden waren aangesloten, de proef zouden wagen of ze nu ja dan nee met twee aan drie molens konden staan. Einde juni, op een donderdagmorgen, begaven deze meisjes zich dan naar de fabriek... maar botsten zij aan de poort op alle andere meisjes, aangesloten bij socialistische en daensistische vakbonden, die hun de toegang tot de fabriek versperden, al schreeuwend: 'Verraadsters, onderkruipsters.'

Van Schuylenbergh begreep dat hij de vinger in het oog had gestoken en schreef in zijn *Vrije Werker* het een artikel na het ander, om aan te tonen dat zijn poging geenszins als een 'verraad' kon of mocht beschouwd worden.

Op 9 juni was het dan reeds twaalf lange weken, dat de staking duurde. Er werd reeds over geschreven in buitenlandse bladen. Ook in de Kamers werd erover geïnterpelleerd door Anseele, door Rens en door mij. Uiteindelijk besloten dan de grote kopstukken der partijsyndikaten met de

directeurs der FFR te gaan praten. Edward Anseele namens de socialistische en Arthur Verhaegen namens de antisocialistische vakbonden, hadden samen een onderhoud met Cumont en Van Langenhove. Het was net die eigenste dag waarin broer Adolf stierf en te verwonderen was het dus niet, dat men niet alle aandacht aan hém schonk.

En het resultaat van het onderhoud met Anseele en Verhaegen? Nogmaals zegden de directeurs der FFR dat zij die 25 centiemen opslag met plezier wilden geven, maar dat de meisjes een proef moesten wagen of ze met twee aan drie molens konden staan. Slaagde de proef niet, dan zouden zij dit plan meteen laten vallen. Maar bleek het, dat de meisjes hierbij moedwilligheid aan de dag legden, dan moesten de syndikaten ten voordele der fabriek tussenbei komen.

Het was een oplossing die reeds vanaf de eerste dag had kunnen bereikt worden, maar toch verschenen alle werkersbladen met eenzelfde titel: 'Triomf, triomf!' De staking was gewonnen, en daarmee kon dan de ruzie beginnen tussen de onderscheidene syndikaten, aan welke van hen die triomf was te danken.

En nauwelijks was de grote staking in Aalst afgelopen, of Wetteren volgde. Maar hier zouden de socialisten ervoor zorgen, zich niet het gras onder de voeten te laten wegmaaien. Ze stapten naar Wetteren op, om er de kinderen der stakers te halen en in Aalsterse gezinnen onder te brengen. En op die tocht naar Wetteren voerden ze 2600 kilo brood der bakkerij Hand Aan Hand mee, en kochten ze ook nog ergens onderweg een koe. Achteraf, nadat ook deze staking gewonnen was, lieten de Wetteraars zich uit de huid der koe een vaandel vervaardigen... vaandel dat met alle plechtigheid door Anseele werd ingehuldigd.

Petrus Van Schuylenbergh was dus, met goedkeuring der Aalsterse behoudsgezinden, met zijn katholieke vakbonden van wal gestoken. Duidelijk merkbaar was het, dat deze behoudsgezinden het hem alleen toestonden, om – jaren te laat – een dam op te werpen tegen de al te machtig geworden socialistische vakbonden. Adolf en ik hadden een 'christelijk socialisme' uit de grond willen stampen, maar in dit achterlijk land was ons streven niet begrepen geweest. Nu, omdat de rijke

behoudsgezinden wilden redden wat nog te redden viel, sprongen de ja-
knickers bij. Op het dorp Hofstade gaf zelfs de onderpastoor een manifest
uit, het werkvolk oproepend zich te verenigen. De christen democratie
ontwaakte pas, toen haar grote voorvechter onder de aarde was gestopt.

En niet zonder bitterheid moet ik eraan toevoegen, dat dit 'ontwaken'
weer iets op bevel der vijf, zes rijke families was. Het zal voor Petrus Van
Schuylenbergh zélf ook niet makkelijk geweest zijn, het ze met zijn
vakbonden naar de zin te maken. Meer dan eens liet hij horen, dat hij geen
liefhebber van werkstakingen was, want dat ze meestal niet nodig waren en
alleen maar gevoerd werden om sukkelaars te laten vangen door vissers in
troebel water. En om de behoudsgezinde katholieken nog meer naar de
mond te praten liet hij ook nog weten 'dat een staking het laatste was
waartoe men zijn toevlucht moest nemen... en als men er dan nog geen kop
aan zag, dat men dit laatste middel ongebruikt moest laten en wachten naar
betere tijden'.

Maar loslippig als hij was, gaf hij zich meestal veel te veel bloot. Het
blad *Recht En Vrijheid* kreeg met hem een zo grote schietschijf, dat zelfs
verloren gegooide pijlen nog doel konden treffen. Zij noemden hem
'Petruske' en gaven hem elke week opnieuw ervan langs. Nichels schreef:
'Petruske zegt, dat ik vroeger alles alléén wist en alles alléén kon, maar dat ik
nu in hem een gevaarlijke concurrent heb gekregen.' En zo iets meende
Petruske ook: zijn vakbonden waren er niet voor de arbeiders, maar om
concurrentie te leveren. Het lag dan ook voor de hand dat Nichels hierop
liet volgen: 'Petruske, jongen, hier is geen sprake van concurrentie, maar van
verstandhouding... sticht uw vakbonden, sticht er zoveel mogelijk, maar zorg
ervoor dat het geen bonden van onderkruipers en van loonbedervers
worden.'

Het was aan hem verloren gepraat. Hij jubelde: 'Het regent nu ontslagen
in de vakbonden van Hand Aan Hand.' En voor een zeldzame keer maakte
Nichels zich niet eens woedend, maar antwoordde hij met een grimas: 'Ja,
straks sta ik helemaal alleen, en moet ook ik me bij de katholieken laten
inschrijven.'

Meestal heftig en dwaas, soms carnavalesk, werd deze strijd tussen
katholieke en socialistische syndikaten gevoerd. Nimmer was zo iets met

onze vakbonden gebeurd. Telkens de belangen der arbeiders op het spel stonden, vergaten we rood of groen te zijn en werkten we eendrachtig samen om het geschil tussen arbeiders en patroon tot een goed eind te brengen. Van Schuylenbergh stak het niet eens weg, dat hij alleen maar opdracht had gekregen rode en groene vakbonden te kelderen.

Hun feestdag, Rerum Novarum, werd enkele dagen na Eén Mei gehouden, om deze laatste dag in de schaduw te stellen en er de belangrijkheid van te ontnemen. Met deze dag van Rerum Novarum stapten de leden der katholieke vakbonden in de ochtend in stoet naar de Sintmaartenskerk op, waar de pastoor-deken een speciaal sermoen hield, dat de lof zong van de pauselijke encycliek. Met aan hun hoofd Romain Moyersoën en baron Louis de Bethune, en ook nog Petruske, keerden ze terug naar de katholieke werkmanskring om er te feesten en democratische redevoeringen af te steken. Ik kón er niet heengaan, om ze bezig te horen. Ik kón er niet luisteren naar woorden die Adolf en ik vijftien jaar geleden reeds hadden gezegd, en waarvoor ze ons toen naar lichaam en ziel wensten te kraken. Mij leek het er al teveel op, of ze naar de dood van Adolf hadden gewacht – en bijna zou ik gezegd hebben, nadat ze Adolf hadden vermoord – om nu zélf de pluim op de hoed te kunnen steken.

En wat me zéker ervan weerhield hun feest van Rerum Novarum bij te wonen, was het besef dat al die tamtam alleen maar façade was. Ook de socialisten begrepen het best. Bij de eerste de beste werkstaking stuurden ze een paar hunner leden naar de burelen van de katholieke vakbond, om zich als lid te laten inschrijven. En dit alleen maar om eens van dichtbij na te gaan, hoe het er in elkaar zat. Misschien hebben deze socialisten het in hun verslag achteraf wel enigszins overdreven, maar het zag er dan als volgt uit... Ze stapten in eerste plaats op naar de katholieke herberg 'Het Brussels Hof', officieel als het 'secretariaat' aangeduid. De baas dezer herberg stuurde hen echter naar de woonst van Van Schuylenbergh zelf, in de Zonnestraat. Daar zegde zijn vrouw, dat ze zich naar de katholieke werkmanskring in de Zoutstraat moesten begeven, en in de werkmanskring werd hen gezegd dat ze bij de onderpastoor der Sintmaartenskerk moesten zijn, die proost was van de werkmanskring. En deze proost stuurde ze dan... naar de herberg 'Het Brussels Hof'.

Nichels schreef toen: 'Met zo'n vakbond en vijf cent kunnen de arbeiders weer uit bedelen gaan.' Uit weerwraak pakte Petruske met een grap van eigen vinding uit, 'dat Nichels en Podevijn, de kopstukken der socialisten, sigaren zaten te roken op het terras van het liberale lokaal De Graaf van Egmont, en dat Nichels zeker ogenblik zegde: We moeten ons haasten dat we hier weg zijn, want het is het uur waarin de arbeiders de fabrieken verlaten.' Iets waarop dan weer Henri Flips, secretaris der vakbonden antwoordde: 'Petruske is nu secretaris van pater Rubens benoemd, hij kan nu op zijn beurt sigaren roken en uit wandelen gaan, iets wat hij Nichels zo dikwijls heeft verweten.'

En tenslotte nog de even lamentabele geschiedenis der gemeenteverkiezingen, die weer moesten gehouden worden en waarbij zoveel rond de pot werd gedraaid, berekend en becijferd, gepalaberd en gekonkelfoerd, dat de nieuwverkozen gemeenteraad uit weer bijna uitsluitend katholieken bestond.

Maar laat me zonder opwinding de gebeurtenissen beschrijven. Het begon met de tot het socialisme bekeerde liberaal Van Stijvendael, die erop aandrong dat we met zijn allen zouden samenwerken, om het in hoofdzaak katholieke gemeentebestuur omver te werpen. Hiervoor riep hij ons allen samen in de 'Graaf van Egmont', het lokaal der liberalen. Met mijn uitnodiging op zak stapte ik er heen en zat ik naast Nichels en Sanders, naast Leveau en De Blicck, daensist, socialist en liberaal, allen onder elkaar.

Zwart op wit werd door Van Stijvendael bewezen, dat we met onze stemmen bij elkaar te voegen ditmaal de meerderheid konden behalen. En de meerderheid betekende: de burgemeesterszetel en de voornaamste zetels van het schepencollege. Voor de liberalen zelf was dit een droombeeld. Zij zegden: 'We mogen blij zijn, als we ons aantal gemeenteraadsleden met een man of twee kunnen vermeerderen.' En het einde van deze bijeenkomst werd een persoonlijke ruzie tussen Nichels en Leveau, en hiermee waren de onderhandelingen dan afgelopen.

In het liberale blad *Volksgazet* smeedt men hierop met een smak de deur dicht: 'Noch daensist, noch socialist, wij zijn en blijven liberaal.' Nichels klapte nog harder de deur dicht in *Recht En Vrijheid*: 'Dan staat ons slechts

één ding te doen: blanco te stemmen. Wij socialisten hebben immers niets te winnen of te verliezen, en met het aantal blanco-stemmen te tellen, weten we hoeveel er socialist hebben gestemd, zonder aan deze verkiezingsstrijd geld te hebben weggegooid.'

En dan plots sloegen de socialisten om en zouden ze wél hun stemmen op de liberalen uitbrengen. Ik veronderstel, nadat Nichels en Leveau zich verzoend hadden en een soort compromis hadden gesloten: als Nichels ervoor zorgde dat door de socialistische stemmen Leveau terug in de gemeenteraad kwam, Leveau op zijn beurt ervoor zou zorgen dat Nichels de zo begeerde plaats in het bestuur van het werklozenfonds kreeg. Gewoon een overeenkomst onder elkaar, en geen koehandel zoals de katholieken beweerden. Of nog meer zelfs, zoals ze beweerden 'dat Nichels zich voor geld had laten omkopen'. Iets waar Nichels ze een proces zou voor aandoen, en dat proces ook nog winnen.

Ook mij was een dergelijk soort compromis voorgesteld, echter niet door de liberalen, maar door de katholieken. Romain Moyersoén vond dat het nu stilaan ook voor mij tijd werd, om naar de oude schaaftal terug te keren. Nu er jongere katholieken aan bod waren gekomen en men katholieke vakbonden had opgericht, konden volgens hem de daensisten wel eens katholiek stemmen. Ik heb er niet willen aan meedoen, en al dit geschipper zo beu als wat, schreef ik in mijn blad *De Werkman*: 'De verkiezingsstrijd wordt een soort beurs, waarin de waarden op en neergaan. Men gaf in het begin vijftig frank voor drie stemmen, iets wat op zaterdag tot 75 frank en méér krom. Doch op zaterdag bleek men stemmen genoeg te hebben: de beurswaarde zakte op 10 frank.'

Trouwens, Nichels sprak in dezelfde zin. Hij deelde mee dat een katholiek hem gezegd had: 'Fred, we hebben geld te veel'.

Het resultaat was, dat bijna alle liberalen terug uit de gemeenteraad waren weggeborsteld. Petruske liet in zijn blad *De Vrije Werker* een sukkel aan het woord, om te zeggen: 'Mijnheer, wat ben ik blij dat de katholieken winnen. Nu zal er weer rust en kalmte in de stad heersen.'

Het was nu de beurt aan de socialistische partij om een paar gevoelige klappen in ontvangst te nemen. De ergste was wel, dat Prosper Baudewijn te

Gent uit de partij werd gesloten, en dit een enorme weerklank had te Aalst, waar hij sinds jaar en dag aan de coöperatieve bakkerij verbonden was geweest. Samen met De Bruyn had Baudewijn zich verzet tegen een ordewoord der partij, en na heel wat vergaderingen en bijeenkomsten werden ze door Anseele uit de partij gesloten. Uit de partij en uit zijn betrekking, als hij geen knieval kwam doen.

Baudewijn en De Bruyn, ver van het hoofd in de schoot te leggen, pakten met een weekblad uit dat ze *De Waarheid* noemden en waarin ze over een en ander een boekje openen. Vooral Petruske ging hieruit gretig putten: er kon geen week meer voorbijgaan, of hij vulde zijn *Vrije Werker* met ganse gedeelten uit *De Waarheid*, om dit met zijn eigen commentaar aan te vullen. Zijn steeds herhaalde thema was: ge ziet het, de politiek is er alleen maar om zetels te veroveren in gemeenteraad en parlement. En hij bedoelde hiermee: de politiek der anderen, die geen katholiek waren.

Weinige Aalsterse socialisten konden het blad *De Waarheid* lezen, maar Petruske zorgde er voldoende voor dat ze het langs hem om aan de weet kwamen. En omdat Baudewijn ook over de Aalsterse coöperatieve bakkerij een en ander had verklapt, stelde Petruske aan Nichels de vraag, 'waarom van de 400.000 frank die Hand Aan Hand bezat, er 250.000 naar Gent moesten gestuurd?' En Nichels antwoordde prompt: 'Die 250.000 moesten dienen om Anseele een kasteel te bouwen in Holland. En als ge dit niet gelooft, vraag het dan Baudewijn, uw beste vriend van vandaag, hij zal u volkomen inlichten omtrent alles wat ge over Hand Aan Hand weten wilt.'

Deze jaren zullen voor Alfred Nichels niet de makkelijkste uit zijn leven zijn geweest. Ik weet zelf best genoeg wat het betekende, steeds onder hoogspanning te moeten leven, tempo tempo voort te werken, steeds andere moeilijkheden en struikelstenen van de baan schoppend. Toen ook nog zijn medewerker Jan Marcel overleed, werd hem Henri Flips als hulpsecretaris en Domien Bocqué als bestendige bode toegevoegd.

Om ook nog de voortdurende aanvallen en rechtsvervolgingen af te wenden, werd voor zijn blad *Recht En Vrijheid* een verantwoordelijke uitgever aangesteld, Petrus De Neef uit de Groenstraat. Het blad werd in die tijd op 1200 exemplaren aan de man gebracht.

1908: Een monument

Er zou een trage maar merkbare verbetering in de sociale toestanden zijn gekomen, moest niet om de vier, vijf jaar de crisis de kille horens hebben opgestoken. En crisis was het ook nu weer, in 1908. Terwijl men opnieuw maar drie of vier dagen in de week werkte, stegen plots alle levensmiddelen met weer 10 en 20 procent.

Als ik mijn rubriek Dagklapper herlees, mijn wekelijks praatje over weer en wind, kan ik daarin deze naargeestige tijd weervinden: ‘Eergisteren, het regende en bleef regenen tot ’s avonds laat. Met de trein uit Brussel terugkerend hebben we gepraat met een mens uit Appels, een arme sukkel. Hij kloeg wreed: huisvader met vijf kinderen, zeven weken in het hospitaal te Dendermonde gelegen, nu aan het werk te Vorst, mestnat tot op zijn vel, en een beetje ziekelijk. En toch moeten voortwerken! Hij liep nog gauw om een rolleke pruimtabak. Hij zou te 7 uur in het station te Audegem aankomen en dan verder te voet naar Appels... Er zijn toch droeve dompelaars, de dag van vandaag. En wat moeten ze niet allemaal doen voor dat stukske boterham!’

Ik beschreef de arbeiders op de ‘travaux’ te Brussel, die onder middag op straat in de regen hun boterhammetje zaten te eten: een paar sneden grof brood, met wat plattekaas overgesmeerd, als die plattekaas nog van het beetje loon mocht: ‘Is dat verschil niet al te grauwelijk?’ En om dit verschil te doen uitkomen schreef ik de menu af, die op Goede Vrijdag – de vastendag bij uitstek – aan de hotels uithing: twee drie soorten soep, vier, vijf soorten vis, zalm, kreeft, ijstaartjes, allerhande fruit, Bordeauxwijn en Bourgognewijn.

Het stadsbestuur, opnieuw in handen van haast uitsluitend katholieken – alleen de liberalen De Blicck en De Windt waren gebleven – deed in deze naargeestige tijd nog een stapje terug: het besloot geen steungeld meer uit te betalen aan hen, die in ‘langdurige werkloosheid’ verkeerden. De steun die het werklozenfonds uitkeerde wás ondertussen al van maand tot maand verminderd, en kwam nu op nog nauwelijks 15 cent per dag. Iets wat Nichels

deed schrijven: 'Wat kan men ook meer verlangen van zo'n werklozenfonds? Nog steeds zit geen enkele socialist in het bestuur ervan.'

Maar eer aan wie eer toekomt: de fabriek FFR, eveneens door de crisis getroffen, liet in alle werkplaatsen en hallen een bericht uitplakken: 'Het bestuur heeft besloten een bijslag aan de arbeiders toe te kennen, die wij per week geen voldoende aantal uren werk kunnen verschaffen.' Of met andere woorden: de fabriek pakte zélf met een werklozenfonds uit.

In de nieuwe gemeenteraad zetelden dan als oppositieleden alleen brouwer De Blicck en notaris De Windt. De socialisten staken hun sympathie voor De Blicck niet onder stoelen of banken, ze schreven over hem 'dat hij een bekwaam politieker was en zeer goed zijn taak verrichtte'. Haast heel alleen tussen al deze katholieken, die het hem zo lastig mogelijk maakten, begaf hem soms de moed steeds maar stroomop te blijven roeien. Maar dan pompten de socialisten hem moed in: 'Het zou kleingeestig zijn, zich om die dommeriken te storen. Hij volbrengt zijn taak, zonder om te kijken naar een Waterrat of een Uil.'

Met de Waterrat bedoelden zij dan Achiel Eeman, die de katholieke stoottroep der Waterratten gesticht had, en met de Uil bedoelden zij fabriekseigenaar dr. De Naeyer, die telkens opnieuw een 'recht op antwoord' naar *Recht En Vrijheid* stuurde, als men weer wat over hem had neergepend. Dokter Theo De Naeyer, geboren te Aalst op 26 mei 1860, was dan 48 jaar geworden. En als man die twee grote fabrieken uit de grond had gestampt, kon hij allesbehalve een uil genoemd... alleen maar een zaag, want zijn 'recht op antwoord' in *Recht En Vrijheid* besloeg meestal twee volle pagina's dor en droog proza, waardoor dan in het blad – mede door het commentaar van Nichels erop – bijna geen plaats meer was om nog wat ander nieuws te geven. En gek genoeg, hij stoorde zich zelfs niet, als men dan in *Recht En Vrijheid* schreef: 'Wij ontvingen weer eens een recht op antwoord vanwege de Uil.'

Maar begin januari kwam dan de gemeenteraad samen, om de nieuwbakken raadsleden aan te stellen en onder hen ook de nieuwe schepen van Finanties te benoemen, die wijlen baron Leo de Bethune had op te volgen. De zaal zat stampvol belangstellende katholieken. En niet te

verwonderen... zij vroegen zich allen af, wie nu baron Leo de Bethune ging opvolgen. Daar zat zijn jongere broer Louis de Bethune, daar zat Romain Moyersoen die wij het Goudvinkske noemden, en wie van beiden zou het worden? Baron Louis de Bethune werd dan tot nieuw gemeenteraadslid gebombardeerd en Moyersoen tot nieuwe schepen van Finanties. Hij was hierdoor weer een trede hoger geklommen op de politieke ladder: het parlement lag nu in het verschiet.

Het gaf me gelegenheid de lamentabele toestand der stad te beschrijven en deze gemeenteraadsliden en schepenen de een na de ander een veeg uit de pan te geven. De gasdienst, de verlichting der buitenwijken, de reinigheidsdienst, het was allemaal even verwaarloosd... 'Alle straten liggen vol plassen en poelen, en Moyersoen durft dan nog op die bestrating boffen. Indien hij veroordeeld werd om al die plassen uit te slobberen, hij zou niet gedaan krijgen van nu tot in 't laatste oordeel. De stad ligt schandalig slecht, meneer Moyersoen, om naar Mijlbeek te gaan moet ge door een modderrivier. Men kan de mensen die te Aalst vanover de Dender komen, herkennen aan hun schoenen vol slijk.'

Ik gaf er gemeenteraadslid dr. Bauwens van langs, die in de stad als dé flamingant bij uitstek werd beschouwd en in de gemeenteraad durfde te zeggen, dat alle Vlaamse kamerleden het tot hun plicht moesten rekenen daar uitsluitend Vlaams te spreken. Maar dat ik, Pieter Daens, er nog nooit wat anders dan Vlaams had gesproken, deelde hij niet eens mee. Ja, dat ik door de koningin van Holland was gelukkiggewest, omdat ik mij in het Belgisch parlement een verdediger van het Nederlands had getoond, vond hij zelfs niet eens de moeite waard te vermelden. Ik was geen democraat, ik was geen flamingant, ik was geen dr. Bauwens... ik was alleen maar Pieter Daens, vroeger in de stad bekend als Pie de Zeveraar, en nu door hen alleen nog Groene Pie genoemd.

En vanzelfsprekend bleef ik er Van de Putte van langs geven, de drukker van *Denderbode*, die door dit katholieke bestuur verder met alle stadsdrukwerken werd vereerd. Ik haalde de anekdote aan, over de vroegere burgemeester Van Wambeke, die de rekeningen van Van de Putte in de gemeenteraad had voor te leggen, en dan met een schalks knipoogje naar

zijn toen nog eerste schepen Gheeraerds zei: ‘Voor zo’n bedrag móét ge wel katholiek zijn.’

Maar nu verloor zijn blad steeds meer lezers, want de jongere katholieken verkozen *De Volksstem*. En wat hem nog meest van al een steek in het hart gaf: doordat ik volksvertegenwoordiger was geworden, steeg de verkoop mijner eigen bladen weer voortdurend. Niet zonder wat menselijk leedvermaak – maar hij had me genoeg gejudast – schreef ik over hem: ‘Het is de nijd die hem kwelt. In zijn stamcafé hoort hij rond zijn oren ronken, dat Pieter Daens opnieuw gesproken heeft in de Kamers, dat hij er macht en aanzien krijgt en dat men overal met veel lof over hem spreekt... En dan smaakt het beste bier de oude Kazak niet meer, hij mompelt dan iets dat op een goeienavond lijkt en verdwijnt, dicht langs de huizen dwalend, als een Nachtkledden.’

Er moesten ook dit jaar nieuwe verkiezingen plaatsgrijpen voor Kamer en Senaat. En op de keper beschouwd ging het dit keer in het arrondissement Aalst om mijn eigen zetel. Algemeen was men van oordeel, dat met de dood van Adolf ook het daensisme was begraven en Pietertje Daens in de komende strijd de enige overblijvende daensistische zetel zou verliezen.

Ik mocht niet de leider en bezieler der partij genoemd, zoals Adolf dat was. Naast mij drong nu vooral Plancquaert naar dat leiderschap op, en dacht hij eindelijk zijn levensdroom in zicht te komen: als daensist in het parlement te kunnen zetelen. Er ging bijna geen dag voorbij, of hij kwam me bezweren toch geen verbond meer aan te gaan met de andere partijen. Zodat ik dan verplicht was in ons arrondissement met een eigen lijst op te komen. Een ongelukkig besluit! lieten de socialisten dadelijk horen, want volgens hen kon ik onmogelijk die zetel blijven behouden en zou die nu onvermijdelijk de katholieken toekomen.

Nichels liet horen ‘dat het hun griefde als ze de katholieke meerderheid zagen versterkt worden, maar dat in het belang van het socialisme het toch maar best was, als het daensisme verdween: het verlies van hun enige volksvertegenwoordiger zal daar veel toe bijdragen.’

Toch bleven zowel socialisten als liberalen me brief op brief geworden, me vragend met hen kartel te vormen. Ik zei niet ja of niet nee, maar dat het

voor mij een zo belangrijke kwestie was, er nog wat langer te willen over nadenken. Maar vier weken later moest ik dan toch met een antwoord voor de dag komen: het was 'nee'. Ik wist dat het me mijn zetel in de Kamers kon kosten, maar ik kon met Plancquaert niet doen alsof mijn neus bloedde. Ik kon ook niet in mijn bladen schrijven, dat het alleen door Plancquaerts aandringen was, dat ik elk verbond met de anderen weigerde. En de makkelijkste weg zoekend, maakte ik me er met een grapje vanaf.

Veel meer schreef ik dan over de katholieken, en tégen de katholieken, want zij waren er inderdaad op uit, me die zetel eens en voorgoed te ontnemen. Op hun lijst zou nu ook Romain Moyersoen prijken, samen met nog een andere nieuweling, Pierart, een jonge advocaat uit Ninove. En vanzelfsprekend haalde ik het nog eens aan, hoe Moyersoen het 'friendje' was van Woeste... 'Als Woeste 35 jaar geleden naar Aalst kwam, men hield zich in de familie de Bethune op profijtige afstand, maar meneer Jan Moyersoen-zaliger liet hem aanstonds binnen, sloeg hem op de schouder en zei: "Ce vous êtes mon homme, moi!".'

Toch moet ik eerlijk toegeven, dat het in deze verkiezingsstrijd niet meer zo monsterachtig nietsontziend aan toeging. Wel met wat ironie bleef ik Moyersoen 'het Goudvinkske' noemen, maar wij voerden geen modderoorlog, of stonden elkaar niet naar het leven zoals in de dagen van Eeman en Van Wambeke. Ik berekende gewoon zijn kansen, schrijvende: 'Het Goudvinkske verdringt de familie de Bethune, hij staat nu de vierde op hun lijst en heeft voorlopig nog geen kans. Maar Woeste is gevaarlijk ziek en als hij zijn hoofd komt neer te leggen of ál te kaduk wordt, 't Goudvinkske schuift een plaats op en zit in de Kamers... vóór de neus van de jonge baron Louis de Bethune.'

Ik stak me echter even de vinger in het oog, als ik het in de Kamers over de toekenning der pensioenen had, waarvoor Moyersoen als schepene der stad had te zorgen. Ik zei er, dat het bij die toekenningen al te partijdig toeging, en sommige oudjes geen pensioen werden toegekend als men wist dat ze daensist waren. Dezelfde avond nog werd me door de deurwaarder een brief van Moyersoen bezorgd, waarin hij schreef 'dat die interpellatie in de Kamers voor mij een gelegenheid was, om hem de schandelijkste verwijten van partijdigheid naar het hoofd te slingeren...' 'Ik mag erop

roemen steeds mijn plichten met de meest nauwkeurige onpartijdigheid te hebben gekweten. Dat er in ons werk vergissingen voorkomen is onvermijdelijk, want het gebeurt dat me 1500 aanvragen worden voorgelegd. Thans kan ik u niet rechterlijk doen vervolgen, gij hebt in de Kamers gesproken, verscholen achter de onschendbaarheid der kamerleden. Ik daag u echter uit deze beschuldiging in uw bladen op te nemen, en dan zal ik u niet alleen openlijk verwijten van eerroof, maar ook van lafheid.' Ik hoorde achteraf dat ook ik me vergist had, net zoals hij zich had kunnen vergissen, en kon dan alleen maar de situatie redden door een grapje: 'Ach, manneke, manneke, gij zijt te haastig om reeds te huilen alsof ik u het vel afstroopte. Maar nu zegt reeds iedereen in de stad: hoe mateloos onvoorzichtig is meneer Moyersoen, zo maar 1500 keer zijn handtekening te zetten, in komiteiten waar geen evenredige vertegenwoordiging is.'

De socialisten begonnen dan maar eveneens Moyersoen het Goudvinkske te noemen, en namen hem op de korrel in *Recht En Vrijheid*. Maar ik moet het zeggen, ook Nichels bleek niet opgewassen tegen deze jonge advocaat en handige politieker. De enige plaats waar hij hem misschien nog verslaan kon, was in een openbaar debat, als dan de zaal stampvol socialisten zat, die op tijd en stond voor genoeg rumoer konden zorgen. Hij daagde Moyersoen dan ook uit: 'Gij als advocaat hebt niets te vrezen tegenover mij als werkjongen.' Maar Moyersoen was wel verstandiger, hij bedankte voor zo iets.

De lijst der katholieken zag er nu heel wat verjongd uit. Alleen Woeste en De Sadeleer prijkten er nog, als de onverwoestbaren uit het verleden. Dan volgden Pierart, het advocaatje uit Ninove, Moyersoen, en aan het staartje baron Louis de Bethune. En omdat nogmaals en nogmaals Moyersoen hem vóór was, pakte Louis de Bethune op zijn beurt met een weekblad uit, dat hij *De Dageraad* noemde en bij Petrus Van Schuylenbergh liet drukken.

Op onze eigen lijst stond ik als eerste, dan de huisschilder Alfons Dumont uit Erpe, Haelterman en De Leersnijder, en tenslotte de piepjonge Jan De Neve, een tapissier uit Aalst.

Ondertussen hadden liberalen en socialisten reeds verbond gesloten, met mededeling 'dat er nog altijd plaats overbleef voor een daensist, als die op zijn ongelukkig besluit mocht terugkomen.' Op hun gemeenschappelijke lijst zouden dan drie liberalen en een socialist prijken. De grote moeilijkheid was echter, wie men in de Denderstreek als socialist kon naar voor brengen, waardig genoeg om naast iemand als de liberale advocaat Rens te staan. En omdat men in eigen midden niemand zag, stelde men voor de jonge Kamiel Huysmans te nemen, een socialist uit het Antwerpse van wie hun partij heel veel verwachtte. Huysmans kwam onmiddellijk met zijn pronostiek voor de dag: de katholieken zouden hun drie zetels behouden en de liberalen opnieuw hun kandidaat erdoor halen. Maar het vijfde mandaat, nog in bezit van Pieter Daens, moest ofwel aan de katholiek Moyersoën ofwel aan hem, Huysmans, toekomen... 'Het is aan het volk te zeggen, wie van beiden het verkiest.'

Maar hij ergerde zich bijna dood, Huysmans, als hij zijn schrijven in *Recht En Vrijheid* onder ogen kreeg: het stond vol zetfouten. Zetfouten waren er steeds genoeg te vinden in *Recht En Vrijheid*, maar dit keer werden alle records geslagen, vooral omdat Huysmans een bijna onleesbaar geschrift had. Geërgerd liet hij de week eropvolgend in het blad op de gemaakte fouten wijzen. 'Oesthetisch' had moeten 'aesthetisch' zijn, 'met de storm meegaan' moest 'met de stroom meegaan' geweest zijn, en ten slotte had 'dramatische schrijvers' 'democratische schrijvers' moeten worden. Zijn terechtwijzingen waren ook nog vergezeld van enkele woorden aan Nichels: 'Dat komt ervan, als men zijn vriend belooft drukproeven te sturen en dit niet doet!'

Nichels moet het wel als muggenzifterij beschouwd hebben, of nu iets 'oesthetisch' dan wel 'aesthetisch' zou zijn, maar hij voegde er dit keer geen enkel woord eigen commentaar aan toe. Er was ten andere reden om zich aan iets heel anders te ergeren. Namelijk het feit, hoe hij langs hier langs daar hoorde, dat de Aalsterse socialisten wát liever Pieter Daens in de Kamers zagen zetelen, en hun eigen kleine belangen verdedigen, dan die onbekende Huysmans met zijn haarklieverij omtrent de spelling van een woord. En dan nog een woord dat ze niet eens begrepen.

Trouwens, als ook ik mijn pronostiek mocht geven, dan had Huysmans geen enkele kans, maar wel Moyersoën. Hij was de man die mij in het slechtste geval in het zand kon doen bijten. En om dit te bezweren schreef ik: 'Waarom zouden de mensen mij laten vallen? Omdat ik altijd getracht heb een wáre volks-vertegenwoordiger te zijn? Omdat ik altijd stipt op mijn post was? Omdat ik altijd neerstig de beraadslagingen heb gevolgd? Omdat ik mij altijd heb afgevraagd: wat is hier de rechtvaardigheid, wat is hier goed en voordelig ofwel slecht en nadelig voor 't werkende volk? Omdat ik de hongerlonen heb bestreden, de landbouw verdedigd, iedereen goed en niemand kwaad heb willen doen?... Stel meneer Moyersoën in mijn plaats, wat zult ge hebben? Een gefriseerd en gepommadeerd meneerke, dat soms eens een Franse discours zal afsteken en neerstig de feesten aan het Hof bijwonen... Ik weet het, ik zal op mijn banden moeten passen, maar vijf kansen tegen één, voor een schone pandaar, dat ik verkozen ben.'

Met dergelijke taal, recht uit het hart, sprak ik ook recht tot het hart der kleinen en eenvoudigen. In de zondagmorgen zouden zij ter stembus opstappen, maar laat in de zaterdagavond brak nog een onweer los, zoals de stad er in jaren geen meer had meegemaakt. Het werd zo zwart als in de hel, de bliksems flitsten, de donders kletterden, 't begon water te gieten dat de straten schuimden en al de kelders onder water schoten. Maar het werd dan een zeer mooie zondagochtend. De Vox Populi zou spreken. En het werd dan zoals ik het steeds was blijven denken: er waren drie katholieke verkozenen, Woeste, De Sadeleer en Pierart, de liberalen hadden weer Rens, en Pietertje Daens behield zijn zetel. Nog enkele stemmen méér en er waren twee daensisten verkozen.

Nichels maakte achteraf een rekensommetje: ondanks dat hun ledenaantal in vier jaar tijd verdriedubbeld was, hadden zij 42 stemmen minder dan met vorige verkiezing en had ik, Pieter Daens, er 6000 méér. Hij schreef hierom met bittere woorden: 'Ziedaar uw werk, socialisten, die voor Pieter Daens hebben gestemd!'

Maar bij de katholieken was het ook voor Romain Moyersoën een bittere pil. Als vierde op de lijst was hij dan niet verkozen geraakt, en moest hij ook nog meemaken dat baron Louis de Bethune een goede tweeduizend

voorkeurstemmen had gekregen, van katholieke kiezers die liever een de Bethune hadden dan een Moyersoen.

In de stad wilden de overwinnaars nog diezelfde zondag in feestelijke optocht door de straten stappen. Doch daar er drie overwinnende partijen waren, de katholieken, de liberalen en wij, was de hele stad vol leven en lawaai. De stoet der katholieken ging in de avond uit, maar durfde zich niet in de volkswijken wagen. En jammer genoeg hadden ze weer opnieuw de kinderen uit de katholieke scholen opgetrommeld, om eraan deel te nemen en ze laten zingen: *Vivat 't katholiek, we vegen ons gat aan Jef de Blieck.* Maar buiten die schoolgasten, die er al huilend en al schreeuwend liepen, was er in hun stoet niet veel te zien. Aan de Werf maakten ze nog meer kabaal. Met mijn huisgezin stond ik aan de deur. Een hele bende liep uit de stoet weg, om mij te komen bespotten. Maar seffens was ons volk daar, om het hen te beletten.

Onze eigen stoet was reeds in de namiddag uitgegaan, in alle volkswijken. En steeds maar werd er gezongen:

*Vivat onze Pie, ma mère, vivat onze Pie
't Scheelde niet veel of w'hadden er twee
Vivat onze Pie.*

Men vertelde mij, dat op de Grote Markt Achiel Eeman, de oude Waterrat, grijnzend wou spotten, maar dat de burgemeester hem toesnauwde: 'Zwijg! 't is een zeer schone stoet.'

Ik beleefde waarlijk schone dagen. Overal waar ik ging, ze wensten mij vriendelijk en hartelijk geluk. Als ik de dinsdag te Brussel aankwam, in het station, langs de straten, in de Kamers, 't was overal: 'Daens, proficiat.' Ik werd beschaamd om al de eer die mij werd aangedaan door de grote mannen van het parlement, zelfs door verscheidene katholieken die naar de kant van het volk overhielden. Op de banken der ministers, ze zegden me vriendelijk goedendag. Als ik ze sprak van de volksstroom naar Chipka, van de geschenken, de bloemen, van het Bankske dat opnieuw in de stoet werd gedragen, dan werd er gulhartig gelachen.

Al de geschenken die mij waren gebracht stonden aan de vensters van ons huis, zodat iedereen ze kon zien. De brieven en kaarten die ik ontving werden in een grote doos bewaard, en haast als een dichter en een clown tegelijk, schreef ik in mijn Dagklapper die week: 'De wereld, wat is dat een mooie parochie!' En niet zonder leedvermaak dacht ik opnieuw aan Van de Putte, de man die mijn ondergang had willen bewerkstelligen en nu het hart moest inzijn. Over hem schreef ik: 'Wat zal hij nu weten te zeggen, hij die sinds 25 jaar zo opgeblazen als wát loopt en zo verblijd was om ons lijden en onze tegenspoed.'

Toch leefden er nog genoeg van die vroegere stijfhoofdige katholieken. Na het uiteengaan van onze stoet moest de arbeider Bastiaens met zijn vrouw de Markt over, naar huis toe. Er werd van in een katholieke herberg hen achterna geroepen 'Leve Woeste'. Bastiaens riep terug 'Vivat Pie'. En hierop stormden een aantal heethoofden naar buiten en sloegen ze met zware pintglazen die man en zijn vrouw neer, bloedend aan alle kanten. Elkeen wist wie het gedaan had, en toch schreef *Denderbode* nog 'dat het enige boerenlummels waren geweest, die men had zien wegvlugten langs de Nieuwstraatpoort'.

Neen, het waren geen boerenlummels geweest, het waren er van dat soort katholieken, die in de stad jarenlang een schrikbewind hadden gevoerd. De jongere katholieken beseften echter best genoeg, dat zo iets geen oplossing bood. Ze telden een verlies van 15.000 stemmen, hen door mij toegebracht. Zij kwamen samen in besloten vergadering en nodigden daar Woeste op uit. En zij gooiden het hem voor de voeten: 'Meneer Woeste, we gaan achteruit, laat ons onderzoeken waarin we fout zijn geweest.' Maar erger kwam de klap aan, die *Le Journal de Bruxelles* hem gaf: 'Meneer Woeste, die zo dikwijls van scheurmakers sprak, zal wellicht de laatste en de enigste scheurmaker zijn geweest.'

Voor mijn bladen schreef ik op tram en trein, op een bank in het park te Brussel, in de spreekkamers of de gangen van het parlement. Op de trein kon ik ook nog met mijn vrienden de forensen praten en hun klachten aanhoren. En in de Kamers kon ik vooral, wat mij het belangrijkste leek, over alles en nog wat aan de ministers vragen stellen. De grote heren vonden

mijn vragen veelal belachelijk, maar het kleine volk droeg mij ervoor op de handen. Ik had het over de treinen, waar men in de wagens eerste en tweede klas verlichting aanbracht, maar de werkmanstreinen en de wagens derde klas in het duister liet. De katholiek Lepaige lachte hardop toen ik dit aanhaalde, maar ik antwoordde hem meteen: 'Meneer Lepaige, waar woont ge, dat ge het leven van onze mensen niet kent? In de bossen misschien?'

Of het was minister Helleputte die beweerde, dat er aan de spoorwegen geen arbeiders meer waren die minder dan 3 frank per dag verdienden. Waarop ik rechtstond en zei: 'Meneer de minister, uw woorden maken me diep verontwaardigd...' Minister Helleputte trachtte me nog gauw voor te zijn, door te zeggen: 'Meneer Daens, gij loopt alle dagen diep verontwaardigd... Ik heb gezegd dat de werklieden thans vele voordelen genieten.' Maar op mijn beurt onderbrak ik hem even vlug: 'Meneer de minister, er is hier geen sprake van voordelen, maar van valsheid, leugens en bedrog. Er zijn nog duizenden spoorwegarbeiders die géén 3 frank per dag verdienen. En als ge het over voordelen hebt, ik zou wel eens willen weten wélke voordelen.'

Ik had het over gebroken ruiten in de werkmanstreinen, over de raampjes die niet meer open of dicht gingen. Tot nog toe had men het in het parlement over 'hogere staatszaken' gehad, en nooit eens over gebroken treinruit. Minister Helleputte antwoordde dan ook spottend, 'dat hij omtrent die gebroken ruit een onderzoek zou laten instellen'. Iets waarmee de ganse rechterzijde lachte. En waarop ik dan antwoordde: 'Meneer de minister, ik had het niet over een gebroken ruit in trein 2822, die van Denderleeuw naar Sottegem rijdt, ik had het over de vele gebroken ruiten en raampjes die niet meer open of dicht kunnen in de werkmanstreinen, die er als beestenwagens uitzien.'

De minister lachte, de katholieken lachten, en ook de rijke en behoudsgezinde liberalen lachten. En in de stad lachten burgemeester Gheeraerds en zijn vriend Van de Putte. Maar zo dom waren de jongere katholieken niet, die begrepen wel hoe vooral om dit wijzen op kleinigheden de werkmensen van mij hielden. Meer dan 15.000 man had in de Denderstreek voor mij gestemd, uit dankbaarheid omdat ik sprak over

dingen die voor hen héél belangrijk waren: de slechte patatten in het leger, de gebroken ruiten op de in het duister gehulde werkmanstreinen.

Woeste had voor zo iets op waardige wijze de neus opgehaald en vanuit zijn onbereikbare hoogten slechts even een grijnslachje getoond. Maar het verlies van 15.000 stemmen werd hem door zijn partijgenoten onder de neus gewreven... Op acht dagen tijd stelde ook hij drie vragen: over de hobbels en bobbels op de steenweg naar Ninove, over een schuilplaats voor de forensen bij regen en slecht weer, en over een hulppostkantoor te Vlierzele.

Maar zo onwetend omtrent dit alles was hij, dat hij zijn partijgenoten had te vragen waarover er nog meer geklaagd werd onder het volk. Er waren onderwerpen genoeg, maar die pasten dan niet in zijn kraam... Het overbrengen van de gasfabriek, die midden in de stad lag, naar de Tragel waar de meeste andere fabrieken stonden. Het nog trachten te beletten van waarmee reeds een aanvang was genomen: het aanleggen van een autoweg die weeral dwars door de stad zou komen, net zoals het met de spoorweg gebeurd was. Het herinrichten van de weeshuizen en huizen voor ouden van dagen, die er als gevangenen uitzagen en waarin men ook als gevangenen werd behandeld. En tenslotte, in deze stad van alleen maar fabrieken en troosteloze volksbuurten, het aanleggen van een stadspark met grasvlakten en bebossing.

Ik ploeterde maar voort, terwijl om mij heen bijna allen waren weggevallen. Voor smid Lambrecht was een grafzerk geplaatst en bij deze steen riep ik de schimmen op, van allen die reeds waren heengegaan. Ik schetste het leven van smid Lambrecht, ik herinnerde aan Frans Sterckx, aan Aloïs De Backer, aan mijn onvergetelijke broer, aan mijn vriend Jan Miers, en ik sprak ook nog over Van Langenhaeck, die zojuist overleden was, 58 jaar geworden, en – wat ik niet zegde, daar bij die grafzerk van smid Lambrecht – reeds vergeten door iedereen, tijdens zijn leven zélf.

Maar voor Adolf zouden we dan een monument oprichten, een hoge stenen tombe op de stedelijke begraafplaats. Het ging niet makkelijk, want centje bij centje moest bij elkaar gebedeld om de kosten ervan te kunnen dekken. En er waren nog andere moeilijkheden: voor het overwegend katholiek stadsbestuur was het niet bijster aangenaam, dat voor priester

Daens een monument zou worden opgericht. De plannen werden hen voorgelegd, en ze bleken al bezwaar te hebben tegen de woorden die er moesten op aangebracht: 'Slaaf noch bedelaar mag de arbeider zijn, hij moet een vrij en welvarend man worden.' Het kon aanleiding geven tot dubbelzinnige uitleg, zegden ze. En me niet meer kunnende bedwingen antwoordde ik: 'Zet er dan uw kiesspreuk op: gekonkeloes, kiesbedrog, zakkenvullerij.' En daarmee hadden ze het ook tegen de onthulling zélf. Het zou een dag van onlusten en gevechten worden, zegden ze.

Maar de onthulling kon ik dan uiteindelijk afdwingen en laten vaststellen op zondag 13 september. Reeds van vijf uur in de morgen stond ik die dag aan het raam, om naar het weer buiten te kijken. Er viel wat fijne motregen. Maar rond acht uur brak dan het septemberzonnetje door, het werd een lieve zondagochtend. Terwijl op de Markt reeds een liedjeszanger had plaatsgenomen, met een door hem op rijm gezet lied, 'Glorie aan pastoor Daens', kwamen de daensistische groepen der andere steden reeds onze stad binnen. Daar waren de mannen van Menen en Brugge, daar waren deze uit Brussel, Luik en Namen. Het werd een processie van volk naar het lokaal en naar ons huis.

Om elf uur had ik de vreemde groepen toe te spreken in ons lokaal, ik kon slechts met de grootste moeite vooraan dringen, zo opeengepakt stond het daar. Ook de Hollandse democraten vielen binnen. Om één uur dan naar huis om wat te eten, aan tafel zat ook liberaal gemeenteraadslid Jozef De Blicck, die steeds een bijzondere vriend en beschermer van Adolf was geweest. Maar rustig eten konden we niet, ontelbaar vele mensen verdrongen zich reeds rond ons huis, waar het borstbeeld van priester Daens in het open venster in een groene nis was geplaatst, terwijl er democratische liederen bij gezongen werden.

We moesten dan stoet vormen, maar het lukte haast niet om deze ontzaglijke menigte wat ordelijk in de straten op te stellen. Met hoevelen waren ze? Zesduizend, tienduizend, wie kon het schatten? In onafzienbare dichte rijen stapten ze dan maar vooruit, naar het kerkhof toe. Het enige dat er wat de schijn van een stoet aan gaf, waren trommelaars die al roffelend deze massa flankeerden. Hier en daar hing een zwarte vlag uit, ten teken van rouw voor priester Daens, en overal langs de straten stonden volkswomen

die zijn portret opstaken. Aan alle huizen hing men met trossen uit de ramen, en op het kerkhof zat de muur zelfs stampvol. Hoe er geen ongelukken gebeurden weet ik niet. We hadden het plan opgevat deze duizenden langs het monument te leiden en dan langs een zijbaan weer van het kerkhof weg, maar nauwelijks was het hek van de begraafplaats geopend of de massa zwermde naar binnen en overrompelde alles.

De eendracht was daar terug, voor enkele uren. Hector Plancquaert was gekomen, en naast hem stond Ducatillon, die bij leven Adolf nog 'die Pontius-Pilatus' had genoemd.

Bij het monument dacht ik eraan, dat het ook mijn taak moest zijn het leven van Adolf te beschrijven en dit in boekvorm uit te geven. Een levenstaak, waarvoor ik op een of andere manier de tijd zou moeten vinden... Maar waar of wanneer? Onophoudend was ik aan het trappen in mijn steeds sneller lopend tredmolentje. Toch had ik reeds heel wat materiaal ervoor verzameld, en als ik even wat tijd ervoor kon krijgen, had ik reeds een drietal hoofdstukken kunnen uitwerken.

In mijn bladen en in mijn toespraken had ik het steeds opnieuw over de getrouwen der partij, die zich kapotwerkten, die op zondag reeds om vier uur in de ochtend op weg waren, met de trein, met de fiets, om manifesten uit te delen en vliegende meetings te geven, 'de meesten onder hen zullen nooit gekend zijn'... Maar naast hen en mét hen was ook ik de godganse dag op marode. Hier nog een bladzijde uit mijn notaboekje: 'Vroeg in de zondagochtend met de trein naar Erpe-Mere, en vandaar te voet naar Oostdorp, die schone en lieflijke streek. De opkomst was er bevredigend. Te 12 uur 15 te voet terug naar Aalst, achter Sintjobs verloren gesukkeld en over een gracht moeten springen. Te 1 uur 40 te Aalst, gegeten, daarna met de tram naar Vlierzele-Papegem, te voet naar Vlierzele-dorp en aldaar gesproken in het open veld, vanop een wagen. Na de meeting bij de volksvriend De Meyer gegeten en gedronken – met haast en spoed, maar het smaakte goed – dan te voet naar Papegem waar ik de vrienden moest toespreken, en dan juist op tijd voor de laatste tram.'

Dan kwamen er nog mijn uren voor maatschappelijk dienstbetoon bij, elke zaterdag van 8 tot 10 uur in het lokaal, elke avond bij mij thuis van 7 tot

9 uur. Plus de zittingen te Ninove en te Sottegem. Ondertussen had ik ook mijn beide bladen vol te schrijven, de drukproeven na te kijken en mij een beetje te moeien met de goede gang van zaken in de drukkerij. Het was elke dag opnieuw vanaf 6 uur in de morgen lezen, schrijven, brieven nakijken, volk ontvangen, raad geven en inlichtingen bezorgen, rap eten en naar het station lopen, te Brussel naar de Kamers lopen, daar ook al schrijven en luisteren en spreken als het nodig was... Te 6 uur weer thuis, waar opnieuw een hele hoop werk lag te wachten en opnieuw mensen kwamen aanschuiven die hulp en raad en steun nodig hadden.

Nooit heb ik de kamerzittingen verwaarloosd. Ik was volksvertegenwoordiger gekozen en meende het mijn plicht te zijn daar te zitten, te luisteren en ja of nee te stemmen volgens wat me eerlijk en goed scheen te zijn. Soms waren er elf socialisten en twintig liberalen afwezig, terwijl een zeer belangrijke bespreking plaatshad. Zo iets kon ik niet goedpraten. Als men voor een werk aangesteld is, moet men dat werk ook goed doen.

Gemeenteraadslid De Blicck kwam steeds meer bij mij aan huis. Hij was een trouwe vriend van Adolf geweest, en nu werd hij steeds trouwer vriend met mij. Als ik erover klaagde, dat boek over Adolf niet te kunnen beginnen, stelde hij voor dat ik eens een maand of zo verlof zou nemen, en dan mijn intrek nemen op zijn eigen buitengoed. Ik zou daar stil en rustig zitten, midden de grasperken en de bloemen. Dat beloofde ik eens te zullen doen, maar hoe kon ik alles en alles voor een hele maand vaarwel zeggen?

Ik ploeterde dag in en dag uit, en gesmeerd liep het allesbehalve. Want ook al probeerde ik overal tegelijk te zijn, en bezweek ik bijna onder het werk, de grote bezielende kracht die Adolf bezat, was mij niet meegegeven. Ik had last en zorgen met de partij, waar weer twist en tweedracht de kop opstaken. Ik had last en zorgen in mijn eigen huishouden. Voor mijn beide nog ongehuwde dochters had ik naar een handeltje uit te kijken, en omdat Augusta het kantwerken had aangeleerd zocht ik in Oostende een leegstaand winkeltje waar ze kantwerk konden verkopen. En dat simpele feit was voldoende om weer laster en hatelijkheden over mij rond te strooien. Toen men mij een paar keren de trein naar Oostende zag nemen,

werd al geschreven dat ik een rijk man werd, zo maar in de week naar zee te kunnen gaan.

Maar dat ik uitgerekend Oostende had uitgekozen voor dat winkeltje in kantwerk, kwam omdat Augusta ziekelijk was en we meenden dat de zeelucht haar goed zou doen, en ze daar helemaal zou opknappen. Het liep er echter met die handel helemaal mis. De huur voor deze winkel was zeer hoog, en ongelukkig was het ook nog een heel slecht seizoen met veel regen en boos weer, zodat er haast helemaal niets verkocht werd. En tenslotte vond ook Woeste er wat op om ons daar last en ambras te kunnen aandoen. Als het seizoen afgelopen was, was het ook met dat winkeltje in kant afgelopen.

En als ik in mijn Dagklapper beschreef waarom die zaak mislopen was, dan liet *Denderbode* horen: ‘Groene Pie schreef in zijn bladen: “Maandag was ik opnieuw in Oostende: droevig, treurig, de laatste vreemdeling loopt weg. ’t Is slecht weer geweest en we dreigen failliet te gaan, ook door de schuld van die schone Woeste, de treiter”... De jezuiten waren indertijd volgens de liberalen de schuld van de lange winter en de patattenplaag, en nu is onze achtbare heer Woeste de schuld dat het deze zomer aan de kust slecht weer is geweest. Op Chipka woont een zot, een zo-ot, een driedubbele zo-o-ot!’

En dergelijk schrijven gaf *Denderbode* onder titel ‘Haat’.

Maar genoeg over mezelf en mijn huisgezin. Er waren dit jaar 1908 ook nog provinciale verkiezingen. De socialistische partijleiding te Aalst was diep teleurgesteld geraakt, omdat zo ongelooflijk veel socialisten hun stem hadden uitgebracht op mij, liever dan op die hen onbekende Kamiel Huysmans, en Nichels had hierom zijn partijgenoten voor ‘soepsoldaten’ uitgemaakt. En zo mistevreden was hij, dat hij in *Recht En Vrijheid* schreef: ‘Een ogenblik hadden we gedacht voor deze provinciale verkiezingen niet eens op te komen, misnoegd als we waren omdat zoveel onzer mannen niet voor ónze partij hadden gekozen. Maar we zijn overtuigd, dat dit keer geen enkele socialist de onbezonnen daad zal begaan, zijn partij te verloochenen. Immers, ’t is nu Pieter Daens niet die opkomt, waarvoor een groot gedeelte

onder u medelijden voelden en hem steunden, uit schrik voor de armoede die hem te wachten stond als hij niet verkozen raakte.’

Zo heel veel tamtam werd rond deze verkiezing verder niet meer gemaakt. Ze had trouwens ook weinig belang, en bovendien zouden het weer allemaal katholieken zijn die verkozen raakten. Alleen voor de liberalen had ze een weinig belang, want ook zij stelden nu vast dat bij de kamerverkiezingen zeer veel hunner mensen voor mij hadden gestemd. Iets wat Leveau in hun blad *Volksgazet* deed schrijven: ‘We zullen onze vrienden niet uitschelden voor “soepsoldaten”, zoals Nichels het zijn partijgenoten heeft gedaan, maar we willen er wel op wijzen, dat ze een dwaling begingen met voor Pieter Daens te stemmen.’

Ik had de indruk of het ook Petrus Van Schuylenbergh niet helemaal naar de zin ging. Hij was nu katholiek geworden en stond aan het hoofd van zijn vakbonden, waar zich steeds meer en meer leden bij aansloten. Want honderden doodbrave arbeiders hadden zich vol angst teruggetrokken als men ze over vakbonden sprak – ze konden niet alleen hun werk en hun beetje hongerloon verliezen, maar ook nog uit hun huisje worden gezet – maar nu was het toegelaten, nee, werd het zelfs aangemoedigd door pastoor en onderpastoor. Maar Van Schuylenbergh zelf moest wel beter weten: zijn vakbonden waren en bleven patronages van vroeger, met nu alleen maar een andere en beter aangepaste naam.

De onderpastoor van Mere had op zijn dorp manifesten laten uitdelen, waarin de arbeiders gevraagd werd zich bij de vakbonden van Van Schuylenbergh te laten aansluiten – heel wat volk uit Mere werkte ofwel te Aalst in de fabrieken of nam elke dag de trein naar Brussel – en al deze mensen betaalden nu prompt hun bijdrage voor de katholieke vakbond. Maar toen ze zekere dag weer loonsvermindering moesten vaststellen en hiervoor in staking wilden gaan, gooide de onderpastoor deze ‘ontevredenen’ uit zijn vakbond. De door hen opgerichte verenigingen waren er niet om voor loonsverhoging te strijden, maar om zoveel mogelijk leden aan de andere vakbonden te onttrekken.

Van Schuylenbergh mocht vanwege de katholieken dit zaakje opknappen, en verder had hij te zwijgen of ze naar de mond te praten. Er

kwamen verkiezingen voor de gemeenteraad, er kwamen verkiezingen voor Kamer en Senaat, maar de katholieken stelden nog steeds hun lijsten op alsof er géén katholieke werkmanskringen en géén katholieke vakbonden waren. Hij was braaf en zwijgzaam, Van Schuylenbergh, maar uit af en toe een woord dat hem ontviel, merkte ik wel op waar de schoen gewrongen zat. Pas ná de verkiezingen schreef hij, dat ik verkozen was geraakt 'omdat de lijst der katholieken niet de weerspiegeling was van alle standen'.

Ook Nichels had dit ene enkele zinnetje opgevangen en er meteen gebruik van gemaakt: 'Wij begrijpen hieruit, dat Petruske niet tevreden was over de samenstelling van de lijst. Vroeger was Leo de Bethune de kandidaat van het werkende volk en de katholieke werkmanskring, en was het al lof die Petruske hem toezwaaide. Nu is Romain Moyersoén in zijn plaats gekomen en Petruske vindt dat niet alle standen op de katholieke lijst vertegenwoordigd zijn. Petruske, hebt ge u aan het hoofd der katholieke vakbonden gesteld, om langs daar dan tóch eindelijk in het parlement te komen... niet als daensist, zoals ge het vroeger gehoopt hebt, maar als nu slipdrager van pater Rutten.'

En inderdaad, achter Van Schuylenbergh stond pater Rutten, die tot taak had gekregen overal in het land de katholieke vakbonden te doen groeien en bloeien. Hij was in feite een kopie van pastoor Daens, maar een zeer brave pastoor Daens... en die dan nog dertig jaar te laat kwam.

Had de socialistische partij bij de verkiezingen bijna geen stemmen gekregen op de naam Huysmans, hun coöperatieven, ziekenbonden en verenigingen bloeiden als nooit tevoor. Het was waarheid, zij bezaten de machtigste vakverenigingen der hele Denderstreek, en toch was nog altijd geen socialistisch vertegenwoordiger in het werklozenfonds opgenomen. Nichels kón het niet meer verkroppen. En wat ergst van al om te bedenken was: straks nodigde men nog dat Petruske Van Schuylenbergh uit, om lid van dit bestuur te worden.

Nichels was trouwens de enige in hun partij, die zich hierom kwaad bloed zette. De rest ging gewoon door, alsof ze reeds in een socialistische maatschappij leefden... Henri Flips, die in feite de secretaris hunner vakbonden was, dacht er zelfs gewoon niet aan dat hém die plaats in het

bestuur van het werklozenfonds toekwam. Hij leefde en zwoegde voor zijn vakbonden, voor verhoging van loon en vermindering van de arbeidsdag, en de rest ging aan hem voorbij. En Podevijn leefde en zwoegde voor zijn coöperatie, alleen maar eraan denkend hoe die uit te breiden. Omdat het voor de mensen, die de overkant van de Dender bewoonden, te ver bleek om zijn coöperatieve op het eiland Chipka te bezoeken, richtte hij een bijhuis op in de wijk Mijlbeek. En het jaar eropvolgend zou hij ook nog een bijhuis oprichten in de wijk Schaarbeek.

En dan waren er hun ziekenbonden, waar Victor De Geyter aan het hoofd stond, en die nu alle samengebundeld waren in een en dezelfde bond, met naam 'Bond Moyson'. En zozeer leefden zij in hun eigen maatschappij, dat zij vergaten die ziekenbond wettelijk door de Staat te doen herkennen: als binnen een drietal jaren, in 1911, de stad subsidies zou toekennen aan de ziekenbonden, kon deze der socialisten er niet eens van genieten... Zij hadden de ziekenbond met het grootste aantal leden, maar zij hadden het niet nodig gevonden dit officieel bekend te maken.

1909: Een hongermars

Met het afsterven van de socialistische partijgenoten Victor De Geyter en ook Jan De Meeter – niet voor niets moest ik dit boekdeel ‘Onze Doden’ noemen – en mijn eigen aftakelen en rust in een kuurhuis, was het belangrijkste voor het jaar 1909 de maandenlange strijd der arbeiders van de nieuw opgerichte fabriek Viscose. Zij aarzelden niet hiervoor een protestmars te ondernemen, die wel enig mocht genoemd: zij trokken te voet heel Vlaanderen en een deel van Wallonië door. Een ‘hongermars’ in de ware zin van het woord werd het niet: haast in alle steden van het land werden ze in de socialistische instellingen, lokalen, bakkerijen en coöperatieven, met geld en mondivoorraad overladen.

De fabriek Viscose had men opgericht aan de Tragel, waar ook de FFR, de gasfabriek en nog enkele andere grote bedrijven stonden. De hele dag door heerste daar leven en lawaai, en bij ochtend, noon of avond was het daar aan de Tragel en aan de brug van de Zwarte Hoek een stroom van fabriekswerkers, die zich op klepperende klompen voortrepte.

De ontevredenheid onder de arbeiders der Viscose was groot, vooral omdat men op de fabriek ernaast, de FFR, opnieuw enkele voordelen voor de arbeiders had aangebracht. Een groot deel dezer arbeiders woonde nu in de blokken nieuwe huizen, die door de fabriek voor hen waren opgericht. Het waren degelijke en bewóónbare huizen, die met een tweetal binnenstraten rond een plein met bomen stonden geschaard, en in de volksmond de naam ‘Blok van Borreman’ had gekregen. En zoals ik vroeger reeds mededeelde, werd de huur dezer huizen steeds lager, met de jaren die men op de fabriek werkzaam was. Nu, dit jaar, besloot de directie ook nog een pensioen uit te betalen aan hun arbeiders die 70 jaar waren geworden. Dit pensioen zou dan op 1 frank per dag komen, iets wat door het blad *Recht En Vrijheid* werd toegejuicht met de woorden: ‘Dat is andere peper, dan die armzalige 9 cent die de Staat aan de ouden van dagen uitkeert.’ In de hallen en werkplaatsen werd echter ‘Bericht’ uitgehangen: zij die liever bleven voortwerken, waren niet verplicht dit pensioen te aanvaarden.

En nauwelijks was weer de prijs van het brood gestegen, of in de hallen en werkplaatsen der FFR werd een nieuw 'Bericht' uitgeplakt: zolang de broodprijs steeg, zou aan alle arbeiders een toeslag van 5 procent op de lonen worden uitgekeerd. Toeslag van 5 procent, die een paar weken later werd veranderd in verhoging van loon. Waarop *Recht En Vrijheid* opnieuw moest toejuichen: 'Mijnheren, in naam van onze vakvereniging, in naam onzer werklieden, danken wij u voor de opslag die ge uw arbeiders toekent en waardoor de lonen en tarieven een gevoelige vermeerdering ondergaan.'

Juichten Alfred Nichels en Henri Flips namens de socialistische vakbonden toe, Petrus Van Schuylenbergh liet namens de christene vakbonden weten, 'dat die opslag aan hén was te danken'. Iets waartegen directeurs Cumont en Van Langenhove onmiddellijk protesteerden. Zij verlangden zelfs van hun liberale volksvertegenwoordiger Rens, dat ook hij openlijk zou protesteren in de Kamers, zeggend 'dat de directeurs van de FFR die loonsverhoging van 10 en 15 procent uit eigen wil hadden toegekend'. Iets waarbij *Recht En Vrijheid* zich de handen wreef, 'zulke lappen krijgen in het parlement zélf, dat is erg, maar welverdiend'.

Maar als tegenhanger was er dan de nieuw opgerichte fabriek Viscose. In eerste plaats waren er de nare gevolgen der viscose-dampen, waartegen men in het begin niet de minste maatregelen nam. Later werden in de werkplaatsen zuigers aangebracht, die de gevaarlijke dampen opvingen, en toen dit nog niet voldoende bleek, is men dergelijke zuigers op elke machine beginnen plaatsen. Van dan af kon het vervaardigen van viscose zonder nadelige gevolgen voor de gezondheid gebeuren.

Gevolgen dezer giftige dampen waren onpasselijkheid, neiging tot braken, hoofdpijnen en buikpijnen, neusbloedingen, tranende en met bloed doortrokken ogen, in de ergste gevallen blindheid veroorzakend. Voortdurend vielen de meisjes flauw en moest men ze dan op de koer neerleggen tot ze weer bijkwamen.

Toevallig was op de Viscose een dan 22-jarige jongeman werkzaam, August Meert, die zich als dichter-werkman ontpopte en in heel wat verzen en liedjes de toestanden op de fabriek 'bezong'. Sommige ervan werden zo populair, dat men ze overal op straat en in de herbergen kon horen zingen.

Door de viscose-dampen ondermijnd, zou werkman-dichter August Meert enkele jaren later, pas 29 jaar geworden, in een der bedjes van het stedelijk hospitaal overlijden. Maar hier dan het liedje, dat in de ganse stad werd gezongen:

*Kent gij ze niet, die jonge teng're vrouwen
Geen jeugdig rood versiert hun bleek gelaat...
Kent gij ze niet, die groep verzwakte mannen
Die spoedig wrakken worden, blind en ziek...*

Mocht dit tranerig-sentimenteel liedje als literair waardeloos terzijde worden geschoven, de klachten der ziekenbonden bewezen, dat het niet overdreven kon worden genoemd. De aangeslotenen uit de viscosefabriek werden de ondergang dezer ziekenbonden, en reeds was men verplicht geen viscosearbeiders meer erin te aanvaarden. Wie ook maar enigszins kon, ging werk zoeken op de andere fabrieken. De directie beloofde dan, maatregelen te zullen treffen om de gezondheid der arbeiders te beschermen, en deelde ook nog mee, weldra de lonen te zullen verhogen. Dit 'weldra' werd echter op de lange baan geschoven, de zo nodige zuigers en luchtverversers werden niet geplaatst en de lonen bleven de laagste van alle. Een bepaalde betaaldag stelde men zelfs vast, dat ze met 45 centiem per dag verlaagd waren. Wat de meisjes betrof, die ontdekten een tekort in hun loonzakje.

De volgende ochtend – het was een zaterdag – verliet iedereen de werkplaatsen en stelde men zich op aan het bureel, om de eisen kenbaar te maken. Iemand kwam uit het bureel naar buiten en zei 'dat de heren nu geen tijd hadden en ze maar eens op een andere dag met hun bezwaren voor de dag moesten komen'. Hierop verlieten ze allen de fabriek en stapten ze naar hun onderscheidene vakverenigingen op, om de staking kenbaar te maken. Bestuursleden dezer verenigingen begaven zich dan naar de Tragel, maar aan de poort der viscosefabriek was men reeds bezig met een 'Bericht' uit te plakken: 'Het Bestuur maakt bekend, dat vrijdag te 4 uur de loonboekjes zullen uitgereikt worden. Daar de grondstoffen en toestellen beschadigd zijn door het onverwachte vertrek der werklieden, zal het werk

slechts gedeeltelijk hernomen worden en de datum tot aanvaarden van nieuwe werklieden bekendgemaakt.'

Met ander woorden, de directie liet weten dat iedereen die de fabriek verlaten had, als ontslagen was beschouwd, en men na het herstellen der schade slechts nieuwe werkkrachten zou aanvaarden. Meteen was hierdoor een strijd begonnen die maanden en maanden duren zou. En misschien zou het niet zo lang aangesleept hebben, had Petrus Van Schuylenbergh geen nieuwe – vrijwillige of onvrijwillige – blunder begaan. Voortdurend erop uit de socialisten een kool te stoven, liet hij in zijn weekblad voor de katholieke arbeiders weten 'dat de socialistische verenigingen geen geld genoeg hadden, om deze staking vol te houden'. Het was waarheid, dat de socialisten het krap hadden, dit vooral door de grote sommen die ze reeds aan de werklozen hadden uitbetaald. Maar zo iets moest niet meteen in zijn blad, en bovendien ook nog in een manifest dat de hele stad werd rondgestrooid... Het was de directie der Viscose de hoop geven, dat de arbeiders spoedig de strijd zouden opgeven.

Wie onder hen op het idee kwam een voetreis naar Ninove te ondernemen, is niet bekend. Maar ze trokken dan allen in stoet op, deze 'jonge teng're vrouwen' en 'gans verzwakte mannen', de liedjes zingend die voor hen door August Meert waren gedicht, en deze liedjes ook langs de weg verkopend. Deze verkoop en het onthaal te Ninove bracht hen de som van 135 frank op, en onmiddellijk besloten ze deze voettocht verder door te zetten. De volgende dag stapten ze op naar Wetteren, waar de meisjes onderdak voor de nacht kregen in huisgezinnen van Wetterse fabrieksarbeiders, en de mannen in het socialistisch lokaal de nacht doorbrachten. In de nieuwe ochtend stapten ze dan verder op, naar Gent. Daar kwamen ze rond de middag aan, en in de socialistische lokalen kregen ze een noenmaal aangeboden: tomatensoep, patatten met gestoofde prinsesseboontjes, rostbief en een paar glazen bier. Het geld dat ze daar ontvingen door omhaling, verkoop van de liedjes en verkoop van ook nog een foto waarop alle deelnemers aan de voettocht prijkten, werd prompt naar de vereniging gestuurd.

In opvolgende dagmarsen deden ze dan Deinze aan, Kortrijk, Menen, Wervik, Komen, Tourcoing, Roubaix, Moeskroen, dit dan als verste punt,

om terug te keren over Lessen, Geraardsbergen en Ninove, en terug te Aalst aan te komen op zondag 12 september. Vanuit Moeskroen lieten ze weten, reeds 911 frank en 32 centiemen te hebben ingezameld. Zeventien dagen waren ze op deze tocht van huis geweest, en toen bekendraakte dat ze in die zondagochtend langs de Geraardsbergse Steenweg de stad zouden bereiken, zag het daar zwart van volk. Mannen die een fiets bezaten, waren de 'kolonie' – zoals men ze reeds noemde – tot in Ninove tegemoet gereden. Deze fietsers keerden ook vlugger terug, om de zee van volk aan de Geraardsbergse Steenweg te verwittigen: 'Ze komen, ze komen!' Toen ze opdaagden werd de Internationale gezongen, met speciale tekst van August Meert, en zwaaide men met rode vlaggen. De socialistische vereniging had een groot spandoek over de steenweg aangebracht: 'Hulde aan onze bedelaars voor de goede zaak.'

Weer kon enkele weken lang het steungeld aan alle stakende viscosewerkers worden uitbetaald. Maar omdat de directie der fabriek nog steeds van pijkes gebaarde, besloot men een nieuwe voettocht aan te vatten, nu het Waalse land in. Tocht waaraan Nichels zelf zich aan het hoofd plaatste. Het ging terug over Ninove naar Soignies en vandaar naar Nijvel. Bij de Waalse arbeiders kende deze ongewone stakerstocht nog groter succes: te Nijvel hadden ze reeds 700 frank verzameld. Het ging dan verder naar Gosselies, Courcelles, enzovoort, een tocht van veertig dagen lang. Op 1 september te Aalst vertrokken, kwamen zij terug op zondag 10 oktober. De Waalse arbeidersgroeperingen hadden geld en nog eens geld aangebracht: ze keerden met een fantastische som huiswaarts, voldoende om de strijd nog máánden vol te houden.

Het was ook nodig: ondanks deze heroïsche tocht door Vlaanderen en Wallonië, zou de strijd op de Viscose nog tot in de laatste dagen van december aanslepen. In deze laatste dagen verschenen in alle bladen nieuwtjes over de staking, bijna als oorlogsberichten opgevat. Maar deze oorlogsberichten waren meestal erg verward, vooral omdat op het slagveld soldaten van allerhande kleur en kledij rondraafden: socialisten, daensisten, christen democraten van Van Schuylenbergh, liberalen, en ten slotte ook nog – voor de allereerste keer in de geschiedenis van de sociale strijd – katholieken zoals baron Louis de Bethune en Romain Moyersoën. Het

werd alsmaar verwarder, want elk van hen wou bij een mogelijke overwinning der arbeiders de pluim op de hoed steken. En het werd tenslotte volkomen onbegrijpelijk, als weer het Onpartijdig Komiteit in actie kwam, waaraan nu eens alle partijen samenwerkten, dan weer de katholieken zich terugtrokken, ik niet wou samenwerken met Petrus Van Schuylenbergh, enz. enz...

Om in dit alles wat orde en klaarheid te scheppen, oordeelden we best eens naar Brussel op te stappen en daar met een der voornaamste heren van de Viscose te praten. Ik was vergezeld van mijn vriend de liberaal De Blicck, van Nichels, en van een paar stakers. Daar te Brussel voegde zich ook nog het liberale parlamentslid Rens bij ons. Maar de Viscose-bons wou niet met ons praten, als ook Nichels erbij was... die had naar zijn smaak te veel en té scherpe aanvallen op de Viscose geschreven. Ik keek er echt bij op, want ik dacht Nichels te zien ontploffen, maar hoorde hem integendeel zeggen: 'Best, onderhandel dan zonder mij, maar zorg ervoor dat het een volledige overwinning voor de arbeiders wordt.' En ik voelde plots bewondering voor die man, die ik steeds op afstand had behandeld, omdat hij zo onverzettelijk en zo zonder humor was geweest. Maar nu wist ik dat hij, ondanks deze gebreken, zijn eigen persoontje kon uitschakelen als het om het algemeen belang ging. En reken eens na, hoe weinig van dat soort er op de wereld rondlopen.

Maar terwijl wij, bestuursleden van het Onpartijdig Komiteit, met de Viscose-bazen onderhandelden, waren de katholieken reeds andere onderhandelingen met hen begonnen, en zelfs tot een akkoord gekomen... Akkoord dat wij niet konden aanvaarden, zodat de poort der fabriek opnieuw gesloten werd. De staking duurde nu reeds 15 weken lang, en omdat er op een of andere manier een eind moest aan gemaakt, besloten we de kwestie in het parlement te behandelen. Ik sprak erover namens de daensisten, Rens namens de liberalen, Anseele namens de socialisten, en eer aan wie eer toekomt, De Sadeleer namens de katholieken. Zo ver was het dan. Bij eenparigheid van stemmen werd volgende motie aangenomen: 'De Kamer drukt de wens uit, dat de minister van Nijverheid en Arbeid zou optreden om een einde te maken aan deze werkstaking en de verzoening te bewerken. De minister heeft aangenomen tussenbeide te komen.'

De minister, Hubert, bleef niet bij de pakken neerzitten. Hij schreef brieven naar haast iedereen die bij de zaak betrokken was, en op dinsdag 7 december zetelde dan een 'scheidingsraad' te Brussel. Men praatte er drie uur lang en kwam dan tot een akkoord: de stakende viscose-arbeiders konden allen terug aan het werk, met het plaatsen van zuigers en luchtverversers zou in de eerstkomende dagen aanvang worden genomen, en de lonen zouden in de eerste week reeds aangepast zijn.

Straks nog meer naar aanleiding der staking op de Viscose. Maar ik zie me nu verplicht iets langer bij Petrus Van Schuylenbergh stil te staan, vooral omdat ik zegde 'niet in het Onpartijdig Komiteit te willen zetelen, als ook hij daar was'. Jaren geleden had ik dit Onpartijdig Komiteit willen oprichten, en toen was alleen maar de socialist André Van der Meersch bereid geweest deel ervan uit te maken. De liberale werkmanskring wou alleen maar komen, als er moeilijkheden waren op katholieke fabrieken. En de katholieke werkmanskring bedankte voor de twijfelachtige eer, deel uit te maken van een komiteit, waar ze tot haar scha en schande naast de socialist Van der Meersch en vooral naast die Pieter Daens moest zetelen.

Nu wou niet alleen Petrus Van Schuylenbergh er deel van uitmaken, maar ook nog de nieuwlichters onder de katholieken, baron Louis de Bethune én Moyersoën. Deze laatsten voelden zich verplicht toe te treden, omdat Petrus Van Schuylenbergh ze niet alle gras onder de voeten zou wegmaaien... want het christen democratische spook, dat zijzelf hadden opgeroepen, zou een of andere dag door hen niet meer te bezweren zijn. Hun toetreding gebeurde nogal onwennig, en meestal ook met verkeerd effect, maar het leverde desondanks toch bewijs van goede wil. Doch wat steeds tot uiting kwam: dat eigenlijk niemand zich tot Van Schuylenbergh aangetrokken voelde, noch de socialisten, noch ik, noch zelfs de katholieken.

De socialisten hielden maar niet op, hem op alle mogelijke manieren belachelijk te maken. Ze noemden hem 'Petruske, het Manneke, het Ventje'. Ze verweten hem, dat hij als leider der christene vakbonden goede vriendjes ging spelen met de grote katholieke fabrikanten, zodat – schreven ze – een groot aantal arbeiders bij De Naeyer zijn eeuwige beloften moe werden en zich eindelijk bij de socialisten hadden aangesloten. En Flips stelde hem

ook nog de vraag of het waarheid was, ja dan nee, 'dat de arbeiders bij De Naeyer verplicht waren zich bij zijn vakbond aan te sluiten?'

Petrus beging ook nog de vergissing, de socialistische partij- en vakbondleiders voor 'goeievers' uit te maken, die niets anders te doen hadden dan met de centjes der socialistische arbeiders mooie wandelingen te maken, lekkere pinten bier te drinken en fijne sigaren te roken. Een vergissing, want onmiddellijk maakte men zijn eigen rekening: dat hij zich stilaan binnenspeelde door het uitgeven van zo maar drie weekbladen, waarvoor hij rijkelijk werd betaald, en die hij toch alle drie kon vullen met net hetzelfde zetsel. Dat hij bovendien een boekhandel en handelsdrukkerij bezat, en ook nog betaalde secretaris was der christene vakbonden.

Maar erger werd het, als hij zijn eenvoudig huisje in de Zonnestraat verliet, om een patriciërshuis op de Kastanje Vesten te gaan betrekken, het huis waar de schatrijke notaris De Pauw had gewoond. Doch Petruske stoorde zich niet in het minst hieraan. Bij het jubelfeest der katholieke partij zat hij aan het banket en voerde hij het woord, in naam der katholieke drukpers. Zowel Van de Putte, uitgever van *Denderbode*, als Van Nuffel, uitgever van *De Volksstem*, zaten er totaal verbouwereerd bij.

Maar laten wij terugkeren naar de staking op de Viscose, en vooral de rol die het Onpartijdig Komitee, de christen democraten van Van Schuylenbergh en de nieuwlichters onder de katholieken erin gespeeld hebben. Over deze laatsten moet gezegd, dat zij het nu eindelijk over een andere boeg wilden gooien. Baron Louis de Bethune stelde in de gemeenteraad voor, de begroting voor het Stedelijk Werklozenfonds van 1000 op 2000 frank te brengen. En Romain Moyersoën trachtte hem te overtroeven met het voorstel, ook nog 1000 frank ter beschikking te stellen voor de ziekenbonden, mits zij door de Staat wettelijk erkend waren.

De socialisten keken dit wel wat argwanend aan. Voor wat het werklozenfonds betrof, meenden zij Louis de Bethune er te moeten aan herinneren, dat nog steeds geen enkele socialist in het bestuur ervan zat. En om het voorstel van Moyersoën maakten ze zich ook nog kwaad, want 'aan ziekenbonden wettelijk door de Staat erkend', betekende dat de socialisten gingen uitgesloten raken. Zij hadden het immers niet de moeite waard

gevonden, zich door de Staat wettelijk te laten erkennen. En hiervan maakte Louis de Bethune dan weer gebruik, om voor te stellen de 1000 frank onder gewoon álle ziekenbonden te verdelen, erkende of niet. Waarop Moyersoen de Bethune de loef wou afsteken, door voor te stellen 'dit dan maar onmiddellijk te doen, en niet te wachten tot volgend jaar'.

Ja, en dan was er ook eeuwige Clemens Van de Putte, die al deze nieuwlichterij niet mocht. Moyersoen en De Naeyer lieten door Van Nuffel *De Volksstem* uitgeven, baron de Bethune steunde Petrus Van Schuylenbergh met zijn blad *De Vrije Werker* en dat ander blaadje *De Dageraad*. En wat kreeg hijzelf? niets meer. Hij juichte het dan ook toe, als het katholieke gemeenteraadslid Geeroms zich tegen al dat 'geld weggooien' keerde, en zei dat die 1000 frank méér aan het stedelijk werklozenfonds niet nodig was.

Doch laat me zo onpartijdig mogelijk nog eens die staking op de Viscose behandelen. Zowel de socialistische als de katholieke verenigingen waren er in het begin tegen. De socialisten omdat ze niet voldoende geld in kas hadden, en vreesden die strijd niet te kunnen winnen. De katholieken omdat ze uit principe tegen alle werkstakingen waren. Maar de arbeiders der Viscose zelf hadden er nu schoon genoeg van, en verlieten de fabriek. In *Recht En Vrijheid* schreef men nog: 'Zowel de socialistische als de katholieke arbeiders zijn even tuchteloos geweest.' Maar ja, ze zaten daar dan met die tuchteloze viscose-arbeiders, en moesten er nu zo goed en zo kwaad mogelijk een mouw aanpassen.

Alhoewel 'Petruske' uitgemaakt was voor al wat slecht kon genoemd, was hij de eerste om een brief te schrijven naar de socialisten: 'Wat moeten we nu doen?' En het eerste wat Nichels antwoordde was: 'Ervoor zorgen, dat de bewoners der naburige dorpen Lede en Hofstade niet voor onderkruipers komen spelen.' Hiervoor bestond inderdaad gevaar, de viscosefabriek was gebouwd aan de uiterste grens der stad, gedeeltelijk zelfs grondgebied Hofstade. Doch nu ook op de dorpen christene vakbonden waren opgericht, en meestal door pastoors of onderpatoors zelf, moest het Van Schuylenbergh mogelijk zijn, druk op hen uit te oefenen. Petrus aarzelde echter die stap te doen. En nogmaals bewees Nichels dat kleur of opvatting hem voor geen barst konden schelen, als zijn verenigingen er maar mee gediend raakten. Hij trok zijn zware schoenen aan en stapte zelf op

naar de onderpastoors van Hofstade, Mere en Lede, die er de verenigingen hadden opgericht. In de geschiedenis van de sociale strijd onzer negentiende eeuw is dit werkelijk iets enigs geweest: een socialistische voorman, die week aan week in zijn blad de pastoors had aangevallen, nu bij hen te zien aanbellen. En dan nog met succes... de onderpastoor van Hofstade deelde hem zelfs mee, drie dorpingen uit Vlierzele te hebben ontmoet, die op stap waren om zich in de viscosefabriek aan te melden, en tot hen te hebben gezegd: 'Ga maar zo spoedig mogelijk terug naar huis, want wat ge zinnens zijt te doen kan niet christelijk genoemd.' 'Zeker niet!' beaamde Nichels.

Ik begon me af te vragen, of ik hem dan al die jaren verkeerd had beoordeeld, dan wel of hijzelf in de strijd wijzer was geworden en steeds doeltreffender maatregelen wist te treffen. In elk geval, ook mij stelde hij voor samen op stap te gaan voor deze zaak, en onmiddellijk was ik hiertoe bereid. Samen vertrokken we naar Lede, waar we tot de bevolking een uur lang het woord voerden. En nogmaals met succes: een zestal dorpingen, die zich reeds laten inschrijven hadden op de viscosefabriek besloten dan maar liefst niet te gaan.

In de stad sprak men nu alleen nog over aan de ene kant Nichels en Van Schuylenbergh, die samenwerkten, en aan de andere kant Nichels en Pieter Daens, die samen op stap gingen. Het bracht zowel baron Louis de Bethune als Romain Moyersoen aan het nadenken. Ze begrepen dat ook zij eens een kastanje uit het vuur hadden te rapen, wilde niet alle eer totaal verloren gaan voor hen. Toen er opnieuw een meeting was gepland, waarop ook ik zou spreken, samen met Nichels en De Blicck, liet Louis de Bethune weten dat hij naast ons op het podium zou plaatsnemen. Dat was zeer mooi van hem, die niet alleen een katholiek maar ook nog een baron was. Toch kreeg hij op het laatste ogenblik ofwel spijt ofwel schrik, want in aller haast liet hij nog een briefje geworden: 'Geachte heer Nichels, volgens ik hoor is de meeting niet meer nodig: een oplossing van het conflict is aanstaande.'

Het was niet waar, hij had alleen maar gehoord dat ook Moyersoen een duik in het zakje wou doen, en op eigen hand met de bazen der viscosefabriek was gaan onderhandelen. Het stemde de directeurs gelukkig, met een meneer als Moyersoen te kunnen praten, en zij stelden dan voor: 5 procent opslag aan alle arbeiders te geven, maar slechts voorlopig voor 25

weken, en met het recht ná deze 25 weken zich ander personeel aan te schaffen. Duidelijk bleek hieruit wat de bedoeling was: een poosje te wachten en dan tóch allen, die het gewaagd hadden te staken, eruit te gooien. Ons Onpartijdig Komiteit kwam ook hiertegen in verzet. Wij lieten Moyersoén horen, dat hij zich best niet zou gemoeid hebben met dit conflict, en als hij het tóch deed, dan bij zijn palabers een paar mensen te laten aanwezig zijn die van de hele zaak op de hoogte waren.

Als Louis de Bethune hoorde, dat zijn partijgenoot en mededinger naar de kroon, Moyersoén, in zijn optreden mislukt was, deed hij opnieuw voorstellen om met het Onpartijdig Komiteit samen te werken. Wij belegden twee, drie nieuwe vergaderingen, maar wie niet kwam, was hij. En tenslotte schreef hij weer een brief, nu naar mij: ‘Geachte heer Pieter, mijn vrienden zijn overeengekomen de samenwerking met andersdenkenden stop te zetten, gelieve me dus te verontschuldigen.’

Ik wou er nu eens het fijne van weten, en stelde Nichels en De Blicck voor, dat we samen bezoek zouden brengen aan Louis de Bethune om hem de pieren uit de neus te halen. Wij hoorden, dat hij echt eerlijk gemeend had de goede zaak te dienen, maar dat hij op de vingers was getikt van hogerhand. En mijn oordeel was, dat hij als eerlijk man het niet lang zou uithouden bij zijn politieke vrienden, die nog steeds alleen maar met kromme sprongen konden omgaan.

En nauwelijks was de staking op de viscosefabriek dan achter de rug, of alle katholieken – Van Schuylenbergh inclusief – lieten weten dat zij niets meer met het Onpartijdig Komiteit wensten te maken te hebben. De bijeenkomsten werden alleen nog bijgewoond door Nichels, De Blicck en mij.

Onmiddellijk na de grote staking in de viscosefabriek, was er staking bij Marchant. En deze haal ik alleen maar aan, om een tragi-komische bijzonderheid: de doodbraafste en gewilligste man ter wereld, Henri Flips, raakte erdoor voor een maand de gevangenis in.

Met de groei der socialistische vakbonden, de voortdurende stakingen en hieruit voortvloeiend het voortdurend tekort aan geld in de kas, leefde Henri Flips steeds maar onder hoogspanning. De staking bij Marchant was

de druppel, die bij hem de emmer deed overlopen. Nauwelijks was die staking begonnen, of men hoorde dat een aantal arbeiders uit Waasmunster bereid waren, de lege plaatsen in te nemen. Na met de christen vakbonden van Petrus Van Schuylenbergh overleg te hebben gepleegd, begaf hij zich met een tweetal stakers naar Waasmunster, om er de ‘onderkruipers’ toe te spreken. Wetend dat hongerige magen geen oren hebben, lokte hij ze een herberg in en stelde hij hen daar voor, hen allen dezelfde ondersteuning toe te kennen, die ook aan de stakers zou gegeven worden. Dit zou in goede aarde gevallen zijn, bevonden zich onder deze mannen niet net een paar kerels, die men als nietdeugen en meer nog als schurken kon beschouwen. Beiden waren ze reeds veroordeeld geworden voor allerlei, voor een 90-jarig vrouwtje te hebben mishandeld en bestolen, voor een kapelletje te hebben geplunderd en vernield, en voor allerlei andere vandenstreken teveel om op te noemen. Henri Flips betaalde ook hen een pint bier en beloofde ze tijdens de staking net dezelfde steun uit te keren. Daar waren ze dan akkoord mee. Maar toen Flips en zijn twee metgezellen de trein naar huis namen, stelden ze vast dat de twee nietdeugen tóch zinnens waren de stakers te onderkruipen, en net dezelfde trein naar Aalst hadden genomen. Het kwam hierdoor tot een woordenwisseling op de trein zelf, en een bepaald ogenblik kon Flips zich niet meer bedwingen en diende hij een dezer ‘onverantwoordelijken’ een muilpeer toe, die boven het geratel der treinwielen uitklonk.

Hij kwam hiervoor op het matje te Dendermonde en werd ‘wegens het uiten van doodsb bedreigingen’ – hij had gezegd ‘straks smijt ik u door het treinraampje’ – tot een maand gevangenisstraf en het betalen van 50 frank boete veroordeeld.

Vorig jaar sloeg de dood toe in onze eigen rangen. Dit jaar was het de beurt aan de socialisten. Het begon met een der stille en noeste werkers, die nooit met naam werden vermeld – het zal wel geen betekenis hebben, maar hij heette Matthieu Frans – die een der stichters was van hun ziekenbond, lid der fanfare ‘Hand Aan Hand’, en een der voornaamsten van de tabakbewerkerbond. Nichels zegde bij zijn afsterven ‘dat hij de gave miste grote en schone redevoeringen te houden, maar dat hij steeds een goed

bestuurslid was geweest, wiens raadgevingen van scherp doorzicht getuigden'. Hij werd de eerste socialist, die mét de fanfare, treurmarsen spelend, naar de begraafplaats werd gebracht.

En dan stierf plots Victor De Geyter. Ik heb hem weinig ontmoet, De Geyter, ik hoorde alsmaar over Nichels spreken, over Podevijn, over Flips, maar bij zijn dood – hij was pas 41 jaar geworden – vernam ik voor het eerst wat die man voor hun partij had bewerkstelligd. En uit de lijkrede vernam ik ook nog, dat zij hem niet in eerste plaats vereerd, maar meer nog gevreesd hadden. Jan Sanders liet het zich ontvallen, door op de begraafplaats te zeggen: 'Soms waren wij wel wat bitsig tegenover elkaar, maar altijd met goede inzichten bedoeld.' En Nichels sprak het onomwondener uit: 'En al was zijn kritiek soms scherp en ook wel eens bijtend, toch getuigde zij meestal van rijp overleg.' Ik hoorde nu, dat hij beheerder was geweest der samenwerkende maatschappij 'Hand Aan Hand', bestuurder der samenwerkende maatschappij 'De Rode Leeuw', lid van het middenkomiteit, voorzitter van de toneelgroep, bestuurslid van de ziekenbond... En zijn activiteiten werden daar op de begraafplaats zelf besloten met 'enzovoort, enzovoort'. En ik begreep wat hij in werkelijkheid was geweest: dé man, die jarenlang alle touwtjes had getrokken. Op de begraafplaats kwam ook nog Domien Bocqué aan het woord, en die zei: 'Hoe menig uur, ja hele nachten, terwijl elkeen ter ruste was, hebben wij u weten doorbrengen in ons lokaal, uw geliefde tempel der Saskaai, steeds maar over de boeken gebogen en steeds maar middelen bedenkend om de zaak vooruit te helpen.' Nichels kwam de laatste aan het woord en onthulde een tipje van de sluier: 'Een gekende spreker was hij niet en artikels schrijven deed hij weinig, hij was meer een onophoudende werker en een "inblazer".' En in *Recht En Vrijheid*, dat met rouwband verscheen, schreef Nichels ook nog over 'de slag die onze partij komt te treffen'. En ik trok de ogen open, als ook nog Kamiel Huysmans zijn deelneming in de rouw kwam betuigen, met deze woorden 'de dood van De Geyter is een slag, die alleen kan geweerd worden als wij allen uit zijn heengaan de kracht putten zijn afgebroken werkzaamheden voort te zetten'. Deelneming in de rouw werd gestuurd vanwege de federaties Gent, Brussel, Luik en vele andere steden uit het land, en alle grote partijbonzen kwamen het lijk groeten.

Voor de derde maal sloeg dan de dood toe: de man die wij als een der allereerste socialisten hebben gekend, de bultenaar Jan De Meeter. Bij zijn graf werd gezegd, dat hij een der stichters der partij te Aalst was, en vervolging en broodroof hem zo erg troffen, dat hij met zijn vrouw in de meest armzalige omstandigheden had geleefd... 'door nood gedwongen moest ge menigmaal uw korst droog brood bij de boeren ophalen. Maar aan uw laatste wil, om als vrijdenker te worden begraven, is nu voldaan geworden.'

Zijn weduwe sloot de herberg 'In Den Glazen Bult', en een ander wijkclublokaal moest hierdoor dan gezocht.

Weinig of niets heb ik in dit jaar 1909 zelf bewerkstelligd of helpen bewerkstelligen. Ik zetelde in het Onpartijdig Komitee en nam deel aan de onderhandelingen bij de viscose-staking, maar dat was vrijwel het enige. Nu 67 jaar geworden zag ik voor het eerst de oude dag naderen. Ik voelde me plots moe, verzwakt, uitgeput. Dankbaar maakte ik gebruik van het door De Blicck gedane voorstel, om op zijn buitengoed enkele dagen rust te nemen. Het was dan al goed februari geworden, en men kon de lente reeds voelen naderen in die tuin. Ik werkte er aan mijn boek over het leven van Priester Daens, rustte veel, maakte lange wandelingen, en – het schrijven niet kunnende laten – hield ik voor mezelf ook nog een soort dagboek...

'12 februari: dit leven van priester Daens, het wedervaren der christen volkspartij van 1893 tot 1907, het vordert toch zo langzaam. Wat was mijn plan? Aanhalingen doen, geen oordeel vellen, aanstippen en laten oordelen. Zulk werk vraagt veel opzoekingen en mijn tijd is kort: door de gazetten, door de partijbelangen. Tot heden, godzijgedankt, ik was gezond gebleven. Maar op deze mijn laatste dagen word ik gejaagd. Is dat levenswerk niet te zwaar voor mij? Indien ik kom te sterven vóór het afgemaakt is? Ik ben reeds aan bladzijde 130... Ik moet wat rapper doorgaan en de aanhalingen korter trekken, want de laatste levensdagen van priester Daens moeten met bijzondere zorg geschreven worden. Ik moet van mijn hart een steen maken, anders wordt het een boek van 3 à 400 bladzijden, en in plaats van er dan wat aan te verdienen voor mijn lange arbeid, ga ik er nu geld aan toeleggen.'

Ik voelde me ziek, niet ziek en toch ziek. Daar op het buitengoed van meneer De Blicck kende ik eigenlijk niet de rust die ik broodnodig had, het was er te dicht bij huis, net aan de overkant van de Dender, en die me nodig had kwam aanlopen. Iemand sprak me ervan, eens een volledige rustkuur te doen in Sleidinge, met speciale baden en het drinken van het bronwater. Iets wat ik dan ook deed, na orde op mijn zaken te hebben gesteld.

Een Brussels blad liet het nieuws meteen weten. Het gaf mijn getekend portret en voegde eraan toe, dat ik 'in het buitenland' een rustkuur zou genieten en een poos in het parlement afwezig zijn 'wat eindelijk ook wat rust voor Woeste gaat betekenen'.

Denderbode vond het een mooie kluit. Onder titel 'Een triestige plantrekker te Sleidinge' schreef hij: 't Is bekend dat Pie Daens dodelijk ziek is. Zo weet hij tenminste te vertellen in zijn gazet. Hij mag niet lezen, niet schrijven, haast niet spreken, 't Is zelfs met moeite dat hij eten en slapen mag. Te Sleidinge zoekt de afgesloofde zijn gezondheid weer. Groene Pie houdt de mensen met zijn zagezegde overwerktheid voor de aap, 't is een geboren komediant. Wij zeggen niet, dat Groene Pie niet ongesteld kan zijn, maar wat niet te loochenen valt: dat er veel komedie bij is, om zich interessant te maken. Heeft hij niet reeds duizendmaal herhaald dat hij door de "oudbewaarders", zoals hij de katholieken noemt, totaal geruïneerd is geworden? Maar iemand die zich twee maanden te Sleidinge in het Kneipp-instituut kan laten verzorgen, moet toch niet totaal geruïneerd zijn. Groene Pie heeft de centjes nog zitten!'

Ja, nu hadden ze het allemaal daarover. Ze hadden mijn ondergang gezworen en het was hen niet gelukt, vooral dank zij mijn vrouw die wist dat een cent een cent was. Mijn boek, het leven van Priester Daens, was klaargekomen. Ik kon het nu drukken, laten inbinden en verkopen aan de prijs van 1 frank. Maar toen wij zagen, dat we er geld zouden aan verliezen, brachten we het op 1,50 frank. Ook hieromtrent is weer gezegd geworden, dat ik het allemaal voor het geld deed. En natuurlijk was ook Petrus Van Schuylenbergh erbij, om in zijn bladen mijn rekening te maken en te schrijven 'dat ik niet zo verarmd was, als ik het steeds wou doen voorkomen, maar dat ik best mijn broodje verdiende'. Het deed me dan deugd Nichols hierop in zijn *Recht En Vrijheid* te zien antwoorden 'of Petrus Van

Schuylenbergh niet eens liever zijn eigen rekening zou maken en die in zijn blad weergeven?’

Ik voelde me ondertussen genoeg hersteld, om weer het gareel aan te binden, mijn bladen, de partij, het parlement... En daar in het parlement haalde een mij onbekend gebleven volksvertegenwoordiger een grapje uit, dat in het lang en het breed in de bladen beschreven werd, onder titel ‘Pieter Daens, officier in de Leopoldsorde’: ‘Wel, wel!’ zei ik tot Pieter Daens, die ik in de wandelgangen ontmoette... ‘Zijt gij nu officier in de Leopoldsorde?’

‘Ik? waarom dan?’

‘Maar, gij draagt toch het paarse knoopje aan uw jaskraag!’

‘Och god, een decoratie in mijn knoopsgat! Ik moet een verkeerde jas hebben genomen... Maar neen, ’t is mijn eigen jas! dat moet een grap zijn van een of ander kamerlid, die de decoratie van iemand anders op mijn jas heeft gestoken... Officier in de Leopoldsorde, dat zal nog niet voor volgende week zijn.’

Alhoewel ikzelf nu reeds heel wat beter met Nichels kon opschieten, kwam er toch steeds meer en meer verkoeling tussen daensisten en socialisten. Daar waren de jongeren in onze eigen rangen oorzaak van. Broer Adolf, de leider en bezieler, was dood en stilaan een mythe aan het worden, iets verstard, iets dat elke dag wat minder met de werkelijkheid zou kloppen. Ikzelf was niet in staat daar veel verandering in te brengen. Ik zag het allemaal stilaan een andere weg opgaan, maar voelde me te oud en niet krachtig genoeg om eraan te verhelpen. Deze jongens wilden in eerste plaats ‘daensist’ zijn, maar wat dat daensisme was konden ze eigenlijk niet best formuleren of verklaren. Zij voelden niet voor coöperatieven, zij raakten ook los van de sociale strijd, die toch de oorzaak was geweest van ons ontstaan. Zij zagen zich alleen maar als politieke partij, een bepaalde partij met een bepaalde kleur, die niets te maken had met om het even welke andere kleur. Soms luisterde ik ontsteld toe, als ik een dezer jongeren op een of andere meeting aan het woord hoorde.

De piepjonge Victor Bocqué zegde op een congres te Denderleeuw: ‘Het is aan ons, democraten, de socialisten de weg te versperren. Van heden af is onze partij heringericht, vooruit nu, met de groene vaan in de hand.’ Ik

aarzelde erbij, of ik dit wel zo in mijn bladen zou opnemen. Tenslotte wijzigde ik het dan maar in: 'Het is aan ons, democraten, de volkswetten te veroveren...' Want dat was volgens mij steeds hoofdzaak geweest, veranderingen en verbeteringen te bekomen, met of zonder de socialisten, met of zonder liberalen of katholieken. Bij hen ging het niet om die volkswetten, maar om een grote en machtige partij die de andere partijen 'de weg zou versperren'. En op wat moest zo iets vroeg of later uitlopen? Op een nieuwe alleenheersende partij, zoals de katholieke het jarenlang op ongelukkige wijze was geweest.

Maar ik kon het niet ál verbloemen, verzwijgen, veranderen. Bij het inhuldigen van het groene vaandel der wijk Osbroeck – de wijk waar ik meestgeliefd was – werden opnieuw onvoorzichtige woorden door de jongeren gesproken. Zij hadden het er nogmaals over de coöperatieven waarin ze geen nut zagen, en natuurlijk bedoelden ze de socialistische coöperatieven, zonder eraan te denken dat wij nog steeds onze eigen coöperatieve bakkerij en tabakfabriek hadden. En wat in deze volkswijk was gezegd, kon ik niet verzwijgen of verbloemen, want té veel socialisten stonden erbij om het te aanhoren. Teveel socialisten wisten nu, dat het daensisme een andere weg aan het opgaan was, waarvan nog niemand kon zeggen waar die heenleiden zou. Niemand, en helaas, ook ik niet.

De meeste dezer jonge mannen waren geen arbeiderskinderen. Ze kwamen uit de middenstand van kleine winkeliers of zelfstandigen, en daar werden coöperatieven en grootwarenhuizen – als Tietz, Delhaise en Bon Marché – als de ondergang van de middenstand beschouwd. Haast niemand onder hen moeide zich met de vakvereniging, of had er belangstelling voor. Haast niemand onder hen had ooit de bakkerij of de tabakfabriek bezocht. Ze beschouwden het als iets dat weliswaar door partijgenoten werd uitgbaat, maar waar de partij zelf niets mee te maken had. Ik wees hen erop hoe zelfs iemand als De Backer, die toch door broer Adolf als een antisocialist was beschouwd, gewerkt en gezwoegd had voor de beide coöperatieve weverijen. Maar dat was verloren gepraat... Trouwens, die beide weverijen behoorden reeds tot het verleden. En ook onze tabakfabriek en bakkerij waren reeds tot kleine bedrijfjes aan het inkrimpen.

Ik begon zelfs te geloven, dat de tijd voor coöperatieven voorbij was. Ze hadden hun nut bewezen toen er honger en tekort heerste en alleen bij de gegoede stand wat vlees op tafel werd gebracht, wit brood kon gegeten en nieuw en proper ondergoed kon gedragen. Zij hadden ook vooral hun nut getoond, omdat een partij als deze der socialisten er een rugsteun door kreeg. Nu waren ze alleen nog winstgevendende bedrijven, waar de partij niet meer door gevoed en gevet werd, en waar ook de arbeiders niet meer zoveel aan hadden... Zij kregen het aangeboden een ietsje goedkoper, maar veelal mocht het ook een ietsje minderwaardig genoemd.

Ik stelde dit vooral bij de socialisten vast. Hun ledenaantal groeide en groeide, hun vakbonden werden de meest machtige, maar in hun bakkerij, kruidenierswinkel en kledermagazijn bleef alles bij het oude. En bij het oude blijven, dat was verouderen. Onder titel 'Slechte geest' schreef een der bestuursleden hunner coöperatieve in *Recht En Vrijheid* een klacht neer, dat al die nieuw aangesloten leden niet de ware socialistische geest bezaten: ze kwamen niet meer naar de coöperatieven uit plichtbesef. Maar waren de arbeiders er voor de coöperatieven, of de coöperatieven voor de arbeiders? Al deze nieuwe leden, die zich bij de socialistische partij aansloten en lid werden van hun vakverenigingen, stelden vrij spoedig vast, dat de coöperatieve niet meer die winkel was waar men alles beter en beterkoop kon krijgen, en dat ook de bakkerij niet meer deze was, waar het brood veel beter en veel goedkoper was dan overal elders.

Het bestuurslid der coöperatieve, die het over 'slechte geest' had, deelde ook nog mede: 'Een ware socialist gaat nooit in een andere winkel omdat hij het daar wat goedkoper heeft. Hij gaat naar de coöperatieve, en vindt hij daar iets dat hem minder bevalt of niet goed vervaardigd is, dan doet hij in stilte zijn beklag aan beheerder of magazijnier. Is er een niet al te goed gebakken brood, dan gaat hij dit niet meteen in de straten uitroepen. Is er een vergissing in de rekening, is hij over wat anders ontevreden, dan vraagt hij de beheerder in alle vriendschap om uitleg...'

Maar wie een niet goed gebakken brood ontvangt, iets moet kopen dat hem minder bevalt of niet goed vervaardigd is, een missing in de rekening aantreft, en vooral, het in een andere winkel goedkoper weet, die keert niet meer terug. De coöperatieven vergaten, dat zij gesticht waren door arbeiders

voor de arbeiders. Ook uit het bilan, dat elk jaar door hen werd gepubliceerd, kon ik duidelijk opmaken dat de verkoop achteruit liep. De gemaakte winst werd telkens iets kleiner, ook al spande *Recht En Vrijheid* zich in, een reklaamblad voor de coöperatieve te worden. Gingen de bakkerij, de klerstoffenwinkel en de beide kruidenierswinkels achteruit, ook hun tabakfabriek 'De Rode Leeuw' liet klacht op klacht horen, dat de eigen partijgenoten zich liefst ándere roltabak aanschafden. Het toppunt hiervan was dan nog, dat men vanwege de Rode Leeuw liet horen 'dat zelfs de eigen coöperatieve "Hand Aan Hand" geen roltabak verkocht'. Iets wat dan meteen werd hersteld: 'Bij deze delen we onze leden mede, dat vanaf heden rook- en roltabak te verkrijgen is in de beide winkels van Hand Aan Hand.'

Maar hun partij groeide, dat was onbetwistbaar. De fabriekseigenaren wisten zich meteen bedreigd, als de vakbonden hen maar even de les spelden in hun blad. Hun ziekenbond werd de machtigste, en dit jaar konden zich ook de vrouwen als leden aansluiten. En zoveel vrouwen lieten zich meteen inschrijven, dat men de bode een fiets had te kopen, om nog verder zijn rondgang te kunnen maken.

Hun meifeest werd een rode demonstratie, waar de hele stad bij opkeek. En werkman-dichter August Meert schreef voor hen een hekelspel, dat men 'revue' noemde, waarvoor de oudste zoon van André Van der Meersch de muziek schreef, en dat wekenlang moest opgevoerd worden. En tenslotte kwamen ze met het alles overtreffende nieuws, dat in het lokaal 'Hand Aan Hand' een cinema was opgericht. De film had hiermee zijn intrede gedaan in ons stadje, en bij de namiddagvoorstelling voor de kinderen en de avondvoorstelling voor de volwassenen, stond men in lange rijen op de Saskaai aan te schuiven.

Koning Leopold II stierf. De 'loting' werd afgeschaft. En te Aalst reed de trein nu, eindelijk, op een verhoogd spoor.

1910: Maat voor niets

1910 was een jaar waarin om zo te zeggen geen enkele belangrijke gebeurtenis te vermelden viel, en toch was het een zeer merkwaardig jaar. Merkwaardig, omdat de behoudsgezinden bij een paar plaatselijke verkiezingen zo'n gevoelige klap kregen, dat ze werkelijk niet meer wisten waar ze aan toe waren. Merkwaardig eveneens, omdat ook wij daensisten bij deze zelfde verkiezingen een even harde klap in ontvangst moesten nemen... en het toch geen les was voor de jongeren in onze beweging. Het leek erop, of eigenlijk iedereen tot bezinning omtrent een en ander had te komen, want ook bij de socialisten was er een gevoelige achteruitgang in hun coöperatieven.

Maar op sociaal gebied mocht ondertussen heel wat vooruitgang gemeld. De lonen waren nu reeds gestegen tot 2,50 en 3,00 frank, waar het een paar jaren geleden maar 1,60 tot 2,00 frank was geweest. Het bouwen der huizenblokken van de FFR – de Blok Borreman – was het begin geweest voor het oprichten van een paar nieuwe wijken met bewoonbare huizen. Iets waardoor kon aangevangen worden met het afbreken der krotten: de naar honger en ontbinding stinkende wijk der Kat werd in haar geheel gesloopt en geëffend tot een mooi stadsplein. En wat het voornaamste mocht genoemd, op de FFR liet men de arbeiders weten, dat de dagtaak was ingekort tot maar 10 uur meer. Deze fabriek mocht hierdoor een der allereerste in België genoemd, die een begin van eind had gemaakt aan de veel te lange werkdagen.

Ondertussen bleef het stadje haast nog middeleeuws verder leven. De straatlantaarns werden bij avond aangestoken door een man, die langzaam en afgemeten zijn ronde deed. Maar de straten even buiten de stadskom, die men nog steeds 'de buitenwijken' noemde, bleven in volledige duisternis gehuld. En daar er in feite nog geen bestrating was, ploeterde men daar in het donker door vuil, slijk en modder.

Neem me niet kwalijk, dat ik het ook nu weer over mezelf moet hebben, en dan nog op jammertoon, want met de gezondheid ging het nog altijd niet best. Alhoewel ik volksvertegenwoordiger was, bleef voor mij nog steeds het verbod bestaan, bezoek te brengen aan het stedelijk hospitaal. Bezoek in de ziekenzalen mocht maar gebracht op woensdag- en zondagnamiddag, van halfdrie tot halfvier. En dit alleen maar als men familie was. Zeggen 'ik ga eens die of die bezoeken' mocht niet. Of zeggen 'ik ga als volksvertegenwoordiger eens de bedden langs' mocht evenmin.

Ondertussen was ik zelf ziek genoeg, om me in een dezer bedjes neer te leggen. Opnieuw moest ik naar Sleidinge, waar zich een kuurhuis van pastoor Kneipp bevond. In mijn bladen liet ik weten, 'zo ziek te zijn als een hospitaal, maar daar te Sleidinge herstelde door de zalige eenzaamheid en de deugdelijke kost'. Het werd mei, met de zomer die voor de deur stond, maar ik bleef me een krakende wagen voelen, een oude vlag... 'Ik moet rijden en omzien, overladen gelijk het peerd van Vitaal, dat bezweek onder de last. Mijn werk, mijn werk! Ik geraak er niet uit.'

Op mijn zitdagen voor sociaal dienstbetoon was ik niet verschenen. Ik kon niet meer zoals vroeger tegelijkertijd in Brabant zijn en in Aalst, in Ninove en Geraardsbergen en Sottegem. Midden de verkiezingsstrijd – het was alleen in Brabant verkiezing – moest ik alle propagandawerk staken. Ik liet alleen nog een manifestje van huis tot huis ronddragen, met deze tekst: 'Mijn inzicht was, deze manifestjes zelf ten huize te komen brengen, met mijn hartelijke groet aan u en de familie. Maar ernstig ben ik ziek gevallen: zware vermoeienis, overspanning, maandenlang koortsachtig gewerkt... met dit slecht weer een zware valing opgedaan, bronchitis, vrees voor pneumonie. Ik moet oppassen. Nu zullen onze geliefde propagandisten dit schriftje brengen.'

Met de schone dagen van juni beterde het wat. Ik kon rustige wandelingen maken, in de open vrije lucht. Ik doorliep dan twee drie dorpen, Haaltert, Denderleeuw, Welle, ik bleef ergens bij vrienden genieten van een smakelijke boterham met eieren en hete koffie. En dan keerde ik terug, te voet, langs het golvend graan, als in de derde hemel. Partijgenoten hadden me een wandelstok ten geschenke aangeboden, en hiermee maakte ik nog langer en schoner wandelingen. Ook mijn werk kon ik stilaan

hervatten. Augustus werd weer een slechte maand en in december moest ik in mijn bladen bericht plaatsen: 'Voortdurend komen mensen bij mij, in de week, 's morgens. Ze riskeren me niet thuis te vinden, maar er is altijd iemand in mijn plaats om ze te aanhoren.'

Alhoewel de stad zelf me nog nooit of nimmer op een officiële plechtigheid had uitgenodigd – iets waar ik als volksvertegenwoordiger toch recht op had – werd me dit dan in de volkswijken vergoed, daar ontving ik de genegenheid der kleinen, die me reeds van ver toeriepen: 'Dag meneer de volksvertegenwoordiger.' En soms, als ik ergens in een vreemde stad was, kon men zich vergissen en langde men beleefd hoed of klak af, om te zeggen: 'dag meneer Priester Daens.'

Misschien zal men mij dit alles later verwijten, maar als erfdrager van priester Daens' boodschap was ik te oud geworden, en ook nog te zwak om dag aan dag aan het stuur te staan. Trouwens, aan het stuur staan is nooit iets voor mij geweest. Het was mijn vreugde, dat ik een goed journalist kon genoemd, en meteen ook een volksvriend. En ook was ik wel een beetje trots, het tot volksvertegenwoordiger te hebben gebracht. Maar leiding aan de partij geven kon ik niet.

Mijn verantwoordelijkheid schoof ik stilaan af op de aan bod komende jongere elementen, ik probeerde alleen nog wat van het late zonnetje te genieten. Dat men mij van stadswege nooit officieel uitgenodigd had op feest of plechtigheid, werd mij dan vergoed door de jonge koning Albert, die me op een feest aan het Hof uitnodigde. Ik weet het, vroeger had ik heel wat gespot met al die parlementairen, 'die alleen goed waren om zich op het balfeest van de koning te vertonen'. Maar met deze jonge koning waren de verhoudingen wel enigszins gewijzigd. Leopold II was een vijand van alle democratie geweest, en vooral door zijn toedoen was broer Adolf veroordeeld geraakt door paus Leo XIII. De jonge vorst integendeel was een democraat, met oog voor de nieuwe aanbreekende tijd.

Toch was het zo, dat het volk in de arbeidersbuurten, waar daensisten en socialisten met elkaar verbroederd hadden, niet hoog opliep met de grote verkwisters aan het Hof. Ik wist dat ze het me kwalijk konden nemen, nu zélf een feest aan het Hof te zullen bijwonen. Ja, dat ze het zelfs als een

verraad konden beschouwen. Ik liet het nieuws erover dan ook in mijn bladen verschijnen op een verontschuldigende en zelfs wat grappige toon. Ik deelde het mee in een gefingeerd gesprek tussen twee Oudbewaarders: 'We hebben de dood en de ondergang der familie Daens gezworen, en daar twintig jaar aan gewerkt. We hebben gezegd, dat we maar gelukkig zouden zijn als de kinderen Daens geen boterham meer te eten kregen. We hebben priester Daens alles ontnomen, tot zelfs zijn priesterkleed toe. We hebben zijn broer Pieter in de bak doen steken, hem uit het hospitaal doen verjagen. En nu... nu wordt hij uitgenodigd aan het Hof'

Alleen uit angst, dat het volk van de Osbroeck het me kwalijk zou nemen, liet ik ook nog het verhaaltje over mijn hoge hoed de ronde doen. Het dragen van een klakkebuis of hoge hoed was op die feesten aan het Hof verplichtend. Ergens op zolder moest ik nog zo'n hoge hoed liggen hebben, in jaren niet meer gebruikt en onder vuil en stof zittend. Om dit vuil en stof ervan te verwijderen, moest er zelfs petroleum aan te pas komen. Met blinkende hoge hoed, maar stinkend naar petroleum, begaf ik me dan naar het paleis. Ik nam de hoed van het hoofd, gaf hem in handen van een paleisbediende en zei: 'Kom er niet te dicht mee bij het vuur, jongen, want dan ontploft hij.'

Ik redde me met een grapje, dat in de volksbuurten met smaak werd voortverteld. Maar ik zag best genoeg, dat onze hele partij steeds meer naar rechts aan het zwenken was. En om de hele waarheid te zeggen, veel verder dan het mij lief was. Niet meer met liberalen of socialisten, maar met reeds katholieken zochten zij contact. En zo erg was het reeds gesteld, dat een lid der familie de Bethune met ons zoete broodjes kwam bakken. Leo de Bethune, door zijn al te grote ijver om op de politieke ladder omhoog te klimmen, was een onzer bloedvijanden geworden. Bij zijn dood trad zijn jongere broer, Louis de Bethune, tot ons Onpartijdig Komiteit toe en schreef hij brieven: 'Achtbare Meneer Pieter'. En nu kwam de jongste broer, Karel de Bethune, in ons lokaal binnenlopen en vriendje spelen met al wat daensist was. Straks zou hij ook nog vragen, of hij met de verkiezingen op onze lijst mocht komen.

En dan was Leonce Ducatillon teruggekeerd, vol wrok tegen liberalen en socialisten. Het zal wel waar zijn, dat hij daar heel wat naars had ondervonden, maar hij, die priester Daens nog had uitgemaakt voor 'die Pontius-Pilatus', moest nu niet de toon komen aangeven. De jongeren ontvingen hem echter met open armen, en juichten hem ook oorverdovend toe, de dag waarin hij zijn credo kwam verkondigen: 'Onze partij gaat een belangrijke rol vervullen in het land, zij moet de katholieke partij vervangen die van dag tot dag verzwakt. Op een gegeven dag zal ónze partij de politieke toestand moeten beheersen. De liberalen en socialisten van het arrondissement Kortrijk hebben mij voorgesteld met hen kartel te sluiten. Welnu, ik heb vlakaf geweigerd: er is maar één partij die mijn partij is, de christen volkspartij.'

Stormachtig juichten zij hem toe, vooral omdat hij ook nog spectaculair deed: wij zouden in de eerstkomende verkiezingen niet één, maar drie en zelfs vier zetels behalen. Want hij zag de dag naderen, waarin tussen onze christen volkspartij en de katholieke partij eenzelfde verlangen naar eenheid zou heersen, als nu bij liberalen en socialisten... en in die 'eens komende dag' zou dan de katholieke partij verjongd en vernieuwd heropbloeien in de schoot van ónze partij.

Dat was het dan, wat de jongeren in onze partij verlangden: een weegschaal te zijn tussen links en rechts, een eigen machtige partij die in de naaste toekomst een grote rol zou spelen. Maar welke rol, of op welk gebied, werd niet gezegd. Het zou echter niet voor de 'eerstkomende dag' zijn, want bij de verkiezingen in Brabant kregen wij een klopping van belang. In Wolvertem, waar we zo vast op gerekend hadden, waren we achteruitgegaan. In Halle en omliggende verloren we stemmen. In Brussel, stad en voorgeborchten, verloren we nog méér stemmen. Ik begreep het, priester Daens was niet meer. En alhoewel hij door deze jongeren vereerd werd als een reeds legendarische heilige of held, waren zijn woorden reeds dode woorden geworden. Zij konden het hart van het volk niet meer veroveren, omdat zij met het volk niet meer meeleeften. Zij wilden 'de balans' zijn, de weegschaal tussen links en rechts, en in feite kwamen zij gewoon tussen twee stoelen te zitten.

En ongelukkig was er dan weer in het parlement sprake van die eeuwige schoolkwestie, die maar niet opgelost raakte en blijkbaar ook nooit zou opgelost worden. Zowel bij links als bij rechts ging het niet om het onderwijs, maar wel of de jeugd klerikaal dan wel antiklerikaal zou opgevoed worden. Het was de enige kwestie waarin ik echt en echt 'de balans' wou en moest zijn, want aan beide kanten stond men veel te fanatiek en ook veel te stompzinnig tegenover elkaar, en het resultaat van dit alles was een onderwijs van maar zo en zo. Nu moest het budget gestemd worden, en bij uitzondering stemde ik met de katholieken mee, om ook hun scholen van het beschikbaar gestelde staatsgeld te laten genieten. 'Zowel het vrije als het officiële onderwijs moet gesteund worden,' zei ik, 'want er moeten scholen bestaan voor iedere denkwijze.' Socialisten, en vooral liberalen, vielen me hierom zeer heftig aan. Ze schreven 'dat ik een miljoen frank had gestemd voor de rijke kloosters'. 'Wees toch eerlijk,' antwoordde ik, 'het is niet voor de rijke kloosters, maar voor de arme katholieke scholen en vooral voor de arme katholieke onderwijzers die ook al veel te weinig betaald worden.'

Terloops moet ik ook nog een grappige gebeurtenis aanhalen, die zich voordeed tijdens deze stemming in de Kamers. Ik verdedigde daar mijn zienswijze, maar omdat ik zoals altijd in het Vlaams sprak, onderbrak me Polet in het Frans 'toch Frans te willen spreken, zodat ook hij me verstaan kon'. 'Verstaat ge dan geen Vlaams?', zei ik in het Frans. En toen hij ontkennend antwoordde voegde ik eraan toe: 'Welnu, leer het dan.' Ik wou gewoon in het Vlaams doorgaan met mijn uiteenzetting, maar keerde me nog eens tot hem en zei: 'Quand vous parlerez Flamand, alors je parlerai Français.' Wat iedereen aan het lachen bracht. Polet maakte zich echter woedend en riep uit: 'Il ne me reste plus, dès lors, qu'à m'en aller'. En ik antwoordde gewoon: 'Alors, bon voyage.' De hele Kamer zat erbij te gieren.

Ze lachten, maar zowel liberalen als socialisten namen het me kwalijk, dat ik in deze schooloorlog niet aan hún onverzoenlijke zijde stond. In *Recht En Vrijheid* werd ik nu openlijk aangevallen, en dit voor de allereerste keer. Steeds waren er heftige artikels geweest tegen de behoudsgezinde katholieken en liberalen, tegen de liberale werkmanskring als deze het oneens was met Nichels, en de laatste jaren vooral tegen Petrus Van

Schuylenbergh en zijn christene vakbonden. Bijna nooit was de daenspartij aangevallen, en zéker niet mijn eigen persoon. Nu werd ik, wegens deze schooloorlog, als een verrader der arbeiders voorgesteld.

Erger was het, dat die eenvoudige mensen het ook nog geloofden. Dezelfde zondag waarin het blad der socialisten verschenen was, zat ik in de avond wat te kaarten in een volksherberg. Een groepje socialistische arbeiders viel binnen en een onder hen, zichtbaar bedronken, kwam me voortdurend bij mijn kaartspel lastig vallen. De mensen uit de herberg namen het voor mij op, en zegden: 'Laat hem toch rustig aan het spel, wat is me dat nu!' Maar ik voelde duidelijk genoeg aan, dat deze eenvoudigen opgehitst waren door dat geschrijf in *Recht En Vrijheid*. Ook de volgende dagen op tram of trein waren er die het hoofd wegkeerden als ze me zagen. Dat men mij in de bladen aanviel kon me niet schelen, maar dat men deze eenvoudigen tegen mij ophitste omwille ener onrechtvaardige zaak, deed me verdriet aan.

Ik antwoordde dan ook in mijn bladen. Ik gaf Nichels ervan langs, en Nichels antwoordde, en het werd op de duur een straatjesruzie, iets als daar in de herberg zélf, bij het kaartspel. Het enige waar Nichels naar grijpen kon, buiten de stemming in de Kamers, was weeral mijn 'geveinsde armoede'... 'Ge geeft u uit voor een armoedig man, ge roept voortdurend het medelijden van het volk in, zodat iedereen gaat denken dat ge op rot stro moet slapen. Maar uw armoede is geveinsd. We zullen eens uw inkomen aan het onze vergelijken, en het volk zal dan zien wie zich op de beste stal bevindt.'

Over mijn 'gehuichelde armoede' zou men het steeds maar uitgebreider hebben, tot het zijn toppunt bereikte in de manifesten van onze eigen partijgenoot Dumont uit Erpe, die noch min noch meer beweerde, dat ik hem tot de bedelstaf had gebracht om mij zelf alles te kunnen toeëigenen. Toch was het niet zo, dat ik het steeds maar over mijn armoede had. De katholieken hadden alles en nog wat beproefd om mijn huisgezin ten onder te brengen. Ze waren daar niet in geslaagd. Mijn kinderen had ik ondanks alles treffelijk kunnen opvoeden, ze waren nu volwassen en konden zelf reeds een centje binnenbrengen. Ondanks het veroordelen van mijn bladen was men er ook niet in geslaagd ze weg te vagen. Ik bereikte weer een zeer

groot lezerspubliek en zowel het *Land Van Aalst* als *De Werkman* werden gretig gekocht en verslonden. En bovendien had ik mijn inkomen als volksvertegenwoordiger. Ik was geen schatrijk man geworden, maar door noest werken en zuinig leven had ik weer wat kunnen heroveren van wat me door schandelijke broodroof was ontnomen geworden. Maar jarenlang hadden mijn broer en ik het zó te verduren gekregen, dat onze armoede spreekwoordelijk was geworden, en ja, hierdoor ook door ons als propagandamiddel was gebruikt. Ook onze armoede was een mythe geworden, en alhoewel deze armoede voor een groot deel overwonnen was geraakt, deed men in onze partij nog steeds als kiespropaganda geen afstand ervan.

De kloof tussen ons en de linkse partijen werd echter steeds maar groter. Haast elke week werden er nu pennetwisten gevoerd tussen *Recht En Vrijheid* en mijn eigen blad *De Werkman*. De socialisten verweten ons het gebrek aan richtlijn. Wij waren, schreven ze, een zwevende om niet te zeggen stuurloze partij geworden. Wij waren de ‘christen volkspartij’ zegden ze, en ze namen dat eerste woord ‘christen’ onder het vergrootglas: hoeveel daensisten er nog in feite waren, die zich christelijk mochten noemen? want de meesten onzer partijleden hadden sinds jaren geen voet meer in de kerk gezet. En ze namen daarna het woord ‘volkspartij’ op de korrel: hoeveel van die nieuwelingen in onze partij voelden iets voor het volk, voor de sociale strijd? Zij schreven – en in mijn hart wist ik, dat ze hieromtrent gelijk hadden – dat de daenspartij alleen nog een groep was, die weliswaar de nagedachtenis van priester Daens vereerde, maar diens woorden vergeten was. En dat zij verder die verering overdroegen op mij, zijn nog levende broeder. Ja, en voor zover ook dát nog duren zou.

Ondertussen drongen deze nieuwelingen in de partij erop aan, dat wij het te enge lokaal in het Sintjorisstraatje zouden verlaten, en een leegstaand mooi en ouderwets huis in de Lange Zoutstraat aankopen, het beroemde huis Dirk Martens, waar de allereerste drukpers in België was in werking gezet. Men vroeg 20.000 frank voor het huis, en binnenin moest het dan nog helemaal verbouwd worden. En natuurlijk moesten de tegenstrevers weer vragen ‘of ook dit van mijn armoede was... ofwel met het geld van baron Karel de Bethune, die naar onze partij was komen overlopen?’

Maar in de arbeiderswijken waren té veel banden, die daensisten en socialisten aan elkaar hielden. Samen waren ze opgestapt in alle stoeten en betogingen, samen hadden ze op de Grote Markt gevechten geleverd, samen waren ze gebroodroofd en vervolgd geweest. Zo iets begrepen de jongeren in onze partij niet, zij kwamen uit de kleine middenstand en hadden dit alles nooit meegemaakt. Ikzelf begreep des te beter wat een verwijdering, en meer nog een breuk, met het socialisme betekenen zou: honderden arbeiders in de stad alleen reeds, zouden meteen naar het socialisme overlopen.

De breuk kwam, maar gelukkig voor mij was een socialist zélf er de oorzaak van en kon ik gebruik ervan maken, het hún naar het hoofd te gooien. Voor de komende verkiezingen zou elkeen weer met een aparte lijst verschijnen, en de socialisten hadden hiervoor reeds beroep gedaan op een jong advocaatje uit Brussel, Alberic De Swarte. Wat de katholieken ondervonden hadden met Woeste, en wat zijzelf hadden ondervonden met Kamiel Huysmans was ze blijkbaar geen voldoende les geweest. De Swarte, die veel te jong was om iets van onze gezamenlijke strijd en geschiedenis af te weten, en die bovendien als vreemdeling de plaatselijke toestanden niet doorhad, meende het ogenblik gekomen om de bijl te grijpen, en nu eens en voorgoed alle banden door te hakken. Hij hield een spreekbeurt in hun lokaal 'Hand Aan Hand' en liet deze ook nog eens in *Recht En Vrijheid* verschijnen. Het was, in het kort gezegd, het stukslaan van de 'mythe pastoor Daens'. Het was de eerste keer dat iemand van links zo iets waagde, want tot nu toe was de figuur en de nagedachtenis van priester Daens in de socialistische pers in ere gehouden. De hele stad schrikte dan ook op, als het de artikelen van De Swarte onder ogen kreeg. In alle arbeiderswijken liep men met *Recht En Vrijheid* heen en weer, en zowel daensisten als socialisten keken er zich de ogen op uit.

Het waren een viertal artikels, met deze onderscheidene titels: 'Kluchtspel', 'Poesjenel-democraten', 'De vleermuizen', 'De holle kruiken'. Schokkende onthullingen kwamen er, ondanks deze titels, niet in voor. Het was gewoon een opsommen van het aantal wetten, die priester Daens had helpen stemmen of verwerpen, en waarbij hij dan telkens aan de zijde der katholieken zou gestaan hebben. Nu wist iedereen in het stadje, dat Adolf vrijwel altijd mét de socialisten had mee- of tegengestemd, en slechts een of

tweemaal zich onthouden. En dit dan nog, als het weer over die dwaze schooloorlog was gegaan, en niet het belang van de arbeider maar van de loge ermee gemoeid was. Wat De Swarte aanhaalde was in eerste plaats reeds onwaar, en bovendien vergiste hij zich ook nog voor wat feiten en omstandigheden betref. Ja, vergiste hij zich zelfs in de datum.

Bij zijn tweede artikel, met titel 'Poesjenel-democraten' – en waarin hij de periode behandelde toen pastoor Daens zus, en Aloïs De Backer zó stemde – moest hij het ingezonden commentaar van een aantal lezers behandelen, en toegeven dat hij zich inderdaad vergist had. Als verontschuldiging haalde hij aan 'deze artikelen geschreven te hebben naar een verschenen brochure van Furnemont', en meer zelfs, 'de tekst dezer brochure schier letterlijk te hebben overgenomen.' Dat een hun onbekende socialist als Furnemont een brochure vol fouten en vergissingen schreef, kon niemand in het stadje wat schelen, maar dat De Swarte ze letterlijk overschreef om er dan zijn eigen naam onder te zetten, maakte hem voorgoed belachelijk.

In het derde artikel, nu, 'De vleermuizen' getiteld, moest hij dan de fouten en vergissingen uit het tweede artikel herstellen. Het waren nu socialistische lezers zelf, die hem hadden meegedeeld 'dat het niet in 1900 maar in 1898 was, en dat pastoor Daens niet dit maar integendeel dat had gezegd... enzovoort, enzovoort.' Toen moest het geplande artikel komen met titel 'De holle kruiken', maar vond hij echt geen kans meer nog verder modder te gooien naar het doodsprentje van priester Daens. Het werd in hoofdzaak een verdedigen van zichzelf, 'dat hij niet zinnens was geweest een lijk te bevechten, zoals hem algemeen in het stadje verweten was geworden, doch dat hij alleen maar de twijfelachtige houding der daensisten had willen aantonen.'

Had hij onze stad beter gekend, en de jonge mannen die zich aan het hoofd onzer partij aan het stellen waren, dan had hij moordende slagen kunnen uitdelen. Nu had ik alle troeven in handen en kon ik in mijn bladen de vraag stellen 'waarom het toch altijd vreemdelingen moesten zijn, die zich in Aalst kwamen voorstellen? En of er dan nooit eens iemand onder de gekende en gewaardeerde leiders der stad zélf aan bod mocht komen?' En voor De Swarte persoonlijk schreef ik: 'Ons volk, meneer, ge kent het

misschien niet, maar het heeft eerbied voor een dode. Wilt ge de christen volkspartij bevechten, laat de doden slapen en val de levenden aan, dat is treffelijker.'

Toch gaf De Swarte nog een klap terug, door te vragen: 'Als gij groene socialisten zijt, zoals men u steeds genoemd heeft, waar zijn dan uw instellingen, uw coöperatieven, uw vakbonden?' Iets waar ik alleen op antwoorden kon: 'Ja, waar zijn onze inrichtingen? Dat vragen de katholieken ons ook, nadat ze overal onze instellingen hebben vervolgd door de meest misdadige broodroof. Op de meeste plaatsen, meneer De Swarte, werden ze versmacht en vermoord.'

Ik zegde het reeds, ik voelde me niet best voor wat mijn gezondheid betrof, en kon niet anders dan de jongeren aan het roer laten. De onophoudende stroom mensen, die me dagelijks kwam opzoeken om raad en steun te vragen, kon ik nog onmogelijk te woord staan. Ik liet dan ook opnieuw weten: 'Ben ik niet thuis, Franz is daar, of iemand anders.'

Mijn zoon Franz kon nu ook al eens een woordje mee praten of wat in mijn bladen schrijven. Hij was een heel lieve jongen en ik hield ontzettend veel van hem. Ge kent dat, vaders die drie dochters kregen en dan eindelijk tóch nog een zoon. Op hem had ik mijn hoop gebouwd, en hij deed ook zijn best het me naar de zin te maken. Wat hij in onze bladen schreef was echter, waarom het verzwijgen, niet veel meer dan een nabootsen van mijn stijl en woordkeuze. Weinige lezers lieten zich eraan vangen, hij kreeg haast nooit de frisse en oorspronkelijke toon te pakken. Ten andere, hij had ook niet zoveel belangstelling voor politiek. In zijn kinderjaren had hij door de politiek te veel leed om zich heen gezien, en te veel afzondering erdoor meegemaakt.

Samen met de andere jonge mannen in de partij had hij ook weinig of geen belangstelling voor de sociale kwestie, 'die brandende kwestie', zoals ik vroeger zo menigmaal had geschreven. Met de anderen sprak hij zich uit voor de politiek van de weegschaal, 'de balans' tussen rechts en links. Maar ondertussen, weeral met de anderen, was hij steeds meer geneigd die balans naar rechts te doen overslaan. Hij schreef zelfs: 'Wat ons betreft, we zullen hevig werken en strijden om in de weegschaal tussen klerikaal en

antiklerikaal de doorslag te geven... Priesters, heren geestelijken, houdt toch op met ons te bekampen! In 't voordeel der kerk is het uw plicht ons te helpen.'

Hij bleek ook in hoofdzaak flamingant. Broer Adolf had bij voorkeur Vlaams gesproken in het parlement, en ook ik sprak nooit wat anders dan Vlaams. Het waren Vlaamse mensen die mij verkozen hadden, en waarom moest ik dan in een andere taal over hen en voor hen spreken? Menigmaal had ik ook gewezen op het misdadige, dat onze Vlaamse jongens bij het leger in het Frans werden toegeschreeuwd, of dat onze Vlaamse werkers in het Brusselse het nooit tot meestergast of zo konden brengen. Maar mijn Vlaamse strijd was een onderdeel van de sociale strijd geweest.

De jongeren waren weinig of niet in beweging te krijgen als het om een staking ging, strijd voor loonsverhoging, strijd voor kortere werkdagen, strijd voor een meer menswaardiger behandeling in de fabrieken. Zij werkten niet op fabrieken. Zij maakten zich vooral woedend, als weer de Vlaamse taal moest onderdoen voor de Franse. En wat meer was, en betekenisvoller, ik moest het meemaken hoe ze niet meer genoeg hadden aan mijn beide bladen, en ook nog het blad *De Volkseeuw*, waarin ze zoveel mochten schrijven als ze lust hadden, maar waar hun proza toch eerst nog even onder mijn ogen had te komen. Ze staken de koppen bijeen, mijn zoon Franz, de 25-jarige Van den Bruele die weldra met mijn dochter Anna zou trouwen, Victor Bocqué en Jan de Neve, en ze pakten met een eigen blaadje uit, dat ze *De Volkswil* doopten. En om zeker ervan te zijn, dat de oudwordende Pieter hen niet op de vingers ging kijken, werd de redactie ervan overgebracht naar ons lokaal in het Sintjorisstraatje.

Zij noemden het een christen democratisch blad, maar het was in hoofdzaak een blad der nieuwe 'daenspartij', waarin werd gedroomd eens de ganse katholieke partij naar hen te zien overlopen, om hierdoor de machtigste partij van alle te kunnen worden.

Daarom werden mannen als de jongste der de Bethunes er met open armen ontvangen. Ze dachten toen reeds, dat na de Bethune ook nog alle anderen zouden volgen. Ze op de vingers tikken kon ik niet, want zelf zag ik ook wel, dat onze 'christen democratie' steeds minder zin kreeg. Als christen democratische partij was ons het gras onder de voeten weggemaaid

door Petrus Van Schuylenbergh, die onze partij verlaten had om bij de katholieken een schijndemocratie in te voeren en alle christene arbeiders bij zijn vakbonden te laten aansluiten.

Het had voor gevolg, dat het werkvolk ons stilaan ontviel. Sloten onze christene arbeiders zich steeds meer bij Van Schuylenbergh aan, onze vrijzinnig geworden arbeiders liepen de een na de ander naar de socialisten over. En wie tussen beide niet kiezen kon, werd liberaal. Te Denderleeuw, waar we eens zo machtig waren, liepen ze haast in blok naar de liberalen over. In Denderleeuw had De Pelsmaecker aan het hoofd gestaan, maar die had de partij verlaten. Stuurloos rondzwalkend hadden ze er eindelijk een eigen lokaal geopend... maar met geld van de liberalen. Alleen reeds hierom noemden ze dit lokaal 'De Verbroedering', want daensisten en liberalen verbroederden er inderdaad avond aan avond. Het lokaal werd op de duur de plaats van samenkomst, van al wie niet klerikaal voelde of dacht. En als de liberalen er datzelfde jaar ook nog met een eigen fanfare uitpakten, bestond ze uit voornamelijk daensistische muzikanten. Denderleeuw was voor ons verloren, de daensisten waren liberalen geworden.

Menigmaal heb ik onze jonge mensen gewaarschuwd. Zij vonden het niet zo erg, dat een aantal arbeiders ons ontvielen, die toch reeds in hun hart liberalen of socialisten waren geworden. Des te zuiverder zouden zij staan, zegden ze, als alleen de ware daensisten overbleven. En vol vertrouwen in de toekomst, begonnen zij binnenin aan het uitbreken en heropbouwen van het oude mooie huis in de Lange Zoutstraat. Ze hadden geen begrip voor coöperatieven, maar ze hadden wel verstand van iets als een samenwerkende maatschappij met aandeelhouders: zij lieten weten dat deze aandelen te bekomen waren aan 25 frank, geplaatst aan 3 procent.

Toch bekwam me soms de vrees, dat katholieken als die jonge baron de Bethune alleen maar op ons werden afgezonden, niet om onze partij te versterken, maar om ze naar de oude schaapstal terug te voeren. In mijn wel iets te voorbarige vrees zag ik ze aankomen als lammetjes, om zich morgen of overmorgen de wolven te tonen die alles zouden stukbijten en verscheuren.

Mijn vrees bleek een ietsje voorbarig. De katholieken waren niet eensgezind genoeg meer, om dergelijke plannen te bebroeden. Woeste, de man die hen jarenlang in het gareel had gehouden, werd te oud en onder elkaar vochten ze nu om het meesterschap. Wie ogen had kon zien, dat het Romain Moyersoen moest worden – door Woeste zelf was hij immers tot kroonprins uitgeroepen – maar weinigen onder hen wilden dit zo maar aanvaarden. Voornaamste tegenstrever was en bleef baron Louis de Bethune, die zich eveneens een kroonprins beschouwde, zijnde de voornaamste telg der familie de Bethune, die alleen maar Woeste had gedoogd omdat het niet anders kón. En dan was er ook nog Petrus Van Schuylenbergh, die er stilaan genoeg van kreeg alleen maar katholiek te zijn om zich met hun vakbonden bezig te houden. Ook hij wou op hun lijst komen, als vertegenwoordiger dezer vakbonden. Clemens Van de Putte verzette zich tegen Moyersoen, omwille van zijn blad *De Volksstem*. En zelfs met zijn vriend dr. De Naeyer was het niet altijd koek-één-deeg.

Het kwam zelfs voortdurend aan het licht tijdens de gemeenteraadszittingen, waar nu deze katholiek met gindse liberaal akkoord ging, en dan weer katholieken onder elkaar niet meer akkoord konden komen. Er werd gesproken over het aanleggen van een stadspark – iets waar ikzelf al jaren over gezaagd had, dat zo iets in een stad vol fabrieken met rokende schoorstenen broodnodig was – en waarvoor ze nu reeds de plaats gevonden hadden: de moerasgronden van de Osbroeck. Een paar katholieken haalden er de schouders bij op. Waar zouden we het geld ervoor halen? wilden ze weten. Moyersoen antwoordde toen, dat alles best kon opgelost worden als men hem zijn goesting liet doen, maar hierover zou hij dan later meer uitleg verstrekken. En toen keek hij heel verbaasd op, als hij zijn vriend De Naeyer wrevelig hoorde zeggen: ‘Waarom iets beloven, als ge weet dat ge uw woord niet kunt houden?’

Toch bleven De Naeyer en Moyersoen hand in hand lopen. Zij hadden onder hun beiden grootste plannen, en een daarvan was: in ons stadje van nu goed dertigduizend inwoners met een dagblad uit te pakken. Tot nu toe waren wij allen, drukkers-uitgevers, tevreden geweest als we voldoende lezers vonden voor onze weekbladen. Maar een toch nog altijd plaatselijk blad, dat dag aan dag opnieuw zou verschijnen, leek zelfs mij een

halsbrekend waagstuk. Maar blijkbaar hadden ze zich geïnspireerd op de officiële cijfers der laatste volkstelling: daarin stond zwart op wit, dat er in de stad van nu 35.125 inwoners reeds 12.913 volwassenen en 9.926 minderjarigen konden lezen en schrijven, en dat door de schoolplicht dit cijfer elk jaar nog zou stijgen.

Maar het waagstuk werd volbracht, het weekblad *De Volksstem* werd een dagblad. Zij schreven erin, 'dat *De Volksstem* zou voldoen aan de vereisten onzer volkseeuw, opgesteld en beheerd door ware volksvrienden, werklieden en landbouwers, geschreven in de volkstrant, en met hun verleden als waarborg voor de toekomst'. Deze 'werklieden en landbouwers' bleken echter dokter en grootnijveraar Theo De Naeyer en de reeds schatrijke advocaat Romain Moyersoën te zijn, bijgestaan door de eveneens rijke advocaat Eugène Bosteels – die zijn proza 'een boerke uit Affligem' zou tekenen – en ook nog ondercommissaris van politie Petrus Van Nuffel, en pater jezuïet Thaymans.

Jan Van Nuffel, drukker-uitgever van het blad, bleef echter bij hoog en laag beweren dat het blad zijn wettige, door hard werken verkregen eigendom was.

Wij, andere uitgevers van bladen, stonden machteloos tegenover dit bedrijf en geschrijf achter de schermen. En machteloos vooral, omdat niemand van ons wist wie dit of dat artikel erin neergepend had. Als Van de Putte een stommitieit schreef in *Denderbode*, dan wist iedereen dat. Als Van Schuylenbergh in zijn *Vrije Werker* een of ander verkondigde, dan konden we hem van antwoord bedienen. Iedereen wist wat ik geschreven had, of Alfred Nichels. Maar hoe konden we strijden tegen 'een boerke uit Affligem', als dat een jonge advocaat in onze stad was? Alleen dr. De Naeyer – nog steeds door de socialisten 'den Uil' genoemd – was weer eerlijk genoeg om alle proza van zijn hand te tekenen.

Toch waren niet ik of Nichels het meest gebeten op dat dagblad, maar wel de andere katholieke uitgevers, Van de Putte en Van Schuylenbergh. Toen Van de Putte op zaterdag het loon aan zijn werkvolk uitbetaalde, lieten vijf onder hen – het merendeel van zijn personeel – weten, dat zij de volgende week niet meer zouden beginnen: ze waren aangeworven door het dagblad *De Volksstem*. Tussen Van de Putte en Van Schuylenbergh had alles

behalve vriendschap bestaan, maar nu tekenden ze samen een Open Brief aan alle katholieke kamerleden en senatoren van het arrondissement, waarin ze zegden 'te willen protesteren tegen de samenwerkende maatschappij der heren Moyersoën, De Naeyer en anderen, die de overige katholieke drukpers aan het broodroven waren'.

Het oprichten van het dagblad *De Volksstem* werkte eerder stimulerend dan ontmoedigend op de andersdenkenden. De liberalen paktten met een nieuw weekblad uit, dat zij *Het Vrije Woord* noemden, en naast hun ander weekblad *De Volksgazet* bleef verschijnen. Het verschijnen van *Het Vrije Woord* werd door de socialisten met sympathie begroet. Zij schreven erover: 'Wat wij reeds lang voorzien hadden is nu gebeurd: de liberale *Volksgazet* werd beheerst door een doctrinaire geest en vandaar de ontevredenheid der radicalen, die het zeer moeilijk hadden er een democratisch artikel te zien in opnemen. *De Volksgazet* zal nu de doctrinaire artikelen van Van Opdenbosch en Co opnemen, terwijl in het *Vrije Woord* Brys en consorten zullen schrijven. Hoe eerder de doctrinairers verdwijnen, hoe beter het zal worden voor de werkende klas. *Vrije Woord* help ons in onze rechtvaardige strijd, en een lang leven is u verzekerd.'

Maar nauwelijks was het bekend, dat *Het Vrije Woord* zou verschijnen, of er werd meegedeeld dat nog een ander nieuw liberaal maandblad zou verschijnen, met titel *De Vrije Arbeider*. Het was van Gustaaf Leveau, die een paar jaren geleden als vertegenwoordiger van de liberale werkmanskring in de gemeenteraad had gezeteld, maar daarna niet meer verkozen was geraakt. In het eerste nummer ervan zette hij uiteen, dat het doel van zijn blad was: 'Onze oprecht-vrijzinnige arbeiders dienstig en aangenaam te zijn, door het uiteenzetten van het liberaal-democratisch programma, en door het mededelen en verklaren van al wat de werkman kan nuttig zijn. Ons doel is ook, krachtig mee te werken aan de lotsverbetering en de welvaart onzer vrije arbeiders, strijden voor meer en beter onderwijs, betere arbeidswetten, verzekering tegen ongevallen, bekomen van een deftig ouderdomspensioen... enz.'

Dit maandblad van Gustaaf Leveau had meteen een 1500 tot 2000 lezers, en vreemd genoeg, het werd iets minder enthousiast door de

socialisten ontvangen dan *Het Vrije Woord*. Nichels liet meteen horen: ‘We hopen dat *De Vrije Arbeider* tenminste zélf vrij zal zijn, en niet zal moeten luisteren naar hen die het hoge woord voeren in *De Volksgazet*, want in dat geval zal er weinig geschreven en gewreven worden in ’t belang der arbeiders.’

Tenslotte dachten de liberalen er ook aan, als allerlaatste politieke partij in de stad, om een samenwerkende broodbakkerij op te richten. Er was nu een socialistische, een daensistische en een katholieke bakkerij, waarom zouden zij dan nog langer aarzelen? Zij hadden gearzeld, omdat Nichels hun dan zijn hoon niet zou gespaard hebben. En inderdaad, hij liet meteen horen: ‘De Liberalen hebben ons nu zolang voor “winkelsocialisten” uitgemaakt, omdat we een bloeiende bakkerij bezaten. En toen ook de katholieken ermee begonnen, gaven ze die de spotnaam van “de Zwarte Bazaar”. Nu komt ook hun bakkerij en mogen wij ze uitmaken voor “winkelliberalen” en kunnen de katholieken het “de Blauwe Bazaar” noemen.’

De socialisten insinueerden ook allerlei omtrent hen, die aan het hoofd van deze Blauwe Bazaar zouden staan: dat zij allen liberalen uit de begoede klasse waren, ‘die het alleen maar deden omdat ze er een winstgevend zaakje in zagen’. Ze zouden trouwens, de socialisten, proberen eenzelfde proces in te spannen tegen de Blauwe Bazaar, als ze het indertijd hadden gedaan tegen de Zwarte Bazaar.

De socialisten werden niet meer vervolgd in het stadje, maar wel genegeerd. Nog steeds was er geen enkele van hen vertegenwoordigd in het bestuur van het Stedelijk Werklozenfonds, ook al schreven ze hierover haast week aan week in hun blad: ‘t Is een echte schande!’ Nu zouden ze opnieuw uitgesloten raken bij een komiteit, opgericht met medewerking van alle partijbesturen, om voor volgend jaar een tentoonstelling van ambachtelijke kunst te organiseren.

Voor de allereerste keer hadden ze mij wél gevraagd en dat deed me echt genoeg: in al die jaren dat ik reeds volksvertegenwoordiger was, had men mij nog nooit eens op het stadhuis uitgenodigd. Maar ik ontmoette Nichels die mij meedeelde, dat zij als socialisten ook in dit komiteit niet zouden

opgenomen worden, en ik liet onmiddellijk in mijn bladen weten, dat zo iets geen manier van handelen was: 'De socialisten mogen op de stadskiosk geen concerten geven, de stadsschouwburg niet gebruiken, geen zitting nemen in het Stedelijk Werklozenfonds. Om goed te lukken is een algemene samenwerking nodig, rechtzinnig en onpartijdig, zonder iemand uit te sluiten.'

Op mijn beurt sprak ik hierover met een paar liberalen, en we dreigden dan gezamenlijk ontslag te nemen als niemand der socialisten werd uitgenodigd. De katholieken hoorden hierover en zonder ons te verwittigen drukten ze gauw de omzendbrieven met alle namen der komiteitsleden, katholieken, liberalen en daensisten. We protesteerden hiertegen en stuurden op onze beurt een omzendbrief rond, dat de liberalen De Windt, De Blicck, en Van der Schueren, en de daensisten Daens en De Neve zich uit het komiteit terugtrokken. En op eigen houtje liet ik ook nog een omzendbrief rondgaan, waarin ik Romain Moyersoen verantwoordelijk stelde voor deze handelwijze, hem erop wijzend dat de tijd voor zo iets voorbijgestreefd was, 'met beleefde groeten, Pieter Daens, volksvertegenwoordiger.'

Met de avond van Eén Mei organiseerden de socialisten een prachtige lichtstoet, met honderden brandende rode ballonnetjes. Zij hadden een veloclub gesticht en die reed vooraan, ook al met lichtende ballonnetjes aan het stuur vastgemaakt. Zij die volgden zongen een me lied met woorden van August Meert, de jongeman die op de Viscose had gewerkt, maar er zo erg was gezocht geworden dat hij uit zichzelf de fabriek had moeten verlaten. De mars was getoonzet door Karel Van der Meersch, de zoon van mijn oude vriend André. Maar het merkwaardigste in de stoet was een met bloemen versierde open koets, waarin het nu 69-jarig Stantje Vergeylen had plaatsgenomen, met naast zich zijn vrouwtje en tegenover hen een paar beheerders van 'Hand Aan Hand'. Vóór de koets werd een lichtbak gedragen, met opschrift: 'Onze eerste gepensioneerde in Hand Aan Hand, aan 1 frank per dag'. Henri Flips had hém een pijp aangeboden en háár een snuifdoos, en Nichels had hiervoor bedankt, in hun naam: 'Alhoewel ongeletterd, heeft Stantje Vergeylen vanaf de stichting der partij de vlag

hooggehouden. Om zo te zeggen als eerste socialist in de stad, is hij nu ook de eerste om vanwege Hand Aan Hand een pensioen te ontvangen.'

In zijn blad *De Vrije Arbeider* schreef Leveau echter, dat dit pensioentje van 1 frank daags met een derde zou verhoogd geweest zijn, hadden de socialisten hem aangesloten bij de lijfrentkas van de Staat. Waarop Nichols antwoordde: 'Zeg eens, Geleerde Jan, hoeveel hadden wij dan moeten storten, om hem een pensioen te verzekeren dat een derde hoger lag?'

Nog een andere socialist van het eerste uur ging samen met Stantje Vergeylen weg, echter zónder pensioen: André Van der Meersch, die nog lokaalhouder was geweest in het Sintjorisstraatje en daarna op de Saskaai. Over Van der Meersch, wiens hele leven en bedrijvigheid in het teken van het socialisme stond, heb ik in dit boek meer dan genoeg geschreven. Bij zijn afscheid, zonder pensioen, kwam in *Recht En Vrijheid* alleen deze korte mededeling: 'Een nieuwe concierge: gezelschap Van der Meersch, onze lokaalhouder, heeft zijn ontslag genomen. In zijn plaats is aangeduid gezelschap Alfons Cornand, die met zijn muzikale kennis ons op kunstgebied grote diensten zal kunnen bewijzen.'

Niet alleen ik, maar ook de liberalen vonden het nogal straf, dat men voor deze man geen bloemetje, zelfs geen enkel dankwoordje te veel had. Onder titel 'Jubelfeest in Vooruit te Gent', schreven de liberalen schamper: 'Onze Aalsterse socialisten trokken zondag naar Gent, om het jubelfeest te vieren der 25-jarige stichting van *Vooruit*. Te Aalst zelf vierde ook een honderd mannen zijn jubelfeest, André Van der Meersch, sedert 25 jaar verkoper van *Vooruit*. Geen vergadering, geen dankwoord, geen huldeblijken vanwege de dikkoppen der coöperatieve en der partij. Als blijvend aandenken mocht hij het lokaal verlaten, waar hij jaren woonde en waar men hem het leven onmogelijk maakte, omdat hij niet diep genoeg buigen kon voor de nieuwe meesters.'

In *Recht En Vrijheid* haastten de 'dikkoppen' hierop te antwoorden: 'Vooreerst, Van der Meersch is nog geen 25 jaar verkoper en kon dus geen jubelfeest vieren...' En hierbij maakte ik zelf vlug een kleine berekening: hij was verkoper geworden in het begin van 1886 en ging weg aan het eind der maand mei 1910, dat was inderdaad geen 25 jaar, maar 24 jaar en een aantal maanden. Ik zou hun zo iets zeer kwalijk hebben genomen, had ik niet

beseft dat zijzelf gewoon onkundig waren omtrent de geschiedenis hunner partij: nooit had iemand onder hen ook maar het minste opgeschreven of genoteerd, en wat 25 jaar geleden was gebeurd lag hen zó ver achter de rug, dat het evengoed in het jaar nul kon geweest zijn. Feit was het ook, dat personen nimmer geteld hadden in hun partij. Zij waren van in den beginne, zoals zijzelf steeds schreven, ‘enkele moedige mannen’ geweest. En nooit was het de partijleiding in het hoofd opgekomen – behalve dan eens in een uitzonderlijk geval, als het de propaganda van het ogenblik dienen kon – een dezer moedige mannen wat eer te bewijzen. Trouwens, over Van der Meersch zei men nog verder, als antwoord op de liberale aantijging, ‘dat Van der Meersch geen slachtoffer was, maar wegging zonder dat hem ook maar iets in de weg was gelegd’.

Neen, van hun ver verleden wisten zij weinig of niets meer. Toen de nieuwe lokaalhouder Alfons Cornand meteen een zangkring oprichtte, waarbij zich veertig leden aansloten, werd hierover in *Recht En Vrijheid* geschreven: ‘Een leemte is hierdoor aangevuld, die tot nog toe steeds in de socialistische federatie van Aalst heeft bestaan.’ Dat Jan de Meeter ondanks alle vervolging en broodroof zowat twintig jaar geleden een zangkring had gesticht, waarmee hij aan het hoofd van alle stoeten en optochten opstapte, bleek zich niemand meer te herinneren.

Zij leefden in het heden, de socialisten. Zij gaven omstandig verslag van hun ziekenbond, waar nu bij de 1000 leden, mannen en vrouwen, waren aangesloten, waardoor zij 3.607 frank in kas kregen, maar 3.790 frank hadden moeten uitgeven aan dokterskosten en apothekersrecepten, en dus een verlies boekten van 183 frank. En nogmaals dachten zij eraan, een eigen coöperatieve apotheek op te richten, om de kosten der uit te reiken geneesmiddelen te doen dalen.

Naast hun ziekenbond pakten zij ook uit met een Aalsterse afdeling der socialistische verzekeringsmaatschappij La Prévoyance Sociale, waar men 5 centiemmen per week stortte om een levensverzekering te hebben. Nogal onbehouwen maakten zij hiervoor reclame in *Recht En Vrijheid*: ‘Wij hadden deze week in “Hand Aan Hand” een sterfgeval, de genaamde Jan Possé. Wij delen in de droefheid der familie. Als hulp hebben zijn

nabestaanden 48 frank genoten vanwege het pensioenfonds. Hadden zij echter een levensverzekering genomen bij de Prévoyance Sociale, dan zouden ze hierdoor ook nog 100 frank bij hebben genoten.' Agent der Prévoyance Sociale was een lid der familie Nichels, Petrus Nichels, die over de Dender in de volkswijk van de Grote Bolleweg woonde, maar deze volkswijk weldra verliet om zich op de Grote Markt te vestigen, in de ruime en mooie herberg 'Den Tijger'.

En verder hadden ze steeds nieuwe moeilijkheden in hun vakbonden. Henri Flips moest zich voortdurend schrap zetten tegenover de nooit loslatende Petrus Van Schuylenbergh. Waar deze ook maar kans zag om ietwat weifelende socialisten naar zijn vakbonden te lokken, was hij er als de kippen bij. Domien Bocqué, bode die de bijdragen der vakbonden moest ophalen, deelde dan steeds opnieuw mee hoeveel leden er afgefallen waren. Zij deden geen moeite om die terug te winnen: in ruil ervoor kwamen met hopen jonge arbeiders, op wie de kerk geen vat meer had, zich aansluiten.

Wat echter massa's en massa's volk lokte was hun bioscoop. 'Cinema Pathé' had het hart der fabrieksjeugd veroverd. Aan de ingang der cinemazaal was men verplicht de rijen aanschuivenden een drukwerkje in de handen te stoppen: 'Men wordt dringend verzocht in alle kalmte aan te schuiven, geen overrompeling te veroorzaken, en niet boven op de stoelen te staan. Het is ook ten strengste verboden te roken.' Maar overrompelen deed men toch, en hierom schakelde men nog een vertoning méér in: een om drie uur in de zondagmiddag, aan 15 en 30 centiem, een om zes uur en een om negen uur, aan 30 en 50 centiem.

De orgelbals der negentiende eeuw verloren alle belangstelling bij de fabrieksjeugd. De cinema der twintigste eeuw had ze verdrongen.